

Graikų mitologijoje Klėja (Klio, Klėjo, lotyniškai Clio) buvo herojinės poezijos ir istorijos mūza – Dzeuso ir Mnemosinės (Mnemės) dukra. Poetų propaguojamas didvyrių kultas be mūzų neilgai būtų tvėręs. Festivaliuose poetiniai deklamavimai ir varžybos neapsieidavo be aukojimų mūzoms. Joms buvo statomos šventyklos (mousaion), o vieną garsiausių pastatė Aleksandrijos bibliotekos mokslininkai netoli Aleksandro Didžiojo kapavietės. Taip atsirado muziejai. Ką besakytume apie labai skirtingus muziejus ir jų kolekcijas, bet juose saugoma ne kas kita kaip žmonijos atmintis. Ta pati didžioji vertybė, už kurią atsakinga buvo Klėjos motina Mnemosinė. Be atminties nebūtų istorijos, nebūtų kultūros.

Pažintis

Kaip mūzą Klėją sekasi jaukintis Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetui? Apie tai prasidedant naujesiems mokslo metams kalbamės su šio fakulteto dekanu prof. dr. Eugenijumi JOVAIŠA, 2008 m. Lietuvos valstybinės mokslo premijos taikomosios mokslinės veiklos srityje laureatu. Supažindiname su pašnekovu.

KAS SKAUDA ISTORIJOS MŪZAI KLĖJAI

Gimė Klaipėdoje, 1973 m. baigė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. 1972–1977 m. dirbo Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslineje metodinėje kultūros paminklų apsaugos taryboje, nuo 1977 m. – Vilniaus pedagoginiame universitete. 1988 m. apgynė mokslų kandidato disertaciją Ukrainos Archeologijos institute (nosterifikuota į daktaro 1993 m.). Nuo 1991 m. docentas, nuo 2008 m. – VPU Istorijos fakulteto Baltų proistorės katedros profesorius. Eugenijus Jovaiša yra Valstybinės kultūros paveldo komisijos narys nuo LR Seimo, Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo esančio užsienyje ekspertas, Valdovų rūmų paramos fondo steigėjas, jo valdybos narys, Nacionalinio dramos teatro Tarybos narys, Kauno miesto muziejaus Tarybos narys. Apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžiumi (2003), Tauragės apskrities Garbės ženklų (2006), Trakų istorijos muziejaus Garbės ženklų (2007). 2008 m. jam paskirta Lietuvos valstybinė mokslo premija taikomosios mokslinės veiklos srityje.

Aprašyti tyrimų rezultatai paskelbti E. Jovaišos darbuose:

Žvilgsnis į „Aukso amžių“. Baltai pirmaisiais

Nukelta į 10 p.

Pasvarstymai dėl šimto iškiliausių vardų

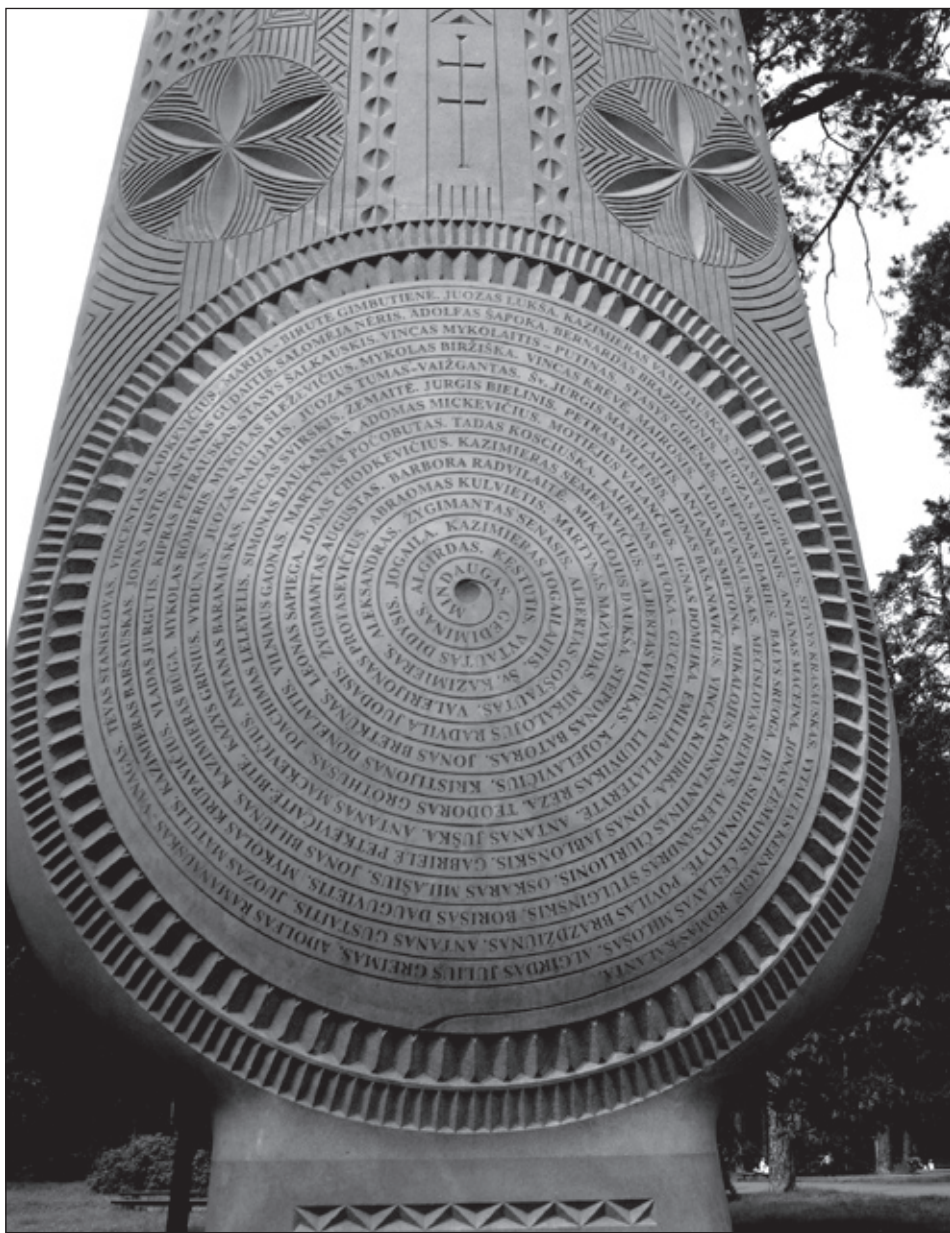
Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Švenčiant Lietuvos vardo pirmojo paminėjimo kronikose tūkstantmetį, vienas ryškiųjų ir prasmingųjų aktų buvo skulptoriaus Tado Gutausko paminklas *Vienybės medis*, įamžinęs šimto iškiliausių Lietuvos žmonių vardus. Jų sąrašą, surikiuotą abėcėlės tvarka, yra paskelbęs dienraštis *Lietuvos rytas* (deja, ne be klaidų).

Atrinkti iš tūkstantmetės istorijos tik šimtą tautai nusipelnusių vardų gana rizikingas dalykas. Tos rizikos nepašalina nė 30 tūkst. apklausoje dalyvavusių žmonių balsavimas. Juk žinomas daiktas, kad momentinei nuotaikai pasidavusios masės sprendimas gana dažnai stokoja objektyvumo. Tai net neišvengiama, ir dėl galimų subjektyvių atrankos atvejų čia neketinama kam priekaištauti. Šiuo kartu vien įdomu pasižiūrėti, kas buvo atrinkta į tą sakralinį, skiriamą Lietuvos amžinybei šimto skaičių – savotišką hekatombą (šimto jaučių auką dievams), o kas palikta nuošalėje.

Paminkle šimtas vardų išdėstyta daugmaž chronologiškai spirale: pradedama centre nuo Mindaugo ir baigiama Romu Kalanta. Mes tą spiralę pamėginkime apžvelgti atkarpomis. Pirmąją pominčią Lietuvos veikėjų atkarpą sudaro savarankiškų valdovų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpis, kurį norėtume baigti 1447 m., kai Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis buvo vainikuotas Lenkijos karaliumi ir tuo būdu pradėjo naują nenutrūkstamą Lietuvos statusą dviejų valstybių sąjungoje. Iš šio tarpsnio, be Mindaugo, įrašyti dar Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Jogaila ir Vytautas Didysis. Dėl jų lemiamo vaidmens Lietuvai nekyla jokių abejonių.

Tačiau šalia šių šešių vardų pasigendi dar kelių asmenų, kurie, kad ir nebūdami valstybės vadovai, lietuvių tautos savimonei reiškė ne mažiau už vėlesnius į sąrašą įtrauktus valdovus ir kitokius veikėjus. Visų pirma turėjo vietos rasti legendomis apipintai, per amžius tautos atmintyje išlaikytai Kęstučio žmonai ir Vytauto motinai Birutei. Ne tiek poetizuojama, bet, ko gero, ano meto politiniame gyvenime ne mažiau už Birutę dalyvavusi Ona Vytautienė taip pat verta minėti šioje šimtinėje. Nuostabu, kad sąrašo sudarytojai užmiršo Margirį! Toji aplinkybė, jog apie jį turima labai mažai duomenų (net nežinoma tiksliai jo žūties vieta), nepaneigia, kad tai būtų realaus asmens.

Šimtas iškiliausių Lietuvos žmonių vardų įprasminti skulptoriaus Tado Gutausko paminkle „Vienybės medis“

Antrasis laikotarpis truko iki 1795 metų, kada buvo likviduota Jungtinė respublika (Žečpospolita). Per tuos beveik pusketvirtą šimto metų LDK vis glaudžiau siejosi su Lenkija. Lietuvių tautos gyvenimas darėsi kaskart sudėtingesnis.

Skirtingai nuo pirmojo tarpsnio, kai dominavo beveik išimtinai kariniai ir politiniai tikslai, kurios įgyvendino valdovai, dabar, ypač pradėjus

Nukelta į 4 p.

2–3 p.

MITAS -
KAIP ATEITIES
ŠAUKLYS

6–7 p.

ŠVIESORAŠČIO
METRAŠTININKAS

8 p.

A. ČIŽUI - 80!

11 p.

NETEKOME
PROF. ROMANO
PLEČKAIČIO

12–13 p.

IŠ TRIUKŠMŲ
GAUSOS JIS
PASIRINKO
TYLĄ

MITAS – KAIP ATEITIES ŠAUKLYS

Vlado Vildžiūno galerijoje Vilniuje rugpjūčio 8 d. atidaryta Seinų krašte gyvenančio, Vilniuje gimusio įvairiapusiško menininko, literato ir visuomenės veikėjo Andžejaus Strumilos (Andrzej Strumiłło) paroda *1975 Pan catalogue. Tapyba 2009*, kartu pristatytas ir įspūdingas veikalas *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knyga. Bendrų Europos tradicijų link*. Vienas iš knygos sudarytojų ir yra A. Strumila. Knygą 2008 m. išleido Seinuose (Lenkija) įregistruotas Paribio fondas (Fundacja Pogranicze) lenkų, lietuvių, baltarusių ir anglų kalbomis. Be A. Strumilos, parašiusio įvadinį straipsnį, vienas iš knygos sudarytojų ir apibendrinančio straipsnio autorius yra Kšyštofas Čiževskis (Krzysztof Czyżewski), Seinuose veikiančio Paribio fondo vienas iš iniciatorių ir vadovų.

Paroda veiks iki rugsėjo 15 dienos. Tai Europos kultūrų dialogo metų 2008 programos dalis, nacionalinės programos *Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009* projektas. Projekto vykdytoja VšĮ *Vilniaus Jeruzalės skulptūrų sodas*, partneriai – Lenkų institutas ir Lodzės meno muziejus.

Ištikimybė LDK idealams

Kartais gyvenime nutinka kaip gražioje sakmėje ar pasakoje: susitiko trys bendraminčiai, paskelbė būtinybę išleisti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiąją knygą, o penkeriems metams prabėgus tas iškilus foliantas jau tampa kūnu, yra ne tik sudarytojų ir leidėjų, bet ir trijų tautų – lietuvių, lenkų ir baltarusių – pasididžiavimas.

Ši ilgą sakinį galima išskleisti, papildant būtiniausia informacija. Pirmiausia – geografinio pobūdžio. Trijų veikalų sumanytojų susitikimas vyko konkrečioje vietoje – Mačkova Rudos kaime Seinų krašte netoli Lietuvos ir Lenkijos sienos. Veikimo laikas – 2004-iejai metai. Veikėjai – 1980 m. Nobelio literatūros premijos laureatas Česlavas Milošas (1911 06 30–2004 08 14), poetas, rašytojas, publicistas, visuomenės veikėjas Tomas Venclova ir sodybos Mačkova Rudoje šeimininkas, plačių kūrybinių užmojų asmenybė Andžejus Strumila. Visus tris vienijo ne vien bičiulystės saitai, bet ir labai svarbus, gal net esminis jų savimonės elementas – save suvokti kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilietį. Tiksliau gal palikuonį, nes pilietybė turėtų būti įteisinta, patvirtinta valstybės mastu, o tokia realybė abejotina, kai nėra valstybės, jėga ištrintos iš

A. Strumilos parodos atidarymo ir knygos pristatymo Vlado Vildžiūno galerijoje metu: koncertuoja Vaiva Eidukaitytė-Storastienė (klavesinas) ir Saulė Šerytė (vokalas), vakaro vedėja Lina Vildžiūnaitė, prof. Andžejus Strumila, Kšyštofas Čiževskis, dr. Antanas Kulakauskas ir vertėja Teresė Vyšniauskaitė

Europos žemėlapiu 1795 metais. Vis dėlto kultūroje ir kūryboje, žmonių psichologijoje ir gyvenimo nuostatose gali veikti ir kiti dėsniai, kai savivokos veiksnys gali tapti gal net lemiamas.

Šiuo atveju taip ir yra, nes Česlavas Milošas, Tomas Venclova ir Andžejus Strumila ne vien pareiškimais ir patikinimais, bet ir visa savo kūrybine ir visuomenine veikla nuolat įrodydavo ištikimybę LDK idealams. Vadinas, LDK piliečių kaip paskutinių nebesančios valstybės mohikanų gali būti ir mūsų laikais, net jeigu tas pilietiškas suprantamas kaip savimonės faktas.

Kad toks pilietiško suvokimas, būdingas šioms trimis asmenybėms, nėra iš piršto laužtas postmodernistinis įnoris, patvirtina ir autoritetai, kurių nuomonė šiuo atveju yra labai svarbi. Pirmiausia jau minėtas vienas iš pristatomos naujosios knygos sudarytojų Kšyštofas Čiževskis, Seinuose nuo 1990 m. veikiančio *Paribio fondo* įkūrimo vienas iš iniciatorių ir vadovų, Č. Milošo kūrybos tyrinėtojas. Patvirtina ir istorikas, pagal veiklos pobūdį ir pareigas labiau politologas (Mykolo Romerio universiteto Politinių mokslų katedros vedėjas), Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmininkas Antanas Kulakauskas. Jam yra tekę apie šiuos dalykus kalbėti su pačiu Č. Milošu važiuojant iš Vilniaus į gimtuosius poeto ir rašytojo Šetenius Kėdainių rajone. Tai štai iš pirmųjų lūpų turime patvirtinimą, kad LDK piliečio savivoka Č. Milošui buvo, o jo bendraminčiams A. Strumilai ir T. Venclovai ir šiandien yra pagrindinis asmenybės vidinės tapatybės dalykas. Žmogaus apsisprendimas – labai svarbus ir gerbtinas dalykas.

Suskambo kaip manifestas

Tai štai trijų intelektualų, LDK piliečių, susitikimas Lenkijos ir Lietuvos paribyje, mažame Mačkova Rudos kaimelyje, paliko pėdsaką, svarbų trijų tautų kultūrai. Norintieji tą svarbą suvokti pirmiausia atkreips dėmesį į šios trijulės diskusijos vaisių, įgavusių laiško, gal būtų teisingiau pasakius – savotiško manifesto pavidalą. Šį laišką pacitavo Lina Vildžiūnaitė, pradėjusi ir vedusi A. Strumilos parodos ir LDK skirtosios knygos pristatymo renginį Vlado Vildžiūno galerijoje. Pacituosime laišką ir mes:

„Šiais Europai reikšmingais laikais, kai tautos stengiasi sukurti bendrą ūkinę, politinę ir kultūrinę erdvę, mes, žemiau pasirašiusieji, jausdami pareigą prieš protėvius, siūlome parengti ir išleisti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Didžiąją Knygą.

Prieš šimtmečius didžiuliuose Rytų Europos platuose įsikūrusi lietuvių, lenkų ir rusinų valstybė tapo sąlyga tautų, kultūrų ir religijų bendram egzistavimui lygybės ir tolerancijos principais.

Trimis kalbomis išleista Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Didžio-

Andžejus Strumila (Mačkova Ruda) ir Tomas Venclova (Vilnius).

Dvasios namų paieškose

K. Čiževskis siūlo įdėmiau pažvelgti į tam tikrus semantinius šios knygos gimimo ženklus: mažytį kaimelį Mačkova Ruda Lenkijos ir Lietuvos paribyje, bene paskutinius LDK piliečius, kurie taip save pristato visuomenei ir pasauliui, pagaliau ir solidų visų trijų amžių, kupiną įgytos gyvenimiškos patirties ir išminties. Visa tai labai svarbu norint suvokti naujosios knygos atsiradimo paskatas

„Paribio fondo“ vadovas Kšyštofas Čiževskis pristato naują veikalą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knyga. Bendrų Europos tradicijų link.“, greta – prof. Andžejus Strumila ir dr. Antanas Kulakauskas

ji Knyga, į kurią susidėlios žymių Baltarusijos, Lietuvos ir Lenkijos autorių esė, istorikų darbai, istorinė ikonografija ir fotografija, parodanti šiandienį istorinių susijusių vietų vaizdą, mūsų tautoms primins ankstesnių kartų pralaimėjimus ir pergales, padės teisingiau suprasti bendros istorijos esmę.“

Šį laišką 2004 m. kovo 21 d. pasirašė Česlavas Milošas (Krokuva),

ir aplinkybes.

Aišku, tų aplinkybių yra ir daugiau, akylesnis tyrinėtojas neturėtų pro akis praleisti detalių, kurios gali apaugti naujomis prasmėmis, reikšmėmis ir iš smulkių faktų virsti esmingomis kitų įvykių priežastimis ir pasekmėmis. Jau aptarėme, kas šią trijulę riša į tvirtą mazgą, kokie savimonės ir savivokos saitai.

Kai kuriuos sutapimus, o gal dėsningumus, atsižvelgiant į vertinimą,

Gedimino Zemličko nuotraukos

galima traktuoti įvairiai. Antai K. Čiževskis pabrėžia tą aplinkybę, kad visi trys to susitikimo dalyviai gimę Lietuvoje. A. Strumila užsiėmė pedagogine ir kūrybine veikla, daug keliavo po pasaulį, trejus metus (1982–1984) dirbo Jungtinių Tautų Generalinio sekretoriato Graphic Presentation Unit Niujorke vadovu, o į Mačkovą Rudą gyventi atvyko būtent iš JAV. Č. Milošas, gimęs Šetenuose ant Nevėžio kranto netoli Kėdainių, taip pat atvyko į Lenkiją iš Amerikos, kurioje gyveno 1951 metais pasitraukęs iš socializmo „stačiusios“ Lenkijos, buvo Berklio universiteto (Kalifornija) slavų kalbos ir literatūros katedros profesorius, o į Lenkiją grįžo kritus geležinei uždangai. Tomas Venclova juk taip pat gyvena JAV, yra Jėlio universiteto slavistikos ir rusų literatūros profesorius.

Tam tikru požiūriu visa trijulė – išeiviai iš gimtųjų vietų. A. Strumilai tie gimtieji penatai yra Vilnius, kurį jam teko apiešti aplinkybių verčiamam – apie tai *Mokslo Lietuvoje* išsamiai rašėme 2008 m. spalio 9 d. Nr. 17(395) publikacijoje *Braunantis per gyvenimo kasdienybės materiją*, kai Lenkų institute buvo pristatoma jo dienoraščių knyga *Factum est. Dzienniki 1978–2006*.

Tai gi visi trys gali būti vertinami kaip esantys nuolatinėje kelionėje, kurioje ieško savo dvasios namų. Būtų galima teigti, kad LDK ir yra jų dvasios namai. Valstybė, kurios nebėra, išlieka kaip vizija, kaip savotiškas orientyras, į kurį galima lygiuotis ir mūsų kartos, XXI a. žmonėms.

Dvasinės benamystės amžiaus klajonėse

Pastebėsime, kad kalbėdamas apie Č. Milošą, A. Strumilą ir T. Venlovą sąvoką „išeiviai“ K. Čiževskis taiko

ne vien geografiniu, kaip buvimo vietos pakeitimo, požiūriu. Visų pirma tai kultūrinių ir dvasingumo paieškų kelias. Ko gero, tris aptariamus asmenis visai logiška laikyti išeiviais, pirmiausia iš savo tautos ir valstybės tam tikros apibrėžtos ir mitinės erdvės, kurios jau nebebuvo naujai susiformavusiose XX a. valstybėse. Todėl panašiai jautėsi tam tikrų bendrų vertybių paveldėtojai, tačiau kokių vertybių? Jų kontūrai tebuvo tik silpnas

prarastos visumos atšvaitas. Štai šiuo požiūriu tokių nuojautų ir konkrečios XX a. istorinės patirties asmenims jiems lemtas amžius buvo išsivystęs iš gyvenimo realybės amžius, dvasinės benamystės laikas. Ar surado jie tuos dvasios namus, kurių gal tik pasąmoningai ieškojo? Nebent kūryboje. Būtų galima pateikti ne vieną įrodymą, kad svetima ligi galo taip ir nevirsta sava, svetimi dievai kad ir kokie palankūs būtų, bet vis viena netampa savais. Šiose nuojautose K. Čiževskis išvelgia labai svarbaus kultūrinio mito esatį, nieko bendro neturinčią su politinėmis ar istorinėmis vizijomis.

Įdomus ir kiek paradoksalus kitas dalykas: atrodytų, kad tie LDK piliečiais užsiangažavę asmenys turėjo gyventi įsivaizduotame laike nuo istorinės arenos seniai nuėjusios valstybės vertybėmis. Kitaip tariant, neišvengiamai turėjo iškristi iš realaus laiko reikalavimų. Ar taip ir nutiko? Veikia priešingai – esmingais gyvenimo momentais šie LDK piliečiai labai adekvačiai reagavo į gyvenimo aktualijas, niekada neprarado teisingos įvykių vertinimo perspektyvos. K. Čiževskis priminė kad ir tokią labai tvirtą Č. Milošo nuostatą: naujosios nepriklausomos Lietuvos valstybės sostinė turi būti Vilnius ir joks kitas miestas. O juk Lenkijoje (ir kai kur pietryčių Lietuvoje) buvo ir kitokių nuostatų.

Būtų galima priminti žaibišką Česlavo Milošo, Tomo Venclovos ir Josifo Brodskio reakciją į 1991 metų Sausio 13-osios įvykius Vilniuje, prie Televizijos bokšto, kai sovietų tankai traiškė taikius Lietuvos gyventojus, stojusius ginti Lietuvos nepriklausomybę. Trys garsūs literatai vienareikšmiai ir nedvejodami pasmerkė Sovietų Sąjungos agresiją prieš Nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Mūsų pasakojime visiškai natūraliai atsirado poeto Josifo Brodskio pavardė, nors knygos pristatymo metu ji ir nenuskambėjo. Niekas taip nesuartina žmonių kaip idealai. Tie patys laisvės idealai į A. Strumilos sodybą Mačkova Rudoje nuolat vesdavo Lenkijos Solidarumo ir Lietuvos Sąjūdžio veikėjus. Ar tai nebuvo adekvati kultūros žmonių reakcija į svarbias gyvenimo aktualijas?

Trijų tautų istorikų ir intelektualų akimis

Lyg ir sutarėme, kad grįžimas į LDK laikus minėtai trijulei nebuvo nusišalinimas nuo esminių mūsų amžiaus problemų. Priešingai – jie siekia pateikti patikimą ateities vektorius – XXI a. spęstinių problemų paieškoms. Tokiam užmojiui turi moralinę teisę, nes visų trijų likimuose persikryžiavo daugelis XX a. europiečiams tekusių išbandymų, visi trys buvo patyrę totalitarizmo gniaužtų dusulį, iš kurio

Kolegos skulptoriai: prof. Andžėjus Strumila ir Stanislovas Kuzma

kiekvienas savaip vadavosi. Visi trys dvasinę priebėgą ir gyvenimo prasmę rado kūryboje.

Ir vis dėlto net asmenybę aprėpianči kūryba pasirodė besanti nors būtinas, bet nepakankamas veiksnys ieškant atsakymo į gyvenimo nuolat keliamus klausimus. Gyvenimo patirtis ir atsakomybės jausmas vertė ieškoti atsakymo į klausimą, ką galima ir būtina iš savo asmeninės ir trijų tautų patirties perteikti ir palikti ateities kartoms Lenkijoje, Lietuvoje ir Baltarusijoje, t. y. tautoms, kurios ir yra LDK palikimo ir tradicijos paveldėtojos. Nutarta pateikti trijų tautų istorikų ir intelektualų požiūrį į buvusią bendrą valstybę.

Knygos sudarytojams K. Čiževskui ir A. Strumilai iškilo labai nelengva užduotis, nes skirtingos tautos turi skirtingą požiūrį į tuos pačius įvykius, ką besakyti apie didžiulę daugiatautę LDK ilgų šimtmečių gyvenimo istoriją. Apsispręsta pasirinkti autorių neguldyti į Prokrusto lovą, išlaikyti skirtingas jų koncepcijas, patį šį skirtingumą suprantant ir vertinant ne kaip apmaudų trūkumą, bet privalumą. Tokį autorių ir jų straipsnių parinkimą galima vertinti ir kaip sudarytojų tolerancijos pasireiškimą atsisakant vienos tiesos istorijoje, vieningo praeities vertinimo principo, kuris iš viso

neįmanomas.

Dauguma knygos autorių ir bendraautorių yra istorikai, tad nuo istorijos pamokų niekur nedingsime. Tačiau tai ne vienos istorinės mokyklos ir ne vienos tiesos istorijoje atstovai. Tai trijų nepriklausomų valstybių – Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos – istorikai, kurių kiekvienas iš savo pozicijų vertina LDK fenomeną, suvaidinusį tokį svarbų vaidmenį Rytų Europoje ir daugelio tautų istorijoje. Lietuviai, lenkai ir baltarusiai jaučiasi LDK paveldo tiesioginiai perėmėjai ir šios valstybės tradicijos tęsėjai. Tų perėmėjų ir tęsėjų būtų galima išvardyti ir daugiau – ukrainiečiai, žydai litvakai, Lietuvos totoriai ir karaimai. Išskirtinė vieta turėtų tekti ukrainiečiams, kurių dabartinės valstybės teritorijoje ligi mūsų dienų išlikusio materialaus LDK paveldo yra daug daugiau, negu Lietuvos valstybėje. Dvasinio ir kultūrinio paveldo gal niekas ir nebandė skaičiuoti, nes būtų ganėtinai efemeriškas užsiėmimas: dvasinio ir kultūrinio paveldo esama tiek, kiek sugebame absorbuoti ir gyvybingai, kūrybingai naudoti.

Tie, kurie Abiejų Tautų Respubliką pasidalijo, ištyrė iš Europos žemėlapių, padarė viską, kad apjuodintų tos jungtinės valstybės esmę ir patį gyvavimo faktą. Bajorų demokratijos laikai buvo rodomi kaip visiškai savivalės, chaoso ir valstybinio nesusipratimo laikotarpis. Tenka pripažinti, kad bajorų demokratija neįstengė atsispirti stiprių monarchų valdomų valstybių spaudimui ir ypač tuo metu, kai tos agresyvios valstybės pajuto stambaus grobio svaiginantį kvapą. Iš Rusijos imperatorės

Jekaterinos II laišku ir raštu, kurie buvo noriai cituojami XIX ir XX a. pradžios politikų ir istorikų, akivaizdžiai matyti, kaip negatyviai buvo vertinama Abiejų Tautų Respublika. Ne kitaip vertino ir komunistinių režimų istorijos mokslas.

Dalybas laikas keisti bendradarbiavimu

Č. Milošas, A. Strumila ir T. Venclova siekė naujai peržvelgti ir įvertinti LDK istorinę patirtį. Naujų nepriklausomų valstybių susidarymas kaip tik ir sudarė sąlygas tokiam naujam žvilgsniui į istoriją ir LDK paveldą, į kurį pamėginta pažvelgti trijų tautų istorikų akimis. Tenka pritarti K. Čiževskui: galimas dalykas, tai pirmas mūsų tautų istorijoje atvejis, kai bendromis jėgomis galima pažvelgti į LDK praeitį ir istorinį paveldą ne iš neigiamų pozicijų, bet kaip į pozityvų istorinį ir geopolitinį darinį.

Sudarytojai nesiekė mitologizuoti ar idealizuoti nei šio istorinio paveldo, nei pačios LDK, nes ieškoti pozityvumo nereikia idealizavimo. Savotiškas išbandymas ir istorikams: susitarti dėl bendrų ir visiems svarbių paveldo dalykų. Šiandien tai pamišta kalba, kurią būtina iš naujo atrasti ir atgaivinti. Kaip taikliai pastebi K. Čiževskis, ramią tarpusavio supratimo kalbą buvo išstūmusi konfrontacijos retorika. Juk didžia dalimi lenkas, lietuvis, baltarusis, žydas litvakas ligi šiol tebe naudoja konfrontacijos leksiką ir priemones, nelabai ieškodami geresnio susikalbėjimo galimybių. Šiuo požiūriu pristatomoji knyga gali būti naujų santykių, vertinant LDK paveldą, pradžia: dalybas turėtų pakeisti pozityvus bendradarbiavimas.

Kaip teigia Antanas Kulakauskas, tai nėra tradicinė knyga apie LDK istoriją – tai atminties knyga. Taip ji buvo ir pristatyta balandžio mėnesio pradžioje Kaune. Atmintis, kol gyva, kelia daugybę klausimų. Vienas iš svarbių klausimų, kurį suformulavo

ir į kurį pabandė atsakyti pats A. Kulakauskas, yra toks: ligi kada gyvavo LDK?

Lyg ir banalus klausimas, bet tik iš pirmo žvilgsnio. Taip, iš Europos žemėlapių LDK išnyko nuo 1795 metų. Tačiau šios valstybės dvasios ir kultūros istorija tęsėsi, nebuvo iškart numarinta. Kalbėtojas to neminėjo, tačiau būtų galima priminti 1812-uosius, napoleonmetį, ir viltis atkurti LDK. Prisiminkime Vilniaus universiteto filomatų ir filaretų toli siekiančias svajones atkurti pavergtą Lietuvos valstybę – tos svajos išreiškė Lietuvos dvarų ir dvarelių salonuose rutuliotų diskusijų nuotaikas. 1831 ir 1863 m. sukilimai parodė nesitaikstymą su valstybės netektimi ir siekį ją atkurti tegu gal ir kitu pavidalu.

Vardyti būtų galima ir toliau, bet A. Kulakauskas kelia kitą neišvengiamą klausimą: kada baigėsi LDK dvasios ir kultūros istorija? Bent jau iki Pirmojo pasaulinio karo dar buvo reiškiamos mintys, kaip atgaivinti LDK vienu ar kitu pavidalu, tačiau kaip politinį vienetą. Tokia pakankamai reali galimybė buvo, tačiau Pirmojo pasaulinio karo pagimdyta revoliucijų sumaištis, augantis nacionalizmas, skatino atostūmio jėgas tarp kadaise LDK sudarančių tautų. Seno pavyzdžio LDK idėjai iš naujo realizuoti galutinai sužlugdė ir mėginimas praktiškai įgyvendinti komunistines idėjas. Tačiau bent jau vadinamajame Vilniaus krašte LDK kultūros ir dvasios tradicija gyvavo kaip visiškai natūrali istorinė buvusios valstybės tąsa net iki Antrojo pasaulinio karo. Lietuvos Respublikoje tos tradicijos akintojų ir tęsėjų taip pat buvo, o labiausiai žinomas prof. Mykolas Römeris. Jo vardu Vilniuje pavadintas universitetas, kuriame dirba ir A. Kulakauskas. Visa tai jam leidžia teigti, kad ir šiuo metu save laikančių LDK piliečiais Lietuvoje dar galima rasti.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Renginio dalyviai susipažįsta su „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knyga. Bendrų Europos tradicijų link.“

Vlado Vildžiūno galerijoje atidaroma Andžėjaus Strumilos paroda „1975 Pan catalogue. Tapyba 2009“

Pasvarstymai dėl šimto iškilusių vardų

Atkelta iš 1 p.

šalyje plisti reformacijai, labai daug dėmesio imta skirti tautos kultūrai. Ji buvo ugdoma ne vien Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir 1525 m. susikūrusioje Prūsijos kunigaikštystėje (1701–1918 m. Prūsijos karalystė).

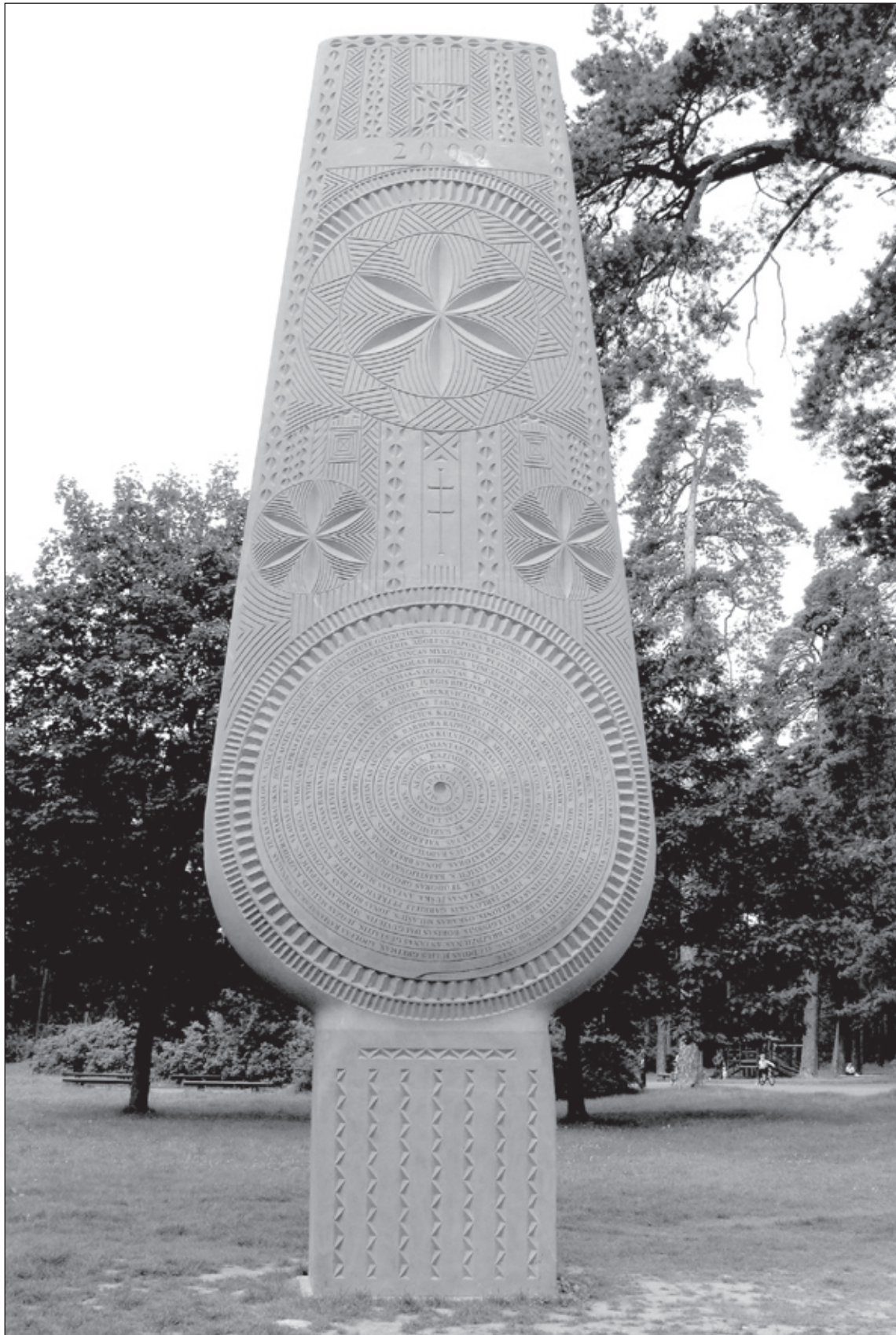
Į šio laikotarpio LDK žymiųjų veikėjų sąrašą pateko taip pat valdovų: Kazimieras Jogailaitis, jo sūnus Aleksandras, Žygimantas Senasis, Žygimantas Augustas ir Steponas Batoras. Šalia jų taip pat įrašytas Kazimiero Jogailaičio sūnus šventasis Kazimieras. Tais laikais iškilo nemaža nekarališkos kilmės valstybininkų. Iš jų sąrašo yra Jonas Karolis Chodkevičius, Albertas Goštautas, Mikalojus Radvila Juodasis, Leonas Sapiega, Barbora Radvilaitė ir XVIII a. pabaigoje pasireiškęs iš vidutinių šlėktų kilęs Tadas Kosciūška. Kultūros sferai priklausė šie LDK asmenys, įrašyti į šimtuką: Mikalojus Dauša, Albertas Kojelavičius-Vijūkas, Valerijonas Protasevičius, Martynas Počobutas-Odlanickis, Kazimieras Simonavičius ir Vilniaus Gaonas (laikraštyje jis, skirtingai nuo paminklo, įvardytas „Elijahu ben Šlomo Zalmonas (Vilniaus Gaonas)“). Panašiai padaryta ir su kito to meto veikėjo pavarde: užuot pakartojus įprastą parašymą Laurynas Stuoka-Gucevičius, pateikiama pavardė Laurynas Gucevičius.

Ko pasigendi paminklo įrašuose? Bent trijų asmenų. Ne mažiau vertas įamžinimo Konstantinas Sirvydas, pirmojo lietuvių kalbos žodyno autorius. XVI a. neabejotinai išimtinai daug lietuvių kultūrai nusipelnė vyskupas Merkelis Giedraitis, be kurio iniciatyvos ir lėšų tikriausiai dar negreitai būtų pasirodžiusios pirmosios lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje. XVIII a. išskirtinė figūra Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje buvo vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis, išugdęs L. Stuoką-Gucevičių ir ypač rūpinęsis šalies liaudies švietimu.

XVI–XVIII a. Mažojoje Lietuvoje lietuvių tautai dirbę iškilieji žmonės buvo išimtinai religijos ir su ja susijusių humanitarinių sričių atstovai. Politinė ar valstybinė veikla jiems nerūpėjo. Abraomas Kulvietis ir Martynas Mažvydas yra tarsi jungiamoji grandis, siejanti abi lietuvių dalis skirtingose valstybėse. Jonas Bretkūnas ir Kristijonas Donelaitis augo ir brendo išimtinai Mažosios Lietuvos dirvoje. Reikia apgailestauti, kad sąrašo vietos neliko pirmosios lietuvių kalbos gramatikos autoriui Danieliui Kleinui, kurio nuopelnas neapsiriboja vien šiuo veikalu. *Lietuvių literatūros enciklopedija* sako, kad savo organizaciniais užmojais, kūrybiškumu, eilėdaros reforma ir literatūrinės kalbos ugdymu lietuvių literatūros istorijoje jis „atliko etapinį vaidmenį“.

1795 m. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Lenkijos Karalystė prarado nepriklausomybę. 1815 m. visa Didžioji Lietuva atsidūrė Rusijos imperijos valdžioje, kurios junga jai teko kęsti iki 1915 metų. Paskui dar buvo treji metai Vokietijos okupacijos. Nepaisant okupantų pastangų, tai buvo visokių politinių, ekonominių ir kultūrinių pokyčių metas, kada ilgai tūnojusios neveikloje lietuvių tautos masės stojo į įvairiapusių kovos dėl savo laisvės kelią. Toji kova turėjo savo vadų ir didvyrių, vertų visokeriopai įamžinimo.

Lietuvių tautos atgimimui daug impulsų ir paskatų yra davę lenkų kilmės ar lenkų kultūros atstovai Joachimus Lelevelis, Adomas

Skulptoriaus Tado Gutauskos paminklas „Vienybės medis“ Vingio parke

Mickevičius, Ignas Domeika, kiek jaunesnė Emilija Pliaterytė. Kaip vienas verčiausių įamžinimo šio periodo Lietuvos žmonių šimtuose yra ir tolimas tautiniam lietuvių judėjimui, bet įžymus pasaulinio garso mokslininkas Teodoras Grotusas. Štai dėl jo pavardės rašymo reikėtų pasakyti kelis kritiškus

žodžius. Ji paminkle įrašyta nei lietuviškai (kitos rašomos sulietuvinotos), nei autentiškai. Lietuviškai rašoma, ji turėtų būti be *h*: ne Grothusas. Su šia raide ji nėra nei autentiška, tikroji mokslininko pavardė – Grotthuss. Štai taip pasityčioja iš „vakarietinių“ atsisakymas nuosekliai lietuvininti sve-

timvardžius.

XIX a. pradžioje ėmė rasti Didžiojoje Lietuvoje apsisprendusių lietuvių veikėjų. Iš jų į šimtuką pateko Simonas Daukantas ir Motiejus Valančius. Tam pirmajam būriui tiktu priskirti ir už juos gerokai jaunesnį vieną iš 1863 m. sukilimo vadų Antaną Mackevičių.

Apžvelgęs iki 1863 m. ribos veikusius įžymiusius Didžiuosius Lietuvos žmones, kažkaip pasigendi Teodoro Narbuto. Ar jis menkesnis Lietuvai už J. Lelevelį? Nėra nei Juzefo Ignaco Kraševskio, kuris 1829–1830 m. studijavo Vilniaus universitete, paskui metus kalėjo Vilniaus kalėjime ir paleistas gyveno šiame mieste iki 1835 metų. Tų penkerių šešerių metų pakako, kad rašytojas ir istorikas pamiltų Lietuvą ir lietuvių tautą. Tą savo meilę jis išreiškė ir grožine kūryba – istoriniais romanais bei lietuvių mitologija ir tautosaka atausta trijų dalių poema *Anafielas*, ir istoriniais veikalais apie Vilnių, ir materialiai remdamas mūsų veikėjus Mikalojų Akelaitį ir Andrių Vištelį. Jo veikla brandino lietuvių tautinę savimonę, ko gero, ne mažiau

Profesorius Arnoldas Piročkinas

kaip Adomo Mickevičiaus kūryba.

1883 m. pasirodžiusi *Aušra* ženklina tam tikrą ribą Didžiosios Lietuvos lietuvių tautinėje savimonėje. Ko gero, nuo jos galėtume išvelgti naują pakopą taip pat Mažosios Lietuvos lietuvininkų tautiniame judėjime. Iš šio laikotarpio Mažosios Lietuvos veikėjų į šimtuką pateko vieni vienas Liudvikas Gediminas Rėza (laikraščio sąrašo „pakrikštytas“ Lauryno vardu). O gal šalia jo buvo vertas paminėti ir Frydrichas Kuršaitis?

1883–1918 m. tarpą, nepaisydami 1904 m. atgautos lietuviškos spaudos sudarytų skirtingų sąlygų, techniniais sumetimais apžvelgiame kartu. Visam šiam periodui apskritai būdinga, kad abi Lietuvos dalys rodė aiškias pastangas suartėti. Iš abiejų Lietuvos nemaža veikėjų sulaukė Lietuvos nepriklausomybės ir Klaipėdos karšto sujungimo su Didžiąja Lietuva, tad jų veikla iš dalies priklauso vėlesniam laikotarpiui.

Iš 1883–1918 m. intensyviausiai pasireiškusiu žymiųjų Didžiosios Lietuvos žmonių paminkle gavo vietą šie asmenys (surašomi abėcėles tvarka): Jonas Basanavičius, knygnešys Jurgis Bielinis, Jonas Biliūnas, Kazimieras Būga, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Kazys Grinius, Jonas Jablonskis, Vincas Kudirka, palaimintasis Jurgis Matulaitis, Maironis, Juozas Naujalis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, liaudies menininkas Vincas Svirskis, Vaižgantas, Petras Vileišis, Žemaitė. Prie jų prijunkime vienintelį Mažosios Lietuvos atstovą Vydūną. Prie jų norėtūsi pridėti ne mažiau už išvardytus, o už vieną kitą net daugiau nusipelnčius to meto lietuvių judėjimo dalyvius: pavyzdžiui, Joną Šliūpą, Martyną Jankų, o gal ir Jurgį Zauerveiną-Girėną, kurio *Lietuviais esame mes gimę* giedame kaip himną.

Didelė dalis paminkle įrašytų vardų ryškiausiai švytėjo per pirmuosius du nepriklausomosios Lietuvos dešimtmečius, nors kurie ne kurie iš jų savininkų pradėjo garsėti dar carizmo metais ar net reikėsi po 1940-ųjų. Tuos iš paminklų paimtus vardus sudėstome abėcėles tvarka: Jonas Aistis, Mykolas Biržiška, Bernardas Brazdžionis, Steponas Darius, Stasys Girėnas, aviatorius Antanas Gustaitis (laikraštyje pavadintas Gustainiu), Tadas Ivanauskas, Vladas Jurgutis, Mykolas Krupavičius, Oskaras Milašius, Vincas Mykolaitis-Putinas, Salomėja Nėris, Kipras Petrauskas, Mečislovas Reins, Mykolas Romeris, Ieva Simonaitytė, Mykolas Sleževičius (laikraštyje klaidingai – Šlezevičius), Antanas Stumeta, Balys Sruoga, Aleksandras Stulginskis, Stasys Šalkauskis ir Adolfas Šapoka.

Per du nepriklausomybės dešimtmečius Lietuvoje vertų didžiausios pagarbos žmonių būta nemaža. Todėl iš jų išrinkti pačius žymiausius nepėgu: gali būti visokių nuomonių. Tačiau, pavyzdžiui, gal vertėjo pagerbti pirmuosius žuvusius už Lietuvos laisvę – kareivį Povilą Lukšį ir karininką Antaną Juozapavičių. Jeigu pagerbiame finansininką Vladą Jurgutį ir žemės reformos „tėvą“ Mykolą Krupavičių, tai gal derėjo prisiminti ne mažiau nusipelnčius to meto valstybės vyrus – Ernestą Galvanauską (bene pagrindinė figūra sprendžiant 1923 m. Klaipėdos krašto likimą) ir Juozą Tūbelį (šiaip ar taip, jis, būdamas ministras pirmininkas ir finansų ministras, 1920–1938 m. iš esmės tęsė V. Jurgučio bankinę politiką). Šalia gamtininko T. Ivanausko ir istoriko A. Šapokos norėtūsi matyti ne mažiau žymius mokslininkus hi-

Mokslo Lietuva 2009 m. vykdo Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo remiamą projektą Mokslui. Kultūrai ir visuomenei.

Gerbiami skaitytojai, nuo šiol laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt

PADĖKA

Tai Lietuvos Muzikos akademijos prof. Karolio Rimtauto Kašponio padėka už Valerijos Vaitkevičiūtės straipsnį *Pavardžių kirčiavimas „Muzikos enciklopedijoje“* (2009 m. sausio 29 d. *Mokslo Lietuva* Nr. 2(402) ir 2009 m. vasario 13 d. Nr. 3(403):

„Jūsų išvados apie pavardžių kirčiavimą *Muzikos enciklopedijoje* labai svarbios, nes kirčiavimas bet kurioje enciklopedijoje yra būtinas elementas. Aš nemažai padariau straipsnio kopijų ir išdalinau savo draugams.“

K. R. Kašponis

drologą Steponą Kolupailą ir istoriką Zenoną Ivinskį. Skurdokos mūsų meno žmonių gretos reprezentuojamos vieno Kipro Petrausko.

Galima suprasti, kodėl liko „už borto“ tokie prieštaringi to laikotarpio veikėjai generolai Silvestras Žukauskas ir Stasys Raštiskis ar valstybininkas Augustinas Voldemaras, bet jų nepavadinsi neižymiais, neiškiliais šalies žmonėmis.

Po 1940 m. birželio, kai Lietuva prarado nepriklausomybę, žymiąsias to meto asmenybes tiktų skirstyti į du pagrindinius pogrūpius. Vienam jų priskirtini tie, kurie liko Lietuvoje, o antram – tie, kurie buvo pasitraukę iš tėvynės.

Iš pasilikusių šalyje iškiliųjų asmenybių vieni reprezentuoja lietuvių tautos didvyrišką antisovietinį pasipriešinimą. Visų pirma tai Lietuvos partizanų vadai Juozas Lukša (ypač žinomas slapyvardžiu Daumantas), Adolfas Ramanauskas ir Jonas Žemaitis-Vytautas. Prie jų prijungtinas vėlesnės kartos Romas Kalanta. Dvasinei tautos rezistencijai priklauso ypač išpopuliarėję jau atgavus 1990 m. nepriklausomybę, bet persekiojimų nepalaužti kardinolas Vincentas Sladkevičius, Tėvas Stanislovas ir monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas.

Sąrašas neignoruojamas nė tos iškiliosios asmenybės, kurios, likusios Lietuvoje, okupacijos sąlygomis dirbo mokslo darbą ar pasižymėjo įvairiose meno srityse. Surašome jų pavardes: fizikas Kazimieras Baršauskas, fizikas Povilas Brazdžiūnas, teatrolas Borisas Dauguvietis, dailininkas Antanas Gudaitis, grafikas Stasys Krasauskas, chemikas Juozas Matulis ir režisierius Juozas Miltinis.

Iš ne Lietuvoje gyvenusių ir kūrusių Lietuvai ypač nusipelnusių žmonių į šimtuką pateko šie: archeologė Marija Birutė Gimbutienė, kalbininkas, semiotikas Algirdas Julius Greimas, filosofas Antanas Maceina. Prie jų prilietinas taip pat lenkų rašytojas, Nobelio premijos laureatas Česlavas Milošas, gimęs Lietuvoje ir atsiliepięs apie ją geru žodžiu. Sąrašas yra ir diplomato, politikos veikėjo Stasio Lozoraičio vardas (veikiausiai turimas galvoje sūnus, po tėvo Stasio Lozoraičio mirties 1983 m. vadovavęs emigracijoje lietuvių diplomatinei kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės).

Paminkle *Vienybės medis* įamžintų iškiliausių Lietuvos žmonių apžvalga ir vienas kitas primintas asmuo rodo, kad, V. Krėvės žodžiais tariant, „jų buvo šimtai ir tūkstančiai“. Tad visų vardų neįmanoma sudėti į šimto rūmus. Ką čia reikėjo daryti? Būta dviejų galimybių.

Visų pirma ar reikėjo užsibrėžti atrinkti tik šimtą vardų? Toks užsibrėžimas tarsi supopuliarina, „subletristina“ kilnią idėją Lietuvos vardo tūkstantmečio proga pažymėti pačius iškiliausius mūsų tūkstantmetėje istorijoje žmones. Kai autoriai leidžia knygas pavadinimais *Šimtas teatro*

mįslių, Šimtas literatūros mįslių ar Šimtas kalbos mįslių, neturima galvoje, kad čia atrinkti svarbiausieji, vertingiausieji dalykai. Tokiais atvejais šimtas rodo daugiau atsitiktinę daiktų sankaupa, taip įvardijamą dėl patrauklumo, o ne dėl išskirtinio vertingumo. Kitaip skamba tas šimtas paminkle, kuris savaime pabrėžia jame surašytų vardų vertę.

Argi paminklas būtų buvęs mažesnės vertės, jei jame būtų buvę įrašyta, sakykim, per šimtą vardų – šimtas penki ar šimtas vienuolika? Dabar jam pabrėžtinai suteikta istorinio vertinimo funkcija.

Antroji galimybė – tai tikslesnė vardų atranka. Bet kuriuo atveju atranka neišvengiama: kelių šimtų ar tuo labiau tūkstančių vardų nesudėsi. Kritiškai pažūrėjus į paminklui atrinktus vardus, kyla abejonių, ar reikėjo, pavyzdžiui, įdėti kuriuos ne kuriuos bendrosios Lietuvos ir Lenkijos valstybės valdovus. Antai kuo brangūs lietuvių tautai Žygimantas Senasis ir jo sūnus Žygimantas Augustas? Dėl pirmojo skatinamo netolerantiškumo „eretikams“ iš Lietuvos į Prūsiją gavo trauktis aktyvieji reformacijos pradininkai Stanislovas Rapolionis, Abraomas Kulvietis, Martynas Mažvydas, Jonas Tantilavičius Batakietis ir kt. Žygimantas Augustas tikriausiai įtrauktas dėl jo meilės Barborai Radvilaitei istorijos, užmiršus, kad jo pastangomis buvo palaužtas LDK vadovų lietuvių didikų priešinimasis drastiškai primetamai unijai su Lenkija. Liublino unija, kaip parodė tolesni įvykiai, neišgelbėjo LDK nuo Maskvos antpuolių, o jungtinės valstybės – nuo vidinio irimo ir galiausiai žlugimo.

Tam tikrų išlygų rastume ir dėl kai kurių kitų nelietuvių įamžinimo paminkle. Sakykime, kiek per maža, kad jie žymios asmenybės, gimusios Lietuvoje ar Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Svarbu, kokių mastu jie yra padėję lietuvių tautai. Pavyzdžiui, Aleksote yra gimę broliai pasaulinio garso matematikas Hermanas ir žymus medicinas Oskaras Minkovskiai, Druskininkuose – taip pat žymus skulptorius Jokūbas Lipšicas ar Lifšicas (Jacques Lipchitz), bet jų neišrašome į epochinius paminklus. Juos mokame pagerbti kitaip (Kaune yra H. ir O. Minkovskių gatvė). Tokios pagarbos būtų užtekę ir kuriems ne kuriems į *Vienybės medį* patekusių vardų savininkams.

Taigi sunku išbalansuoti visuomenės reiškinius: ir žmones, ir kūrinius, ir įvykius. Tai ne buhalterinė sąmata. Todėl nesipiktinkime, kad dėl jų mūsų nuomonės ne visada sutampa. Apskritai imant, visi *Vienybės medyje* išvardyti asmenys yra iškilūs mūsų tėvynės žmonės. Garbė tiems, kurie ryžosi juos įamžinti. Reikia džiaugtis, kad šiais laikais, kai visuomenę apima iš viso atsaini pažiūra į praeities veikėjus, kai juos stengiamasi „nuvainikuoti“, atsiranda entuziastų rašančių jų vardus paminkluose.

LIETUVOS VARDO TŪKSTANTMETĮ PALYDĖJUS

Šv. Roko skulptūra Palangos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios šventoriuje

Bernardas ALEKNAVIČIUS

*Apjakėli. Apjakėli. Dievas vis tas pats
Vis tik kokiais vardais Jį beauski.
Vydūnas*

Vydūnas gamtoje išvelgė Kūrėją. Jis meldėsi prie šimtamečių ažuolų, garbino Kūrėją prie jūros, gūdžioje girioje, evangelikų-liuteronų ir katalikų bažnyčiose. Gamtoje ir jos didybėje Vydūnas jautė Dievą.

Vydūnas buvo gamtameldys. Tik gaila, kad ši sąvoka prieš tūkstantį metų buvo nesuvokiama. Taiklūs Kaino arkivyskupo metropolito, Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininko Sigito Tamkevičiaus SJ 2009 m. liepos 26 d. Kryžių kalne skaitytojo pamokslo žodžiai: „Nesigėdinkime pagonybės.“ Pagonybė – mūsų tautos nugyvento gyvenimo dalis. Ir šiandien pagrindinės Lietuvos krikščioniškosios šventovės tebestovi lietuvių pagonių šventyklų vietose, o ir Kryžių kalnas – tautos kančios ir prisikėlimo vieta – Jurgaičių piliakalnis – glaudžiai susijęs su ikikrikščioniškąja Lietuva.

Ir tik kalbėdami apie priešikrikščioniškąją Lietuvą gal neturėtume naudoti žodžio „pagonis“. Šį žodį mūsų tautai primetė kraugeriai kryžiuočiai, kurie naudodami kardus stengėsi pakrikštyti Lietuvą ir užvaldyti kraštą. O ir žodis „pagonis“ jiems buvo reikalingas tik tam, kad savo žiaurumus pateisintų prieš Šventąjį Sostą. Lietuvis nebuvo pagonis, o ir visi aiščiai buvo tik gamtameldžiai. Per saulę, jūrą, šimtamečius ažuolus bei šventas girias jie matė Dievą. Tikrąjį Dievą – pasaulio ir Visatos Kūrėją. Toks gamtameldys buvo ir mūsų grožinės literatūros pradininkas Kristijonas Donelaitis, kuris kurdamas *Metus* per gamtą ir visa tai, kas joje gyva ir kruta, suvokė Kūrėją. Todėl ir savo nemirtingąją poemą jis pradeda žodžiais: „Jau saulelė vėl atkoptama budino svieta...“ Bet Lietuvai reikėjo biblijinio Dievo, kuris glaudžiai būtų suaugęs su senojo pasaulio kultūros paveldu. Ir šį Dievą prieš tūkstantį metų į mūsų kraštą stengėsi atnešti arkivyskupas – misionierius Brunonas. Lietuva gynėsi. Gynėsi ne metus, ne dešimtmečius, bet šimtmečius, nes

valstybine religija apsišaukusi liuteronybė seniai būtų išblukusi iš lietuvių sąmonės. Apie tai ir kalbėti netenka. Pavyzdys – Mažoji Lietuva.

Dėkome jėzuitams, pranciškonams, kad jie su katalikybe į mūsų kraštą nešė mokslą, šviesą ir nepažeidė mūsų tautos pagrindinių vertybių, kurias dar 1599 m. išsakė katalikų kunigas Mikalojus Daukša *Postilės* pratarinėje: „Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos.“ Dėkingi esame jėzuitams, kurie nesunaikino šių mūsų tautinių vertybių, kaip tą padarė vokiečių valstybinės religijos atstovai Mažojoje Lietuvoje. Priešingai. Jėzuitai, o ypač pranciškonai į Lietuvos katalikų Bažnyčios apeiginą dar įnešė ir tam tikrų tautinių elementų. Ir šiandien Lietuvos katalikų Bažnyčia daug kuo skiriasi nuo Vakarų Europos, nes ji – tautinė. Ir tik lietuvių sekmadeniais prieš Sumą suklaupę gieda savojo poeto Antano Strazdelio *Pulkim ant kelių*. Lietuvos katalikų Bažnyčios apeigynė savo vietą surado Maironis, Bernardas Brazdžionis, o ir Vinco Kudirkos *Tautinė giesmė* mūsų Bažnyčiai – nesvetima.

Didžiukimės prieš tūkstantį metų į mūsų kraštą pradėjusia žengti savita ir originalia Lietuvos katalikų Bažnyčia, kuri būdama tautine nesmerkia praeities, bet ja didžiuojasi. Dievas juk visur tas pats. Ir jeigu tikėsime Vydūno žodžiais, suprasime, jog mūsų Tauta – To paties Dievo Tauta, o mes – tik jos vaikai. Ir šie vaikai turi gyventi be pykčio, vaidų, pasipūtimo, kad ne kurių kitų krikščioniškų jų concesijų Dievas, tarkime, geresnis. Ne. Jis vienas ir Tas pats pasaulio kūrėjas, o mums lietuviams – Rūpintojėlis. O kad biblijinis Dievas į mūsų kraštą ėjo šimtmečius – rodo, kad ir gamtameldžių Dievas to paties pasaulio ir Visatos Kūrėjas. O ir gamtameldžių moralė buvo aukšta, nes jie tvirtai laikėsi Dešimties Dievo įsakymų, tik gal kiek kitaip juos interpretuodami.

Išlaikėme šimtmečių egzaminus, netapome nei atskalūnais, nei išvers-takailiais ir šiandien mes galime būti ramūs, jog esame ne tik sau, bet ir Europai įdomūs. Esame kitokie. Tad ir didžiukimės savo tapatumu.

Bernardas Aleknavičius savo darbo kambaryje

Baltasis šviesoraščio metraštininkas, arba Penki vakarai su Bernardu

Kas Lietuvos žmonėms yra Bernardas? Pirmiausia į galvą šautų Brazdžionio, poeto tribūno paveikslas. Jeigu šį klausimą užduotume klaipėdiečiams, atsakymų būtų įvairesnių, gal nulemtų net kito Bernardo, artimesnio, visad šalia esančio, pasirinkimas. 30 metų Bernardas Aleknavičius buvo kone kiekvieno svarbesnio Klaipėdos ir Žemaitijos kultūrinio, ūkinio ir visuomeninio įvykio dalyvis. Tai jam priklausė pagal pareigas, nes nuo 1963 m. dirbo Lietuvos telegramų agentūros (ELTA) Klaipėdos ir Žemaitijos zonų spaudos fotografu.

Daug svarbiau tai, kad pareigos Bernardui netapo tik prievolė, kasdienio darbo rutina. Veikiau pašaukimu, gyvenimo būdu. Tikras spaudos profesionalas, darbuotojas, pirmenybę teikiantis ne lakiai vaizduotei ar vaizdingo žodžio magijai, bet faktui, tikrajam žinojimui. Pareigos – fotoreporteris, tačiau jo nuotraukose iš įvykių vietų užfiksuoti ne šiaip faktai, bet įprasminamas laikas, epocha, per šviesoraščio vaizdus perteikta istorija. Toli gražu ne apie kiekvieno šios srities profesionalo darbus būtų galima pasakyti tą patį. Kodėl pavyko Bernardui? Juk sukosi toje gyvenimo tikrovėje, kai vizija buvo svarbiau už tiesą, pagaliau juk ir pačios tiesos kriterijai buvo praradę aiškius kontūrus, o iš tribūnos ar oficialioje spaudoje išsakytas žodis labai mažai ką bendro turėjo su gyvenimo realybe.

Jau laikas sukauptą lobį atiduoti žmonėms

Pasirodo, net ir toje santvarkoje buvo galima išlikti savimi, siekti humaniškesnių vertybių prioriteto, matyti žmoguje žmogų, bet visų pirma pačiam visose gyvenimo aplinkybėse išlikti žmogumi. Jeigu viso to nebūtų buvę net ir gūdžiausiais mūsų tautai metais, apie jokių Sąjūdį ar brėkstantį laisvės siekį nebūtų buvę nė kalbos. Ir šiandien vilktume svetimųjų jungą, nors ir savųjų uždėti pavalkai nėra lengvi, bent jau ne apie naujus pavalkus svajota.

Bernardas buvo, išlieka ir visada bus zanavykas, Novužės krašto sūnus. Tačiau ir klaipėdiečiams, žemaičiams ir Mažosios Lietuvos žmonėms jis labai artimas, savas, nes Vakarų Lietuvos krašto tyrinėjimui, jo šviesiausių ir iškiliausių asmenybių garsinimui jis atidavė kone pusę savo gyvenimo.

Penki vakarai su Bernardu

Gedimino Žemličko nuotrauka

Padaryta tiek, kad per akis užtektų geram tuzinui fotografų ir plunksnos brolių.

Kaip pats sako, grynai kūrybai galėjo atsidėti tik išėjęs į užtarnautą poilsį – nuo 1993-ųjų. Štai tada ir prasidėjo tikrasis kūrybinis jo gyvenimo metas. Labai jau nelimpa prie Bernardo pasakymas – užtarnautas poilsis. Jokio poilsio, kaip daugelis įsivaizduoja, jis nežino, nepripažįsta ir nenori pripažinti. Ir toliau dirba išsijuosęs. Būdamas ELTA fotokorespondentu turėjo atlikti tam tikros rutinos prievoles – dalyvauti naujų gamybinių kompleksų kolūkiuose atidaryme, socialistinio darbo pirmūnų pagerbimo ceremonijose, sėjos pradžios ar derliaus nuėmimo pabaigtuvių šventėse. Dabar pats sau ponas – dalyvauja ne kur reikia, o į ką širdis linksta.

Taigi pjūties metas Bernardui išaušo išėjus į pensiją. Per tuos 15 metų išleido tuziną vertingų knygų, nors per tą pusę metų, kurie spėjo prabėgti nuo mūsų bendrų penkių vakarų, dar dvi pasirodė. Joms rengėsi, medžiagą kaupė visą gyvenimą. Visiškai teisu Bernardo Aleknavičiaus *Bibliografijos 1957–2004* redaktorius ir įžangos žodžio autorius Juozas Šikšnelis: Bernardo po šukę surinkti ir sukaupti krašto pažinimo lobiai, per pusšimtį metų nuotraukose įamžinti įvykiai, žmonės, kultūros paveldo dalykai yra didžiulis

mūsų turtas. Tik nelabai norėtusi sutikti tegul ir su lakiu, bet nelabai tikrovę atitinkančiu Bernardo, sėdinčio ant lobių skrynios, įvaizdžiu. Jeigu ir sėdi, tai ant atidarytos, visiems prieinamos skrynios, o ir nelabai tą žmogų pasodinsi ramiai sėdėti, tegu ir ant lobiai. Štai prie rašomojo stalo ar į savo rinkinius įkniubusių, rašantį jį daug lengviau įsivaizduoti. Viena išskirtinių šio žmogaus savybių – dalytis savo sukauptais lobiais, nes tai ne jam pačiam, o žmonėms, savo tautai kaupiamas turtas. Bernardas jaučiasi skolingas savo gyvenimo kelyje sukauptiems žmonėms – patiems įvairiausiems, nes iš jų teigia pasisėmęs didžiausią vertybę, kurią gali teikti gyvenimas – bendravimo ir pažinimo džiaugsmą.

Šiandien Bernardas jaučiasi esąs tame savo gyvenimo tarpsnyje, kai laikas savo sukauptą gerą atiduoti žmonėms. Jis tą daro įvairiais jam prieinamais būdais. Daug iškilių krašto kultūros asmenų laiškų, knygų su autografais jis atidavė saugoti Klaipėdos apskrities viešajai I. Simonaitytės bibliotekai. Pagaliau ir B. Aleknavičiaus surinktas ir sudarytas albumas *Donelaitis ir mes* (1989), parašytos ir gausiomis nuotraukomis iliustruotos knygos *Vakarė žvaigždė* (apie Evę Simonaitytę, 1998), *Vydūnas* (1999), su broliu Vincentu Aleknavičiumi parašyti *Novužės krašto vaikų* trys tomai (1989), pagaliau *Lekėčių sakmės* 2006 – argi tai ne dovana savo šaliai ir jos žmonėms?

Likimo pirštas

2008-aisiais turėjo pasirodyti 5 naujos knygos – Bernardo kūrybinės veiklos rekordas, savotiška kūrybos apoteozė. Bet tai ne finišo juostelė, kurią kirtęs gali kristi jėgų netekęs. Bernardas tvirtina, kad yra parengęs ar beveik parengęs 18 ar 19 naujų knygų ir fotoalbumų. Jei kas ir stabdo, tai tik ne visada lengvai randamas rėmėjas. Atrodo, kad tai sritis, kurios su Bernardu taip ir nepasisėkė bent kiek išsamiau aptarti. Mat su kūryba nedaug ką turi bendro, nors kaip čia pasakius: nauji laikai, kita santvarka, kitos gyvenimo ir kūrybos taisyklės. Ne visiems sekasi jas perprasti.

Su Bernardu ir jo žmona Antanina likimas lėmė bendrauti penkis vakarus. Esminiai žodžiai – vakarai ir likimas lėmė. Mat iš ryto ir dieną ligi kokios 17–18 valandos Bernardas dirba prie savo popierių, rašo, o bendravimui

linkę skirti nuo kūrybinio darbo likusį laiką. Visai neatsitiktinai čia prisimintas likimas ar lemtis. Ir štai kodėl.

Vasarą atostogaujant Klaipėdoje knietėjo susirasti Bernardą, su kuriuo kiek daugiau buvo bendrauta prieš dešimtį metų. Šįkart neapsieita be likimo piršto. Klaipėdoje pradedu ieškoti Bernardo Aleknavičiaus. Susižinau telefoną ir adresą, kuris dar nieko nesako. Skambinu Bernardui, sutariam susitikti, jis pasako savo laukų durų atidarymo kodą. Lyg ir pažįstamas skaičių derinys. Na taip, ta pati laiptinė. Dabar jau sąmoningą žvilgsnį įbedu į adresą: taigi Bernardo butas aukštu žemiau to buto, kuriame praleisiu poilsio savaitę. Ar ne mistinis sutapimas? Visą savaitę būsim kaimynai. Penki tos savaitės vakarai ir buvo skirti mūsų pokalbiams, iš kurių išsirutuliojo šis pasakojimas – apie Mažąją Lietuvą, Zanavykus, pašnekovo gyvenimo kelyje sutiktas žmones, Kristijoną Donelaitį, Vydūną, Evę Simonaitytę ir, žinoma, patį Bernardą.

Kelionė – einu per Lietuvą

Kas yra ta *Kelionė**, kurios netrukus turėtų sulaukti skaitytojai ir Bernardo Aleknavičiaus talento gerbėjai? Trumpai tariant, tai 30 autorius darbo nuvažiuotas ir nueitas kelias dirbant Klaipėdos ir Žemaitijos zonos ELTOS fotokorespondentu. Retas Lietuvos pajūrio, pamario ir Žemaitijos gyvenimo įvykis apsiėjo be Aleknavičiaus dalyvavimo – ELTAI reikėjo operatyvios informacijos ir nuotraukų iš įvykių vietos. B. Aleknavičius neneigia, kad nemažai teko dirbti tuščiai, ieškoti ir demonstruoti „socializmo laimėjimus“, dažnai ir iš piršto laužtus. Būdavo prieinama prie tikrų kuriozų, kad ir toks pavyzdys. Bernardas buvo patyręs spaudos vitikas, sėkme ir savaiminiais gerais sutapimais nelabai pasikliaudavo, todėl važiuodamas fotografuoti darbo pirmūnų bent jau į karvių fermą veždavosi baltą chalata, kuriuo apvilkdavo pasižymėjusią melžėją. Juk nefotografuosi melžėjos be balto chalato, nors ne kiekvienoje fermoje jį lengva būdavo rasti. Gyvenimo tikrovės gražinimas įsiedė iki gyvo kaulo, gal todėl Bernardo nuostata aiški ir nedviprasmiška: gyvenimą reikia rodyti tokį, koks yra, o ne tokį, kokį kai kas

* Būsima leidinį „Kelionė“ autorius pakeitė į pavadinimą „Einu per Lietuvą“.

norėtų matyti. Ši pozicija visu ryškumu turėtų atsispindėti ir jo būsimajame fotoalbume *Kelionė*.

Vienas puslapis skiriamas nuotraukai, kitas – tekstui. Tai visiškai savarankiški vienas kitą papildantys autoriaus kūrybos žanrai – vaizdinis ir tekstinis. Toli gražu ne kiekvienam fotografui duotas rašytojo talentas, kaip kad ir ne kiekvienas gerai plunksną valdantis sugeba vaizdais perteikti savo minčių ir jausmų pasaulį. Bernardas Aleknavičius sugeba, tuo gyvena. Jis kraštotyryninkas iki panagių – tuo ir įdomus. Tokio darbštumo ir atsidavimo savo pomėgiui reikėtų dar paieškoti.

Kaip būtų galima pavadinti 2008-ųjų vasarą? Tuzinas Bernardo knygų jau ligi tol buvo išėjusių ir jas būtų galima pavadinti šio darbštumo autoriaus 77 metų gyvenimo patirties ir kūrybinio triūso derliumi. Vis dėlto rekordiniai pasirodė besą 78-iejį paties Bernardo gyvenimo metai, kai buvo laukiama pasirodant penkių naujų jo knygų, neskaitant Marijampolės leidykloje ištrigusių *Novužės krašto vaikų* IV ir V tomų. Šios seniai su Vincentu Aleknavičiumi parengtos knygos rankraščiai jau spėjo „papildinti“ naujais gerokai vėliau parašytais straipsniais ir naujomis pozicijomis. Taip jau nutiko, o VI tomas išėjo anksčiau už du prieš tai turėjusius pasirodyti – tokia mūsų dienų leidybinių peripetijų tikrovė.

Neišvengiamai artėja Bernardo 80-metis, ir ši jo draugams ir bičiuliams maloni, nors tikriausiai ne pačiam sukaktuviniui, data – 2010-ųjų rugpjūtis. Kai kam tai gražaus amželio tam tikra riba, kurią perkopęs žmogus gal ir liaujasi vien tik kopę į kalną. Bent jau niekas to kopimo nereikalauja. Ar taip jaučiasi Bernardas? Būtų ne visai taktiška klausiti, nors ir nėra reikalo, nes Bernardą yra tekę laikyti ne tik vasaros karštymetį, per pjūtį, bet ir viso jo gyvenimo auginto ir puoselėto derliaus auginimo metą.

Nepamirškime ir „Gilijos“

Vien knygomis nereikėtų apsiriboti, jei jau norime bent kiek išsamiau pristatyti šią kūrybinę asmenybę. *Klaipėdos* dienraštyje B. Aleknavičius nuo 1996–2006 m. kas savaitę rengė *Gilijos* puslapius – tai Vakarų Lietuvos istorijai, kultūrai ir etnografijai skirti puslapiai. Jau 45-eri metai, kai Bernardas gyvena Klaipėdoje, visa širdimi pamilo šį kraštą, žemaičių ir Mažosios Lietuvos žemę. Keistas dalykas, kad įsigyvenimas į šio krašto istorijos, kultūros, praeities paveldo ir ateities reikalus nė kiek nesumažino Bernardo ištikimybės jo gimtajam Zanavykų kraštui. Tai tik patvirtina tiesą, kad dalijantis meilės tik daugėja – be nuostolio duodančiam. Šiandien Bernardas vienodai brangus zanavykams šakiečiams, kurie jį paskelbė Šakių rajono garbės piliečiu, ir klaipėdiečiams, kurie neįsivaizduoja savo dienraščio *Klaipėda* be Aleknavičiaus kruopščiai ir su žinovo išmanymu parengtų puslapių, parašytų straipsnių ir jo nuotraukų. Panašiai galima pasakyti apie daugumą klaipėdiečių ir zanavykų, kurie tikriausiai savo knygų lentynų namuose neįsivaizduoja be šio autoriaus sudarytų albumų ir parašytų knygų.

Rašyti apie Bernardą – įdomus, bet ir pakankamai sudėtingas užsiėmimas. Jį žino, pažįsta tūkstančiai Lietuvos žmonių, ir pažįsta gal daug giliau, negu šių eilučių autorius. Tad prieš imdamasis šios užduoties kiekvienas plunksną vedžiojantis turėtų galvoti ne vien apie šio rašinio herojų, bet ir apie tuos žmones, kurie daugybe įvairiausių saitų susiję su Bernardu.

Baltasis šviesoraščio metraštininkas Bernardas Aleknavičius su žmona Antanina

Ką naujo jiems dar būtų galima pridurti apie taip gerai pažįstamą žmogų, kokias jo asmenybės puses išryškinti, kad jis suspindėtų naujai ir nebanaliai? Pagaliau reikia rakto ne vien į aprašomą asmenybę, bet ir būsimąjį skaitytoją, kuriam visos šios pastangos pirmiausia ir skiriamos. Kas dar naujo ir svarbaus būtų reikalinga, gal net būtina sužinoti?

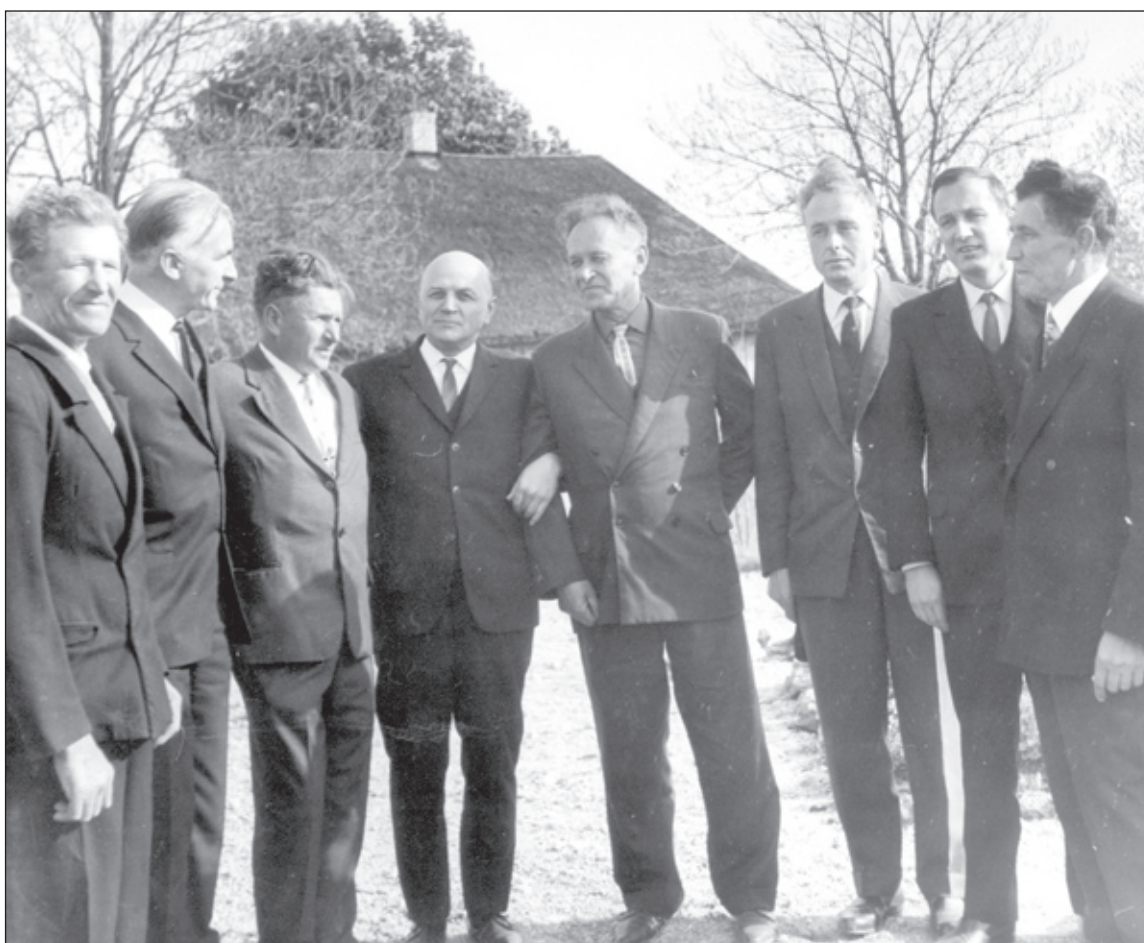
Bernardas verčia būsimo knygos rankraščio puslapį po puslapio, žodžiu kitu pakomentuodamas kokią nuotrauką, perskaito ir nuotraukas komentuojantį tekstą. Verčia puslapius, kartais dalį jų peršokdamas, nes rankraštis storas, be to, laukia dar keli kiti storiausi rankraščių tomai. Jaučiu, kad smengiu į duobę, tam tikrą prarają, iš kurios sunku išsikrapštyti: juk kokie įdomūs bebūtų tie tekstai, bet jie jau parašyti, gyvena savo atskirą gyvenimą. Juk nekartosi to, kas jau parašyta. Bandau stabdyti puslapius verčiantį įsibėgėjusį Bernardą, uždegdamas raudoną šviesą prie vienos ar kitos nuotraukos. Ir šitas būdas padeda, nes pačiam nuotraukų autoriui kelia daugybę prisiminimų ir asociacijų. Reikia išsamiau aptarti vieną ar kitą nuotrauką, išstisą gyvenimo epizodą, neperšokti to, kas gali būti esminga. Per Bernardą galima pamėginti kartais gal kiek netikėtai atskleisti aptariamam asmeniui būdo bruožus, o papildomi klausimai kartais patį Bernardą veda toliau, kas nėra tilpę ir į jo paties tekstus. Štai į tokią kelionę su Bernardu keliauti ir įdomu, ir prasminga.

Kaip lietuviai varles valgo

Štai kad ir toks ekskursas, atgijęs žiūrint į vieną nuotrauką, nors nedaug trūko, kad būtų prašokę. Sykį Juozas Baltušis sako Bernardui: „Kokį jūs gerą turite Klaipėdoje pirmininką.“ Kuo gi tas mūsų vykdomojo komiteto pirmininkas Feliksas Lengvenis toks jau geras? – neva stebisi Bernardas, nors puikiai žino atsakymą. Bet jam rūpi rašytojo nuomonė. „Taigi aš vienoje iškilimėse buvau, pabaigoje buvo giedama *Lietuva, brangi*, o jūsų pirmininkas nubraukė ašaras... Jūs patys nesuprantate, kokį žmogų turite Klaipėdoje.“

Tai buvo 1967 ar 1968 metai. Ir toks vykdomojo komiteto pirmininkas Klaipėdai sovietmečiu pasirodė ne visai tinkamas. Atėjo metas pasmerkti Aleksandrą Solženicyną ar Dmitrijų Sacharovą, Bernardas tiksliai neprišimena, bet tokį „centro“ nurodymą gavo Klaipėdos miesto partijos komiteto biuras. Paprastai tokie pasmerkimai būdavo priimami vienbalsiai, bet tą kartą įvyko kitaip. Balsuojant už pasmerkimą pakilo 10 biuro narių rankų, bet Felikso Lengvenio ranka nepakilo... Kitą dieną Lengvenis atėjo į darbą, o jo vietoje jau besėdįs kitas pirmininkas. Jeigu nepūtė į vieną dūdą su partija – nereikalingas.

Su Lengveniu Aleknavičius prisimena ir kitą istoriją, kurios dalyviu teko būti ir pačiam Bernardui. Regis, 1965 m. Lietuvoje vyko Rusijos Federacijos literatūros ir kultūros dienos. Renginys pasiekė ir Klaipėdą, į kurią atvyko Rusijos delegacijos nariai iš Maskvos, Leningrado. Klaipėdiečiai svečius nuvežė į Nidą, aplankė Tomo Mano namelį. Po oficialiosios dalies Tomo Mano namelyje buvo surengti pietūs, į kuriuos buvo pakviesti ir žurnalistai. Po tokia proga įprastų sveikinimo žodžių ir prakalbų, pirmųjų tostų, kai visi šiek tiek pralinksėjo, viena viešnia staiga paklausė: „Sakykite, o kaip lietuviai valgo varles?“ Kai kurie svečiai taip ir liko su nenurytu kąsniu, kiti nudavė neišgirdę klausimo. Klaipėdos vykdomojo komiteto pirmininkas Feliksas

Rašytojui J. Baltušii įteikiant Žemaitės premiją 1966 m.: Žemaitės anūkas Jankus iš Ušnėnų, poetas Jonas Lapašinskas, Žemaitės kolūkio pirmininkas Želnys, pirmasis Žemaitės premijos laureatas rašytojas J. Baltušis, Žemaitės anūkas S. Jaras iš Telšių, rašytojas Jonas Mikelinškas, rašytojas Algirdas Pocius, Žemaitės anūkas Jankus

Lengvenis nesumišo ir pasakė: „Kaip mums žmonos jas patiekia, taip mes jas ir valgom.“

Visi, suprantama, pasijuokė, bet viešnia klausimas, kuris buvo nei į tvorą, nei į mieta, labai užgavo Rusijos delegacijos vadovą, žymų poetą Aleksandrą Prokofjevą (1900–1971). Jis atsistojo ir pasipiktinęs tokiu prasčiokiškumu pareiškė: „Kaip jūs drįstate tokių dalykų klausiti mūsų vaišingų šeimininkų, juk argi lietuviai valgo varles? Čia ne Prancūzija. Su šitokiomis moterimis negaliu sėdėti prie vieno stalo...“ Šeimininkams ir pačiam Lengveniui prireikė nemažų pastangų, kad nuramintų poetą A. Prokofjevą, ir pietūs tęstųsi.

Lieka pridurti, kad išsišokusi viešnia nebuvo oficialios delegacijos narė, o vieno iš muzikantų žmona. Tos žmonos įnešdavo šiek tiek tokios sumaišties, nes iškilimų, susitikimų metu vaišingi šeimininkai kartais gėles teikdavo ne delegacijos nariams, bet šalia buvusioms moterims, nieko bendro su oficialia delegacija neturėjusioms.

Štai šis gabalaitis *Kaip lietuviai valgo varles* atsiras ir Bernardo knygoje, bet nebus parašyta, kaip kvailas klausimas užgavo pirmiausia žymųjį poetą A. Prokofjevą. Lenino premijos laureatas, Socialistinio darbo didvyris buvo didelis Lietuvos bičiulis ir Kristijono Donelaičio gerbėjas. Kai Maskvoje buvo minimas Kristijono Donelaičio (1964 m.) jubiliejus, A. Prokofjevas pirmininkavo iškilmingam posėdžiui, dalyvaudavo ir kituose reikšminguose Lietuvai renginiuose.

Vis dėlto Prokofjevas Aleknavičiaus knygoje neminimas, nes būtų atskiras ir daug platesnis siužetas. Užsiminus apie A. Prokofjevą, reikėtų poeto nuotrauką įdėti. O jei taip, tai ir Kosyginą knietėtų parodyti, ir Cedenbalą, su kuriuo Klaipėdoje vyko įdomiausių istorijų. Bet tada ir Honakeriui, ir daugeliui kitų Klaipėdos svečių reikėtų skirti vietas. Būtų visai kita knyga. Ateity gal ir bus.

Kas išvedė iš kantrybės Baltušį

Įdomūs Bernardo prisiminimai

apie rašytoją Juozą Baltušį. 2009 m. balandžio 27 dieną sukako 100 metų, kai Rygoje gimė Albertas Juozėnas, literatūroje tapęs Juozu Baltušiu (1909–1991), tad pats laikas prisiminti. Tuo labiau, kad iš gyvųjų liudininkų kai kuriuos dalykus šiandien tik Bernardas ir tegali papasakoti.

1969-ieji metai, liepos 22-oji. *Volgoje* iš Palangos į Žemaičių botanikos parką ir Akmenų muziejų Mosėdyje išsirengė Juozas Baltušis, Monika Mironaitė ir Bernardas Aleknavičius, o juos veža rašytojo pusbrolis Faustas iš *Pabaltijo* kolūkio Skuodo rajone. *Volga* naujutėlaitė, blizga, skrenda kaip paukštė, bet Monika susiraukusi, pikta, o ypač pyksta ant Bernardo. Mat jis yra tos kelionės įkvėpėjas, sugundė Baltušį važiuoti, o šis būtinai kartu ir savąją Monikėlę pasivadino. O ir rytas toks gražus, prarasta viena poilsio diena Palangoje...

Privažiavus prie Kretingos Faustas išjungė radijo aparatą – kaip sykis žinias skaitė. Diktorius pakiliu balsu pranešė, kad šiandien *Šešupės* kolūkio Kapsuko rajone tokia ir tokia melžėja iš vienos karvės primelžė rekordinį pieno kiekį. Baltušis supyko: „Faustai, išjunk tą besarmatę. Šiandien ne apie pieno primilžius reikia kalbėti. Šiandien pirmasis žmogus išsilaiplinė Mėnulyje! O mums apie primilžius kalba.“

Išties tų metų liepos 20 d. Amerikos astronautai Nylas Armstrongas, M. Kolinsas ir E. Oldrinas erdvėlaiviu *Apolonas 11* skrido orbitoje aplink Mėnulį, o liepos 21-ąją su *Erelio* (Eagle) kabina Armstrongas ir Oldrinas nusileido Mėnulio Ramybės jūroje. Pirmieji žmonijos pasiuntiniai Mėnulyje, o Lietuva tuo metu džiaugėsi dideliais primilžiais. Impulsyvusis Baltušis pasipiktino tokia sovietinės propagandos forma. Nepatogios informacijos nutylėjimas buvo viena iš tarybinės ideologijos ir propagandos sudėtinųjų dalių. Baltušis tuo nuoširdžiai piktinosi, kaip kad matome ir iš šio atvejo, kurio liudininku ir dalyviu buvo Bernardas.

O kelionė pas Žemaičių botanikos parko kūrėją Izidorijū Navidanską ir Akmenų muziejaus Mosėdyje kūrėją

Vaclovą Intą tęsėsi. Juozo Baltušio nuotaika buvo kiek pabjurusi ir kalta buvo ne pati kelionė, bet per radiją skelbiami Sūduvos kolūkiečių aukšti pieno primilžiai, kurie turėjo užgožti amerikiečių astronautų išsilaiplinimą Mėnulyje. Aktorė Monika Mironaitė ir toliau širdo ant viso pasaulio, o labiausiai kaltas buvo, aišku, Bernardas, sugalvojęs visą šią kelionę, kuri iš įprasto vasaros gyvenimo ritmo Palangoje kuriam laikui visus išmušė.

Bet taip buvo tik kelionės pradžioje. Apsilankius Žemaičių botanikos parke, susitikus su Izidorijū Navidansku, pabuvojus Akmenų muziejuje Mosėdyje pas Vaclovą Intą, visų nuotaika pasitaisė. Po kelionės Monika Mironaitė priėjo prie Bernardo ir atsiprašė už savo tos dienos irzlumą. Visi, kas pažinojo išties didžią Lietuvos aktorę, sutiks, kad tai jau savaime buvo didelis įvykis.

Kartais ir didieji nesusikalba

2008 m. sukako 150 metų, kai gimė visuomenės veikėjas, kovotojas prieš germanizaciją, spaudos darbuotojas Martynas Jankus (1858 08 07–1946 05 23). Šiai asmenybei ir jubiliejinei datai paminėti buvo skirtos mokslinės konferencijos ir kiti renginiai. Bernardui Aleknavičiui užduodu klausimą, kuris gal ne visai dera, minint reikšmingą sukaktį. Ramybės neduoda jo dvyliktojoje knygoje *Adomas Brakas – Vydūno dvasios pakylėtasis* (2007 m.) kiek prieštaringai pateiktas Martyno Jankaus portretas. Priminsime tas sudėtingas XIX a. pabaigos Didžiosios ir Mažosios Lietuvos inteligentijos suartėjimo ir tam tikros priešpriešos peripetijas.

Nežabota Vokietijos ir Rusijos imperialistinių valstybių savivalė į dvi dalis perskirstė lietuvių tautai kelė mirtiną pavojų. Ižvalgiausiems abiejų Lietuvos dalių, atsidūrusių skirtingose valstybėse, šviesuoliams buvo akivaizdu, kad sutelktomis pastangomis galima išgelbėti tautą. Jonas Smalakys, Dovas Zaunius, dr. Vilius Bruožis, Enzys Jagomastas, Kristupas Voska, Martynas Jankus ir kai kurie kiti Mažosios Lietuvos veikėjai pasisakė už tą patį vienai tautai priimtina kelią. Panašios minties laikėsi ir kai kurie Rusijos sudė-

tyje buvusios Didžiosios Lietuvos inteligentai. Paminėsime tik keletą iš jų, kurie 1895 m. atvyko per Jonines į Didžiuosius Algaviškius prie Gilijos į Mažosios ir Didžiosios Lietuvos šviesuolių suartėjimo šventę: daktaras Vincas Kudirka, dr. Petras Matulaitis, Vincas Šlekys, taip pat Tilžėje gyvenę Didžiosios Lietuvos lietuviai Petras Mikolainis ir Jonas Kriaučiūnas. Tačiau į šią šventę nebuvo pakviestas Martynas Jankus. Kodėl?

Dar kai 1891 m. žiemą Vincas Kudirka lankėsi Ragainėje ir Tilžėje, jis primygtinai prašė, kad rengiamuose susitikimuose su spustuvių vadovais nedalyvautų Martynas Jankus. Kokia juoda katė perbėgo jūdvių kelią? Pasirodo, ne vien Vinco Kudirkos ir Martyno Jankaus kelią.

Kaip begerbtume idealistinius to meto šviesuolių siekius, veikė ir ekonominiai jų veiklos „varikliai“. Iki 1904 m., kol Didžiojoje Lietuvoje galiojo lietuviškos spaudos draudimas, knygų rengėjų, spaustuvininkų ir knygnešių ryšiai tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos plėtojosi taip pat ir verslo pagrindu. Pasitaikydavo, kad verslo interesas kartais imdavo gožti tautinius ir idėjinius interesus. Atsitiko taip, kad jau po Vinco Kudirkos mirties su spaustuvininku Martynu Jankumi 1903 m. bet kokius santykius nutraukė dr. Jonas Basanavičius, tuo metu gyvenęs Bulgarijoje. Įtempti vėliau buvo ir Vydūno santykiai su Martynu Jankumi. Mėginu išsiaiškinti, kas apie tai žinoma Bernardui Aleknavičiui.

Šis pradeda nuo Vydūno ir Jankaus santykių. Abu Mažojoje Lietuvoje buvo už lietuviškumą, abu didelės asmenybės ir abu tam tikru požiūriu konkuravo. Todėl gal tik kokias tris nuotraukas būtų galima rasti, kur Vydūnas buvo nusifotografavęs su Jankumi. Abu paprasčiausiai vengdavo susitikti. Bent taip B. Aleknavičiui pasakojo jo kalbinti tų tolimųjų įvykių amžininkai ar liudininkai.

Buvo metas, kai Jonas Basanavičius ir Vincas Kudirka su Martynu Jankumi nuoširdžiai bendravo, jo spaustuvėje buvo spausdinama J. Basanavičiaus *Aušra* ir V. Kudirkos *Varpas*. Tačiau ten, kur susiduria verslo ir užsakovo interesai, kyla ir įtampų. Bent taip nutiko *Aušros* ir *Varpo* steigėjams su spaustuvininku M. Jankumi. Kai pastarojo spaustuvė atsidūrė ant bankroto ribos, savininkas tikėjosi finansinius reikalus pataisyti iš *Varpo*.

B. Aleknavičius su *Novužės krašto vaikų* IV ir V tomu atsidūrė labai panašioje padėtyje: leidykla *Ramona* iš leidinių finansuojančios institucijos vieną kartą paėmė 15 tūkst. litų ir antrą kartą tiek pat, bet knygų neišspausdino. Lygiai taip pat nutiko su *Varpu*: iš visos Lietuvos surinkti pinigai spaustuvę pasiekė, bet *Varpo* leidyba strigo. Suprantama, visa tai nepadėjo klostytis geriems Vinco Kudirkos ir Martyno Jankaus santykiams. V. Kudirka net buvo atsisakęs spausdinti *Varpą* Jankaus spaustuvėje, pasirinkęs Otto von Mauderodės spaustuvę Tilžėje.

Su dr. Jonu Basanavičiumi M. Jankaus santykiai pabjuro dėl *Aušros* archyvo. Archyvas buvo Bitėnuose pas Jankų, J. Basanavičius reikalavo kaitą iš archyvo gražinti jam, atsiunčiant į Bulgariją, kur J. Basanavičius tuo metu gyveno, o Jankus panoro už archyvą nemažos sumos. Šiuo atveju lėmė gal ne tiek finansiniai, kiek literatūriniai interesai.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

EMERITAS NEPALIEKA KOVOS LAUKO

Prof. habil. dr.
Juozas ATKOČIŪNAS

Senovės Romoje titulas *emeritus* buvo taikomas kariams ir jūreiviams, kurie atlikę savo tarnybą grįžo iš kovos laukų bei žygių ir buvo pripažinti esą patyrę ir įgudę. Panašią prasmę emerito terminas ilgą laiką turėjo ir anglų kalboje – apibūdino nusipelnčius jūreivius. Tik 1823 m. Oksfordo žodyne pirmą kartą paminėtas emerito profesoriaus terminas, kurį imta taikyti akademinės bendruomenės nariams, nusipelnusiems savo „kovos lauke“ – mokslinių tyrimų ir studijų srityse.

Association of Retirement Organizations in Higher Education (AROE):
www.arohe.org/september07.pdf

Vilniaus Gedimino technikos universiteto profesoriaus emerito Algirdo Eduardo Čižo, rugsėjo 16 d. mininio 80 metų jubiliejų, veikla (jo „kovos laukas“) ne kartą buvo aprašyta ir aptarta. Todėl čia dera tik trumpai apžvelgti tai, kuo jubilias domėjosi ir ką nuveikė.

Gimęs ir augęs palei pat Anykščius, Antano Baranausko klėtėlės kaimynystėje, 1947 m. baigęs Anykščių gimnaziją, gabus ir tiksliesiems, ir humanitariniams mokslams, Algirdas turėjo rinktis. Matyt, nesuklydo pasirinkęs inžineriją, juolab kad sugėba šią sausoką profesiją sušvelninti savo veikla kalbos, terminologijos srityje, teatro ir literatūros potraukiais. A. Čižas įstojo į Kauno universiteto (vėliau – Kauno politechnikos instituto) Statybos fakultetą. Studijas 1952 m. baigusiam Algirdui atsirado galimybė pritaikyti abu savo polinkius – techninį ir humanitarinį, nes buvo nukreiptas dirbti į Valstybinę politinės ir mokslinės literatūros leidyklą. Čia jam teko kurti Techninės literatūros redakciją, būti pirmuoju jos vedėju. Leidykloje A. Čižas įgijo pirmuosius pagrindinius redagavimo ir vertimo įgūdžius, kuriuos vėliau tobulino redaguodamas enciklopedijas ir mokslo leidinius. Šio „kovos lauko“ – literatūros veiklos – emeritas nepalieka ligi šiol.

Kiti, matyt, svarbiausi būsimojo emerito „kovos laukai“ – mokslinė ir pedagoginė veikla – siejosi su aukštuoju mokslu. Porą metų dėstęs valandininku Statybos technikumė, nuo 1963 m. vasario – Kauno politechnikos instituto Vilniaus filiale, A. Čižas visą savo veiklą siejo su Vilniuje augančia

Profesorius Algirdas Eduardas Čižas

aukštąja technikos mokykla, kuri keitė savo vardus – nuo Vilniaus inžinerinio statybos instituto (VISI) iki dabartinio Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU). Algirdas Čižas aktyviai įsijungė į akademiko Aleksandro Čyro suburtą ir plėtojamą mokslo tyrėjų būrį, kurį vienijo pagrindinė kryptis – matematinio programavimo teorijos ir metodų taikymas konstrukcijų skaičiavimui ir optimizavimui, vieną po kitos apgynė technikos mokslų kandidato (1967) ir technikos mokslų daktaro (1974) disertacijas, jam buvo suteikti docento, profesoriaus ir pagaliau profesoriaus emerito (2001) vardai.

Abiejų A. Čižo disertacijų temos apėmė ir dalį jo vadovaujamos VGTU Medžiagų atsparumo katedros mokslinio darbo *Matematinio programavimo teorijos ir metodų taikymas optimizuoti sistemoms*, kurių deformacijas reikia riboti ir kurios pagamintos iš plastinės stiprėjančios medžiagos. Šia tema A. Čižas yra paskelbęs kelias dešimtis mokslinių straipsnių, buvo kelių tarptautinių konferencijų *Optimizacijos ir patikimumo problemos statybinėje mechanikoje* organizacinių ir mokslinių komitetų vienas iš vadovų.

Ilgametis Medžiagų atsparumo katedros vedėjas prof. A. Čižas kryptingai vadovavo medžiagų atsparumo (medžiagų mechanikos) dėstyto metodikos tobulinimo darbams: tikslino uždavinių sprendimo metodiką, organizavo katedros dėstytojų metodinį seminarą, skatino dėstytojų pastangas naudoti kompiuterines technologijas studijų užduotims rengti ir studentų atliktiems darbams

tikrinti. Siekė, kad katedros dėstytojai būtų reiklūs ir sau, ir savo studentams. Itin griežtai Algirdas smerkė dėstytojų taikymąsi su studentų nesąžiningumu. Nors katedra, reikliai vertindama studentų pasiekimus, garsėdavo gana dideliu skolininkų skaičiumi, nebuvo girdėti studentų skundų dėl neteisingų vertinimų. Profesoriaus lietuvių ir anglų kalbomis skaitomos medžiagų mechanikos paskaitos buvo įdomios, suprantamos ir studentų mėgstamos. Vaizdūs ir studentų lengvai suprantami yra A. Čižo vadovėlis *Medžiagų atsparumas. Konstrukcijų elementų mechanika* (1993) ir su kolegomis Vytautu Viršilu ir Jonu Žekevičiumi parengtas uždavinynas *Aiškinamasis medžiagų atsparumo uždavinynas* (1985). Prof. A. Čižas buvo Lietuvos aukštųjų mokyklų studentiško medžiagų atsparumo (medžiagų mechanikos) olimpiadų įkvėpėjas ir organizatorius.

Prof. A. Čižui visada rūpėjo aukštojo mokslo organizavimo ir studijų

kokybės problemos. Nors jis pats teigia nemėgstantis administracinio darbo, 1976–1994 m. konkurso tvarka buvo renkamas Vilniaus inžinerinio statybos instituto bei pertvarkyto Vilniaus technikos universiteto Medžiagų atsparumo katedros vedėju, o 1980–1987 m. išrinktas Statybos fakulteto dekanu, 1989 m. VISI tarybos pirmininku, Universiteto laikinosios tarybos pirmininku. Lietuvai atgavus nepriklausomybę jo darbuose ėmė vyravoti aukštojo mokslo problemos. 1989 m. jis buvo išrinktas į Sąjūdžio Seimą, vadovavo jo Švietimo komisijai, vėliau koordinavo aukštąjį mokslą reglamentuojančių valstybinių dokumentų projektų rengimą. A. Čižas daug metų buvo aktyvus Lietuvos mokslo tarybos Mokslininkų kvalifikacijos komisijos narys, šios komisijos pirmininko pavaduotojas. 1995–2001 m. vis dar tebedirbdamas Vilniaus Gedimino technikos universiteto Medžiagų atsparumo katedros profesoriumi vadovavo Švietimo ir mokslo ministerijos įsteigiam Studijų kokybės vertinimo centrui, kelerius metus – Studijų kokybės ekspertų tarybai. Aktyviai dalyvavo tarptautiniuose *Phare* projektuose, skirtuose studijų kokybei gerinti ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse (buvo projektą vykdžiusio tarptautinio konsorciumo vadybinės grupės narys). 1998 m. koordinavo Baltosios knygos *Lietuvos aukštasis mokslas* projekto rengimą, buvo vienas šio projekto autorių. Kaip ekspertas ar net ekspertų grupių pirmininkas aktyviai dalyvavo neuniversitetinio aukštojo mokslo (kollegijų) kūrimo ir įtvirtinimo procese, vadovavo ekspertų grupei, kuri rengė Bendrąjį technologijos mokslų (inžinerijos) studijų srities reglamentą. A. Čižas yra studijų krypties reglamentų bei programų aprašų rengimo koordinacinės grupės narys, 2003–2005 m. vadovavo Aukštojo mokslo vadovėlių atrankos komisijai.

Labai savita prof. A. Čižo literatūrinė veikla – redagavimas, vertimai, terminologiniai darbai. Daugelis jaunų kolegų, savo rankraštyje nagrinėdami Algirdo padarytas pataisas ir pastabas, gavo pirmąsias straipsnių rašymo pamokas. A. Čižas buvo *Lietuvos mechanikos rinkinio* redakcinės kolegijos atsakomasis sekretorius ir faktiškai pagrindinis redaktorius. Per 1967–1994 m. išleisti 33 šio rinkinio numeriai, kuriuose publikuoti pagrindiniai Lietu-

vos mokslininkų darbai mechanikos srityje. Nutraukus šio žurnalo leidimą, profesorius buvo pakviestas į naujų Lietuvoje leidžiamų mokslo žurnalo *Journal of Civil Engineering and Management, Mechanika, Aukštojo mokslo kokybė* redaktorių tarybas.

Išleista keletas knygų (daugiausia technikos tema, tačiau yra ir grožinės literatūros), kurias iš rusų kalbos išvertė A. Čižas. Profesorius nuolat rūpinosi technikos terminija, paskelbė keletą straipsnių terminologijos klausimais, kartu su Algirdu Jurevičiumi išleido *Aiškinamąjį tekstilės terminų žodyną* (1962), parengė daugiakalbį aukštojo mokslo leksikoną lietuviškąją dalį *Lithuania. Multilingual Lexicon of Higher Education* (1996), recenzavo įvairių kitų technikos sričių terminų žodynus. Kaip technikos terminologijos atstovas profesorius ilgą laiką buvo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narys.

Profesorius emeritas Algirdas Eduardas Čižas, nors jau pakankamai nusipelnęs visose veiklos srityse, nepalieka savo „kovos laukų“. Jis aktyviai seka savo kolegų mokslinius tyrimus, noriai padeda jaunesniesiems tyrėjams, savo pedagoginę patirtį įkūnija studentams skirtuose leidiniuose: 2008 m. išleistoje mokomojoje knygoje anglų kalba *Mechanics of Materials. Study guide* ir tais pačiais metais pasirodžiusiame naujoviškame elektroniniame medžiagų mechanikos vadovėlyje.

Jau kelis dešimtmečius bendrauju su prof. A. Čižu – susėdame prie neišspręstų mechanikos problemų, elektroniniu paštu keičiamės rengiamų publikacijų projektais, aptariame ir studijų reikalus, ir gyvenimo aktualijas. Jubiliaso asmenyje visi žavimės iki šiol. „Man gera, kai pajuntu, kad kam nors kitam padariau gera“, – kartais prasitaria profesorius. Tai optimistas, tikintis šviesia žmogaus prigimtimi, amžiniais moralės dėsniais. Net tada, kai lieka nesuprastas... Visiems mums malonu, kad pasiekęs gyvenimo brandą prof. A. Čižas išliko aktyvus daugelyje gyvenimo sričių.

Geriausios kloties Jums, gerbiamas Jubiliasie!

VGTU Algirdo Eduardo Čižo jubiliejui paminėti išleido leidinį *Algirdas Eduardas Čižas. Gyvenimo puslapiai ir bibliografinė rodyklė* (Habituoti daktarai. Vilnius: *Technika*, 2009. 108 p.).

„Fermentas“ pradėjo 6 mln. litų vertės mokslinį projektą

Lietuvos biotechnologijų bendrovė *Fermentas* pradėjo naujomis savybėmis pasižyminčių biotechnologinių reagentų kūrimo projektą. Į mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros projektą bus investuota 6,3 mln. litų. Iš jų 3 mln. litų skyrė Europos Sąjungos Europos regioninės plėtros fondas.

„Sparčiai besivystantiems gyvybės mokslams ir biotechnologijų pramonei reikia vis naujų molekulinės biologijos įrankių. Norėdamas išlikti pasauliniu lyderiu, *Fermentas* privalo būti mokslinių tyrimų priešaky“, – sakė *Fermento* mokslo direktorius prof. Arvydas Janulaitis.

Projektas *Naujos kartos molekulinės biologijos įrankiai* vyks iki 2011 m., jame dirbs 39 tyrėjai – beveik pusė *Fermento* Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros centro specialistų. Planuojama, kad bus sukurta 15–20 naujomis savybėmis pasižyminčių molekulinės biologijos įrankių ir parengta jų gamybos techninė dokumentacija.

Pasak projekto vadovo dr. Arvydo Lubio, tokie moksliniai tyrimai būtini siekiant įgyti naujų žinių ir jų pagrindu kuriant naujus, pažangesnius, įprastiniams reagentams būdingų trūkumų neturinčius produktus.

„Gavę Europos Sąjungos paramą galime išplėsti projektą, atlikti ir tuos mokslinius tyrimus, kuriems reikia daugiau sąnaudų ir laiko. Tyrimai ypač svarbūs ilgalaikiam bendrovės konkurencingumui užtikrinti“, – teigė dr. A. Lubys.

Naujieji reagentai iš karto bus pateikiami rinkai. Pirmieji produktai pasaulinę rinką turėtų pasiekti jau ši rudenį. Įgyvendinus projektą, *Fermento* Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros centre bus sukurtos penkios, kituose įmonės padaliniuose – 15 naujų darbo vietų. Planuojama pateikti dvi paraiškas tarptautiniams patentams gauti.

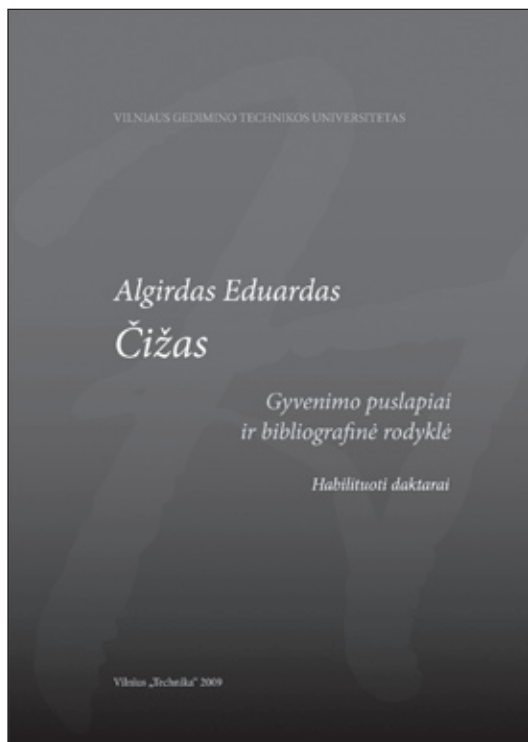
Praėjusiais metais net ketvirtį pajamų *Fermentas* gavo iš produktų, sukuru-

tų per pastaruosius 5 metus. 2008 m. moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai bendrovė skyrė 6 mln. litų, tai yra 10 proc. visų pajamų.

Tyrimų bendrovės *Bioinformatics* duomenimis, *Fermentas* savo rinkos segmente yra viena iš penkių didžiausių pasaulio bendrovių ir užima antrą pagal dydį pasaulinės restrikcijos fermentų rinkos dalį. Bendrovė yra Europos DNR markerių rinkos lyderė.

Fermento produktai yra eksportuojami į 70 pasaulio šalių. Bendrovės Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros centre dirba daugiau kaip 80 darbuotojų. Atskiras mokslinių tyrimų padalinys *Fermente* buvo suformuotas 2003 metais. Moksliniams tyrimams nuo pat centro veiklos pradžios vadovauja prof. Arvydas Janulaitis.

Dr. Arvydas Lubys,
UAB „Fermentas“ direktoriaus pavaduotojas moksliniams tyrimams

Profesoriui A. E. Čižui skirtas jubiliejinis
leidinys ir bibliografinė rodyklė

Gyvenimas ir darbas Lietuvoje Violetą RUTKAUSKIENĘ išmokė darbštumo, o gyvenimas su šeima JAV suteikė laisvo laiko, kurio gimtiniėje nuo visų darbų kaip ir nelikdavo. Tikriausiai nėra nieko labiau varginančio už pernelyg ilgai užsitęsusių laisvalaikį, bet tai jau ne apie Violetą. Savo laisvą laiką ji skiria miegam užsiėmimui – tyrinėja ir gilina į Lietuvos heraldikos, vadinas, ir istorijos dalykus. Kad tai ne šiaip pomėgio tenkinimas, bet ir visuomeniškai reikšmingas užsiėmimas, skaitytojai galėjo įsitikinti iš pokalbių su Violeta Rutkauskiene ciklo *Kas sieja slibiną ir dvigubą jį kryžių (Mokslo Lietuva, pradžia Nr. 5)*.

Vos spėjome ciklą išspausdinti Violeta Rutkauskienei redakcijai pranešę apie naujus reikšmingus radinius. Apie juos glaudžiai šiam pašnekesyje.

Visi keliai veda į Bavariją

Kokie keliai Jus nuvedė į Bavarijos valstybinę biblioteką (Bayerische Staatsbibliothek) Vokietijoje? Bandymai ieškoti Lietuvos heraldikos dalykų? Suprantu, senųjų herbu atvaizdų ieškote virtualioje erdvėje, bet kaip pavyko rasti tiesių ir teisingą sprendimą – naršyti būtent Bavarijos valstybinės bibliotekos tinklapyje?

Iš dalies „kalta“ Mokslo Lietuva – pokalbyje apie dvigubą jį kryžių ir slibiną kilo klausimas dėl šio kryžiaus naudojimo Vytauto heraldikoje. Mūsų istorijos tyrinėtojai linkę manyti Vytautą nenaudojus dvigubą jį kryžiaus, o prof. Alfredas Bumblauskas savo *Senosios Lietuvos istorijoje 1009–1795* rodo Vytauto herbas, naudotą Konstanco bažnytiniame suvažiavime. Keturių laukų herbe lietuviško raitelio skyde aiškiai matomas dvigubasis kryžius. Kilo idėja panagrinėti giliau. Juolab, kad prof. A. Bumblauskas *Lietuvos istorijoje* herbo iliustraciją panaudojo ne iš originalios XV a. Ulricho Richentalio kronikos, o tik iš jos F. Piekosinsko perpiešto nespaltoto Vytauto herbo atvaizdo.

Pamėginau rasti prieigą prie originalios spalvotos XV a. kronikos. Žinodama, kad XX a. yra leistos šios senos knygos faksimilės, pirmiausia jų ir ieškojau. Paaiškėjo, kad ir jas jau sunku gauti, todėl nutariau išbandyti interneto galimybes. Prireikė ne tiek jau daug pastangų – originalią 1483 m. Ulricho Richentalio spalvotą kroniką radau Kongreso bibliotekoje Vašingtone. Taip pat gavau patvirtinimą, kad viename iš dviejų Vytauto herbu vaizduojamų U. Richentalio kronikoje, lietuviškas raitelis vaizduojamas su baltu skydu ir raudonu dvigubu kryžiumi. Apie tai jau kalbėjome ankstesnio pokalbio apie slibiną ir dvigubą jį kryžių dalyje. Vašingtono Kongreso bibliotekoje rastieji Vytauto ir Jogailos herbai taip pat jau buvo spausdinti š. m. *Mokslo Lietuvos* gegužės 21 d. (Nr. 10) laikraštyje. Įdomumas prasidėjo užbaigus pokalbį *Mokslo Lietuvoje*.

Iš aplinkinių bibliotekų gavau daugiau knygų Richentalio kronikos tema. Paaiškėjo, kad Vašingtone

LIETUVOS HERALDIKOS RINKINYS BAVARIJOS VALSTYBINĖJE BIBLIOTEKOJE

saugoma senovinė kronika turi tam tikrų neatitikimų su kitose bibliotekose saugomais tos pačios Richentalio kronikos egzemplioriais. Norėdama pažiūrėti ir palyginti, kas yra kituose kronikos egzemplioriuose, kaip juose vaizduojami Vytauto ir Jogailos herbai, ar esama skirtumų, ėmiau dairytis prie Europos bibliotekų rinkinių. Beieškant XV a. leistos Richentalio kronikos Europoje, interneto keliai nuvedė į Bavarijos valstybinę biblioteką Miunchene. Vėliau paaiškėjo, kad šią senovinę kroniką be Bavarijos bibliotekos dar turi įsigijusi ir Niujorko viešoji biblioteka, taip pat kai kurios kitos Europos bibliotekos, muziejai. Iš Bavarijos bibliotekos atsiverė dar platesni keliai ir prie kitų Europoje saugomų senųjų herbynų.

Šimtas herbynų dar saugo paslaptis

Ką naujo jau pavyko aptikti Jums rūpima tema?

Pirmiausia sąrašą, kuriame daugiau kaip 100 seniausių Europos herbynų ir daugiau kaip kelios dešimtys įdomiausių spalvotų XV–XVII a. Lietuvos herbo atvaizdų, ir tai tik vienoje Bavarijos valstybinėje bibliotekoje. Visi herbynai prieinami vienu kompiuterio klavišo paspaudimu. Seniausius dokumentus galima peržiūrėti ir skaityti internete norimu laiku, jokių išsipareigojimų ar apribojimų nėra. 10 atrastųjų herbu turi nuorodų, įrodančių jų priklausomybę Lietuvos valdovams – Vytautui ar Jogailai. Prie kitų yra nuorodų, liudijančių herbo priskyrimą Lietuvai. Tai labai svarbu, nes iki tol atskiruose Europos herbynuose rasti lietuviški simboliai dažniausiai neturi jokių legendų.

Kaip galėjo atsitikti, kad herbai, priskiriami Vytautui Didžiajam, karaliui Jogailai ligi šiol buvo nežinomi (arba mažai žinomi) Lietuvos heraldikos tyrinėtojas?

Tu tikrai nežinau. Sovietmečiu

Vytauto Didžiojo herbas K. Grünenbergo 1480 m. kronikoje. Bavarijos valstybinė biblioteka, Miunchenas, Vokietija

priežastys buvo suprantamos. Gyvenome izoliuoti nuo pasaulio, domėjimasis lietuviškais simboliais buvo uždraustas, pernelyg didelis domėjimasis praeitimi taip pat nebuvo toleruojamas. Dabar sunku pasakyti, kodėl patys save atskiriami nuo daugelio istorijos pažinimo dalykų. Atrodytų, kad virtuali erdvė dar menkai išnaudojama, o joje esanti informacija atrodo nepatikima. Tai, ką išvydau Bavarijos valstybinės bibliotekos tinklapyje, tiesiog nustebino – tokių lietuviškos heraldikos vaizdų nesu mačiusi nė

vienoje išleistoje Lietuvos istorijoje, nėra jų ir Edmundo Rimšos 2004 m. leistoje knygoje *Heraldika. Iš praeities į dabartį*. Apie Bavarijos bibliotekoje saugomą Lietuvos heraldikos rinkinį, kiek pastebėjau, neužsimena kol kas nė vienas šios srities tyrinėtojas.

Bavarijos bibliotekos rinkinius tinklapyje pavyko rasti tik likus dviem savaitėms prieš pirmąsias Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio jubiliejus iškilmes. Buvo neramu, kad švedams tokią didelę šventę, į ją einame nežinodami ir nematę savų istorinių heraldinių simbolių. Savaitę padirbėjau naktimis – iš pradžių peržiūrėjau gal kokius 45 herbynus. Neseniai baigiau peržiūrėti likusius. Knygos storių prieš pat jubiliejų jau turėjau aptikusi kelias dešimtis įdomiausių spalvotų lietuviško herbo atvaizdų. Spėjau iš Bavarijos valstybinės bibliotekos gauti leidimą naudoti iliustracijas ir skelbti mums nežinomą heraldinę medžiagą. Pirmą žinutę apie atrastuosius herbus išspausdinome šventės išvakarėse vieninteliame spalvotame Amerikos lietuvių savaitraštyje *Čikagos aidas*. Žinutę pastebėjo ir perspausdino keli informacijos šaltiniai Lietuvoje.

Patrauk virvelę – išsivynios kamuolėlis

Vienas radinys paprastai teikia raktą į kitą. Domina Jūsų naudotas paieškų kelias. Žinoma, jeigu ne paslaptis.

Timpelėjus virvelę pradėjo vyniotis ir kamuolėlis... Iš pradžių radau tik ieškomą XV a. rašytą Ulricho Richentalio kroniką. Ten, kaip žinote, yra trys Lietuvos herbai: du priskiriami Vytautui, vienas – Jogailai, tačiau palyginus su Vašingtono bibliotekoje saugomais, nesunkiai pastebimi tam tikri skirtumai, ypač piešinių spalvos ir jų ryškumas. Pavyzdžiui, Bavarijos valstybinėje bibliotekoje U. Richentalio kronikoje keturių laukų Vytauto Didžiojo herbas papuoštas raudona kunigaikščio kepure (mitra), o Vašing-

tono Kongreso bibliotekoje esančioje kronikoje tas pats herbas papuoštas mėlyna kepure. Herbu fono spalvos taip pat skirtingos. Bavarijos valstybinėje bibliotekoje esančioje kronikoje herbo laukai – raudono ir geltono fono. Raitelis (Vytis) vaizduojamas raudoname lauke, o Trakų riteris – sodrios geltonos spalvos fone. Vašingtono Kongreso bibliotekos kronikoje Vytis matomas baltame lauke, o Trakų riteris – nesodrios geltonos spalvos lauke. Skiriasi ir Jogailos herbai. Bavarijos valstybinės bibliotekos kronikoje junginiame Jogailos herbe baltame lauke matomas raudonas raitelis, o Vašingtono – baltame lauke baltas raitelis. Nors pats herbo piešinys vienodas, t. y. darytas tuo pačiu spaudu ar vieno dailininko ranka pieštas, tačiau jų spalvos skiriasi. Norėčiau pamatyti ir trečiąją išlikusią Richentalio kroniką, saugomą Niujorko viešosios bibliotekos. Tai pati ankstyviausia Richentalio kronikos originalo kopija. Įdomu, kokie skirtumai išryškės palyginus visas tris.

Bevantant šią senovinę knygą, kilo mintis *Google* ieškiklyje įrašyti žodžius „Seniausi Europos herbynai“ ir paieškoti daugiau informacijos apie senovinius Lietuvos herbus. Elektroninėje *Vikipedijos* enciklopedijoje šią savoką patikrinau dešimčia kalbų, o vokiečių kalba gavau prieigą prie Europos heraldikos tinklalapių, literatūros ir jai skirtų nuorodų į daugelio bibliotekų rinkinius. Tereikėjo paspausti vieną klavišą ir prieš mano akis atsivėrė didžiulis seniausių Europos herbynų sąrašas. Pasinaudojau juo ir patekau į Bavarijos valstybinės bibliotekos Retųjų rinkinių skyrių, prieinamą per skaitmeninę programą.

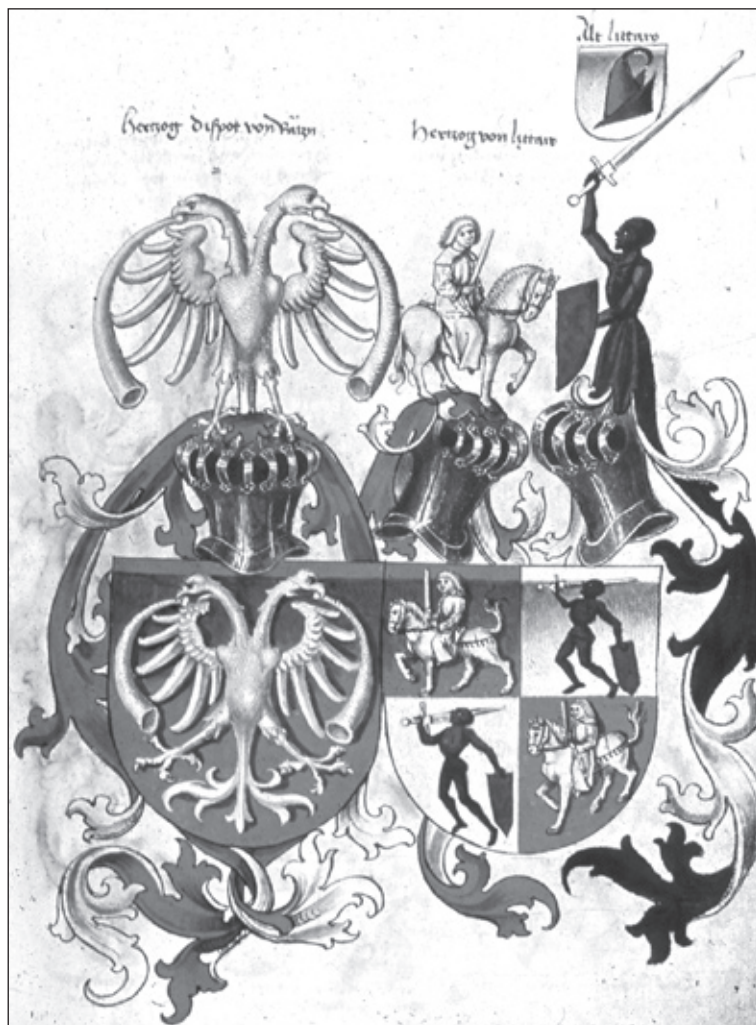
Kokius svarbiausius herbus ar kitas Lietuvos heraldikos reikšmingas nuotrupas pavyko rasti? Kaip tuos radinius galima vertinti jau dabar, jeigu ir nebuvo laiko išsamiau jų analizuoti?

Ką pavyko rasti? Kelias dešimtis Lietuvai nematytų XV–XVII a. gražiausių, meniškai vaizduojamų Lietuvos valdovų, Lietuvos ir jos žemių spalvotų jų herbu. Seniausias herbynas datuojamas 1475 m., tačiau, ko gero, yra kiek ankstyvesnis, nes fiksuoja XV a. pradžios heraldinius mūsų valdovų simbolius. Kai kurie rastieji herbai Lietuvoje yra ne tik kad nematyti, bet ir nežinomi. Kiek atidžiau juos pastudijuoti dar nebuvo laiko, bet tai galės padaryti ir kiti mokslininkai, specialistai, kalbų žinovai. Svarbiausia tai, kad prie jų matomi įrašai liudija esant Lietuvos ar kurio jos valdovo heraldinius ženklus. Herbai spalvoti, meniškai, o tokių iš ankstyvesniųjų viduramžių kol kas daug neturime. Tuo jie ir yra labai svarbūs. Kiek teko girdėti ir skaityti, iki šiol Švedijos, Belgijos ir Prancūzijos herbynuose rastieji Lietuvos simboliai dažnai neturi jokių legendų.

Pavyko gauti visų jų spalvotas kopijas. Kai sudėjau į albumą chronologiškai, eilės tvarka, atsiskleidė visas Lietuvos heraldikos ir mūsų valdovų naudotų simbolių grožis.

Į mūsų Lietuvos istorijos apyvartą įeina Richentalio, Konrado Grünenbergo kronikos. Ar jos jau viską mums atskleidė, ką galėjo?

Esu tikra, kad dar daugiau atskleis ateityje, jei istorikai nepatingės prie tų kronikų pasidėti. Richentalio kronikos pagrindą sudaro tekstas, 1414–1418 m. Konstanca vykusio bažnytinio susirinkimo metu U. Richentalio aprašyti įvykiai. Yra tikrai žinoma, kad Richentalis aprašo Vytauto atvykimą į Konstanca apie 1415-uosius metus. Mūsų istorikai kalba apie tai, kad Vytautas tame

Lietuvos hercogo herbas K. Grünenbergo 1480 m. kronikoje. Bavarijos valstybinė biblioteka, Miunchenas, Vokietija

Atkelta iš 1 p.

amžiais po Kristaus (1998); Lietuva iki Mindaugo (2003); Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). Istorija (2006); Skalvių istorijos šaltiniai: Vėluikių kapinynas. Istorija (2007); Krašto priešistorė. Tauragės kraštas. Istorija, kultūra, meno paminklai (2007); Baltiškiosios savimonės aspektai proistorės tyrime. Istorija (2008).

Prof. E. Jovaiša išleido pirmuosius Lietuvoje kompaktinius diskus apie baltų priešistorę ir Lietuvos istoriją, kuriuos galima rasti visose Lietuvos mokyklose ir užsienio lietuvių centruose. Anglų, lenkų, rusų kalbomis leisti leidiniai susilaukė ir pasaulio mokslo bendruomenės dėmesio. Kaip projektų autorius, vadovas, sudarytojas ir redaktorius vadovavo mokslininkų kolektyvams kuriant skaitmeninius Lietuvos istorijos tematikos darbus – Lietuva iki Mindaugo (1999), Gimtoji istorija (2002, 2003, 2004), Atstatyme Lietuvos valdovų rūmus (2003), Įdomioji Lietuvos istorija. Valstybė. Menas. Visuomenė (2004, 2005, 2006, 2007). Juose deramą vietą rado naujų tyrimų rezultatai perteikti įvairiausiomis multimedijos formomis – dvimatėmis ir trimatėmis animacijomis, video medžiagomis, raštu ir garsu. Šie taikomieji darbai įvertinti Lietuvos valstybine mokslo premija.

Ar palyginamus dalykus lyginame

Gerbiamasis dekane, kaip apibūdintumėte savo vadovaujamą VPU Istorijos fakultetą, ką jis reiškia studentų ugdymui, būsimųjų istorikų pedagogų rengimui, pagaliau mokslinėje ir kitose veiklose? Eidamas į susitikimą su Jumis per radiją išgirdau bendrojo priėmimo į universitetus šių metų duomenis. Iš šalyje diegiamos krepšelių sistemos laimėjo tik Kauno medicinos ir Vilniaus universitetas, pralaimėjusiųjų gerokai daugiau. Vilniaus pedagoginis universitetas atsidūrė ketvirtoje vietoje iš galo. Tai buvo liepos 22-oios duomenys, dabar, matyt, reikėtų įvesti ir tam tikras korektivas. Taip pat suprantu, kad universitetas yra didžiulis organizmas – fakultetas fakultetui, katedra katedrai nelygu.

Nėra gerai, kai atsakingi valstybės vyrai ir moterys, žiniasklaida vadydami universitetų rodiklius vartoja tokias sąvokas kaip autsaideriai, atsilikėliai ir panašiai. Vilniaus universitetas daug laimi dėka savo istorinio vardo ir senųjų mūrų. Tačiau ne mūrai ir vardai užtikrina studijų kokybę. Senoji Alma mater nėra atsietą nuo bendro Lietuvos mokslo lygio. Nesirengiu ką nors pulti ar ginti, bet labai nemalonu girdėti, kai žeminamos kitos Lietuvos aukštosios mokyklos, kurios neturi tokių senų mūrų ar tokios garbingos istorijos. Savo šlovę kelti kitų sąskaita yra mažų mažiausiai nugarbinga ir tai niekur neveda.

Galiu atsakingai pareikšti, kad visų bent jau humanitarinio pobūdžio šalies universitetų lygis yra maždaug vienodas. Tai pasakytina apie Vilniaus, Vilniaus pedagoginį, Vytauto Didžiojo, Klaipėdos, Šiaulių universitetus, kurie turi istorikų rengimo padalinys. Visuose juose dirba panašaus išsilavinimo ir kvalifikacijų dėstytojai ir profesūra. Jeigu kultūrai mintis palyginti, kurio universiteto istorikai stipresni ar silpnesni, tokie „svėrėjai“ susidurtų su labai dideliais sunkumais. Atrastų seniausioje mūsų Alma mater labai šviesių istorikų, bet susidurtų ir su tam tikrame veiklose etape sustojusiais. Taip pat būtų ir VPU: aptiktų labai solidžių istorikų ir dirbančių ne taip spėriai

KAS SKAUDA ISTORIJOJOS MŪZAI KLĖJAI

Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanas profesorius Eugenijus Jovaiša

kaip visiems mums norėtusi. Tai natūralu, nes kalbame apie žmones ir veiklą, kuri būdinga visiems pasaulio universitetams ir akademiniam pasauliui. Gražiai bendraujame su Vilniaus universiteto istorikais, mūsų santykiai puikiai su Archeologijos, Viduriniųjų amžių ir kitomis katedromis.

Jaučiu reikalą pabrėžti vieną esminę mintį: kai nenorima ar nesugebama suvokti, kad universitetai savo paskirtimi, misija, tradicijomis yra skirtingi, mėginame juos suvesti ir matuoti tais pačiais matais, pradėti abejoti tokių pastangų ir mąstymo adekvatumu realybei. Norint vertinti ir daryti išvadas pirmiausia būtina suvokti, apie ką kalbame, ar lyginame palyginamus dalykus. Kai to supratimo nėra, nutinka įvairūs kazusai, kurių mūsų gyvenime pakanka.

Gal būtų galima pateikti konkretų pavyzdį?

Kad ir krepšelių sistema šalies aukštajame moksle, sukėlusį daugybę ginčų ir diskusijų. Jas nutraukė š. m. balandžio 30 d. priimtas Lietuvos mokslo ir studijų įstatymas, kuriame ši sistema įtvirtinta. Lieka prisitaikyti prie siūlomos sistemos, antraip liksi autsaideris su visomis iš to kilsiančiomis pasekmėmis. Štai Švietimo ir mokslo ministerija, norėdama pagrįsti krepšelių būtinumą, paskelbė „žinią“: į VPU valstybės finansuojamas vietas abiturientai įstoja su labai žemais balais. Tai visiškai netiesa, nes įstojo jaunuoliai, surinkę nuo 19,31 iki 16,43 balo. Labai aukšti balai.

Šiems mokslo metams į valstybės finansuojamas vietas buvo numatyta: į istorijos specialybę – 44, į taikomosios istorijos specialybę – 33 vietas. Ką parodė stojimo rezultatai? 44 krepšeliai „atėjo“ į istorijos ir 33 į taikomosios istorijos specialybę. Jas pasirinko labai pažangūs mokiniai su aukštais balais ir pasirinko būtent VPU. Štai ir išlindo yla iš maišo: atsakingiems pareigūnams reikėtų atsargiau daryti išvadas, norinti pagrįsti sau naudingas išvadas.

Istorikas istorikui nelygu

Tvirtinate, kad humanitariniuose fakultetuose maždaug vienodas dėstytojų ir profesūros lygis. Galima sutikti, nes nemažai jų dėsto ar tam tikrus kursus skaito įvairiuose universitetuose, panašėja studijų galimybės. Tačiau ar tokie pat istorikai rengiami, tarkime, Vilniaus, Klaipėdos ir Vilniaus pedagoginiame universitetuose?

Vilniaus universitetas rengia visai kitokius istorikus – tai į mokslinį tiriamąjį darbą orientuoti istorikai dalykininkai. Šis universitetas gali sau leisti nuo antro kurso studentą specializuoti Lietuvos istorijos tyrinėjimams, studijų programas sudaryti taip, kad jos užgriebtų tik tam tikras istorijos sritis, didesnę dėmesį skiriant vienai ar kitai epochai, problemai ir tai yra visiškai pateisinama. VPU rengdamas istoriką jį orientuoja į istorijos mokytojo veiklą. Mūsų rengimo būdai ir metodai yra visiškai skirtingi. Rengiamo būsimą mokytoją, todėl būtina studentams pateikti sisteminių istorijos matymą. Per istorizmo principus privaloma tolygiai išdėstyti tiek visuotinės, tiek Lietuvos istorijos visų epochų postulatų. Todėl VPU istorijos rengimo programų negalima lyginti su Vilniaus universiteto programomis.

Nuo 2008 m. pradėjome rengti taikomosios istorijos specialistus – istorikus praktikus. Baigęs universitetą toks istorikas gali dirbti tiek mokslinį tiriamąjį, tiek muziejininko ar gido darbą, išmokomas organizuoti užklausinę mokinių veiklą, pagaliau galės reikštis istorinės rekreacijos srityje. Tokios specialybės istorikų nerengia nei senasis, nei joks kitas Lietuvos universitetas.

Todėl mūsų universiteto rengiamų istorikų nereikėtų tapatinti su kituose universitetuose rengiamais istorikais. Esame tradicinis mokytojų rengimo universitetas ir nemenka dalimi specializuotas įvairioms veikloms universitetas. 34 programos VPU skirtos moky-

tojų rengimui. Senajame universitete tėra 4 mokytojų rengimo programos ir jos neveikia – kodėl? Ten pasirinktas vadinamasis nuoseklusis mokytojo rengimas. Iš pradžių studentas įsivina istorijos dalyką ir gauna istoriko bakalauro laipsnį, paskui metus rengiamas būti mokytoju. Kitaip tariant, ilginamas studijų laikas, kol studentas įgyja dalyko ir mokytojo kvalifikaciją. Pailgėja studijoms skiriamas laikas, tad studentai ir nesirenka tokios studijų programos – taupo laiką.

VPU pasirinktas lygiagretusis mokytojo rengimo modelis. Vieni studijų metai skiriami pedagoginiam, psichologiniam rengimui, pedagoginėms ir mokyklinėms praktikoms – tai mokytojo rengimo blokas (40 kreditų). Trejus metus skiriame dalyko ir bendrosioms universitetinėms studijoms. Baigęs studentas gauna kvalifikacinį bakalauro laipsnį ir profesinę mokytojo kvalifikaciją.

Labai nesunku paskaičiuoti, koks studijų modelis naudingesnis valstybei, ką pigiau rengti. Pigiau nereiškia blogiau.

Autonomija be autonomijos

Pateiksiu klausimą Jums pačiam. Lietuvoje yra tik dvi mokytojo specialybės, kurioms pakanka pamokų krūvio – matematika ir lietuvių kalba. Visos kitos specialybės nesurenka pamokų krūvio etatui. Kaip suktis kaimo mokyklų mokytojams?

Mokytojams reikia būti įvairiapusiškais, o dar geriau – universaliais pasirėngusiems.

Visas pasaulis taip ir daro, bet Lietuvos švietimo sistema labai nerangi, sustabarėjusi. Pamėginsiu pagrįsti savo pareiškimą. 1991–1992 m. teko būti VPU (tuomet Vilniaus pedagoginis institutas) prorektoriumi ir vadovauti mokytojų rengimo reformai pereinant į dvipakopę sistemą. Kultūros ir švietimo ministrui Dariui Kuoliui buvome parengę ir pateikėme labai įdomią mokytojų rengimo sistemą, kai studentas iš karto galėjo rinktis ir

antrą specialybę.

Tačiau kai 2007 m. pasiūlėme rengti sudvejintą specialybę – istorijos ir anglų kalbos – mokytojus, tokio leidimo VPU negavo. Pasaulyje seniai rengiami kartais net trijų disciplinų mokytojai. To reikia visoms valstybėms, taip pat ir Lietuvai. Tačiau mūsų švietimo sistema vadovaujantys valdininkai to nesuprato. Tik šiais metais pradėdama galvoti apie dvigubą mokytojo specialybių įtvirtinimą.

Gerai atsimenu, kad mokytojo specialybių sudvejimo rengiant mokytojus Lietuvoje būta: geografijos ir fizinio lavinimo, botanikos ir namų ruošos darbų.

Taip buvo sovietmečiu: rengti istoriko ir geografo, istoriko ir fizinio lavinimo, istoriko ir tarybinės teisės, istoriko ir komunistinio auklėjimo mokytojai. Ilgainiui visa tai pranyko.

Kieno iniciatyva?

Tų, kurie buvo atsakingi už pedagogų rengimą ir mokyklų būklę. Mūsų universitetas ne kartą kreipėsi dėl mokytojo specialybės sudvejimo, bet specialybės įteisinančių juridinių dokumentų negaudavo.

O kas sudaro Švietimo ir mokslo ministerijos valdininkų gretas? Tie patys aukštųjų mokyklų ir mokslo institucijų darbuotojai, atėję į vadovaujančias pareigas, ir tas personalas, nuo kurio panašūs valstybinės reikšmės sprendimai nepriklauso. Gaisrininkai ar policininkai juk švietimo ir mokslo reikalų nereguliuoja. Jei kas ir buvo daroma, tai pačių mokslo žmonių rankomis. Visa tai vyko pačioje Lietuvos mokslo bendruomenėje jos narių pastangomis – ir geri, ir blogi dalykai.

Visiškai teisingai. Tačiau ką daryti mokslo ir švietimo bendruomenei, jei nėra juridinių dokumentų, leidžiančių priimti tinkamus sprendimus? Galime parengti sudvejintą specialybių mokytojus, tačiau jei Studijų kokybės vertinimo centras (SKVS) tokių programų nepatvirtins – ką daryti? Turime autonomiją, bet nesame autonomiški. VPU Statute parašyta, kad vadovaujamą LR Konstitucija, LR įstatymais ir poįstatymiais aktais, taip pat universiteto Statutu. Žinoma, neturėdami juridinio pagrindo negalėjome imtis to, ko valstybė per savo institucijas neaprobavo. Tik šiemet vasaros pradžioje iš švietimo ir mokslo viceministrės Nerijos Putinaitės išgirdome, kad netrukus turėsime galimybę rengti ir sudvejintų specialybių mokytojus. To laukiame 20 metų.

Lietuviškas vėžlys neskuba. Tačiau ne jau mūsų nepriklausomai valstybei geriausias pavyzdys – vėžlys?

Palikime šį klausimą be atsakymo.

Kai konkuruojama bendrame katile

Rengiate istoriką mokytoją, pedagogą. Tai labai atsakingas darbas. Tačiau mūsų gyvenimas toks dinamiškas, kad vienai specialybei parengtas absolventas net ir sau kartais netikėtai staiga priverstas imtis visai kitos veiklos. Gal rengtas mokytoju žmogus norės eiti į mokslinę tiriamąją veiklą. Bet gal jo kaip istoriko kvalifikacija neatitiks keliamų reikalavimų? Kitaip tariant, ar VPU rengiant mokytojus nenukenčia mokslinė veikla?

Svarbus klausimas. Nė vienas universitetas neišmoko, bet moko mokyti. Sudeda tam tikrus mokslinius pagrindus, parodo, nuo ko reikia pradėti. Kitaip ir negali būti. Trejų metų studijų vien dalykui visiškai pakanka. Ketvirtieji studijų metai skiriami mokytojo specialybei įsisavinti. Bakalauro studijos – aukštosios mokyklos studijų

pagrindas. Toliau – magistro studijos, doktorantūra. Pastaroji mūsų valstybėje neįmanoma be magistro studijų. Išimtis – tie asmenys, kurie aukštojo mokslo diplomus gavo iki nepriklausomybės: jiems „užskaitomas“ aukštasis mokslas ir suteikiama teisė rašyti disertaciją. Jeigu žmogus mokosi ir nori išmokti, universitete teikiama žinių pakanka. Jei manyčiau, kad esama studijų sistema yra kliuvinys specialistui parengti, nepasisakyčiau už dvigubą mokytojo specialybę.

Norėdamas išsamiai į pateiktą klausimą atsakyti, turiu kai ką pridurti. 1991 m. diegoje studijų sistemoje, teikiant dviejų specialybių mokytojo diplomus, buvo numatyta štai kas: bakalauro diplomą suteikė teisė eiti tik tam tikras pareigas mokykloje. Stojant į aukštesnio lygmens mokyklą reikėjo įgyti magistro laipsnį. Aukštoji mokykla ir pedagogų parengimu suinteresuota valstybė turėtų veikti sinchroniškai. Mokytojų rengimą reikia nuolat tobulinti, nepamiršti šios itin svarbios studijų srities.

Nejau primiršta sritis?

Spręskite. Pradėjo veikti krepšelių sistema. Humanitariniams mokslams skirti 1326 krepšeliai. Toje humanitarinėje srityje – lituanistika, užsienio kalbos, religijų mokslai, filosofija ir istorija. Penkios sritys. Padalykime 1326 krepšelius iš 5 ir pamatysime, kad visos Lietuvos būsimiems istorikams tenka apie 265 krepšeliai. Istorikai nėra išskaidyti – istorikai mokytojai ir istorikai praktikai neišskirti. Tenka konkuruoti tame pačiame istorikų „katile“ nepaisant to, ar abiturientas nori būti mokytojas, dalykininkas, ar kitos krypties specialistas.

Ar dėl tokios sistemos nukentė stojantieji į Istorijos fakultetą?

Esu tikras – ne taip reikia tvarkyti aukštąjį mokslą. Reikia tvarkyti studijų programas.

O studijų programas sudaro ne kas kitas, o aukštųjų mokyklų dėstytojai ir profesoriai.

Taip, tačiau nė viena programa negali būti akredituota be Studijų ko-

kybės vertinimo centro aprobavimo. Rektoriams reikėjo laiku susitarti pirmiausia tarpusavyje, kad visi universitetai nepradėtų rengti tų pačių netradicinių ar madingų specialybių.

Tas pats Kauno technologijos universitetas turi Humanitarinį fa-

Trankiu šokių šiemet buvo pažymėta Vilniaus pedagoginio universiteto „Šviesos“ ansamblio 55-erių metų sukaktis

kultetą. Ar tai blogai?

Nesiimu vertinti, prašau atsakyti į mano klausimą: ar Kaunui neužteko Vytauto Didžiojo universiteto, kurio tikroji priedermė – rengti humanitarinių sričių specialistus?

Pačioje sąvokoje „universitetas“ slypi ir humanitarinė šio tipo aukštosios mokyklos paskirtis.

Todėl Kauno politechnikos institutas ir tapo universitetu, ėmė rengti humanitarinės pakraipos inžinerijos specialistus. Tačiau vietoj tvarkos aukštojo mokslo sistemoje buvo leista įsitvirtinti sumaišičiai ir chaosui. Šiandien nuo to kenčia ir sistema, ir visos aukštosios mokyklos.

Rašys Lietuvos istorijas

Galima daug kritikos strėlių prišmaigstyti į tuos, nuo kurių priklauso Lietuvos mokslo ir švietimo reikalai, bet būtų įdomu sužinoti dar vieną dalyką. Ką manote apie aukštosios

mokyklos vadovų, dėstytojų, profesorių asmeninę atsakomybę? Už tai, kas vyksta moksle, švietime, plačiaja prasme ir mūsų gyvenime?

(Gilus atodūsis.) Svarbu žmogaus pozicija. Jis negali sėdėti pasislėpęs už kitų nugarų, pabėgęs nuo atsakomybės,

negali neveikti. Aktyvių žmonių reikia Lietuvai, visai mokslo sistemai. Dėstytojų, profesorių atsakomybę pirmiausia reiškiasi per darbą su studentais. Mūsų Istorijos fakultete su studentais rimtai dirbama. Atsakomybė prasideda nuo darbo kokybės reikalų – tai būtina sąlyga kiekvienam dėstytojui, docentui ir profesoriumi.

Ar visada esate patenkintas ta kokybe, pagaliau nuo ko ji priklauso?

Ne visada tų darbų ir veiklos, su kuria tenka susidurti, kokybė yra tokia, kokios reikėtų. Asmenybės „parametrai“, jei taip galima išsitiarti, patys savaime svarbūs veiksniai. Kiekviena visuomenė turi įvairių būdų, kuriais raginama dirbti atsakingai ir kokybiškai.

Ne skatinti, bet raginti? Ne meduoliu, bet bizūnėliu?

Žinoma, žodis „skatinti“ tinkamesnis. Yra daugybė skatinimo priemonių: darbo vieta, kvalifikacijų kėlimo kursai, komandiruotės, konferencijos ir t. t.

Tai pačių universitetų priedermė ir rūpestis, jokių ministerijų ar departamentų įsikūrimo čia nereikėtų.

Kartais piktnaudžiaujame asmenybės sąvoka... Esame socialūs žmonės, todėl pirmiausia turime paisyti visuomenės interesų. Kas ten pasakė: esame „zoon politikon“ – visuomeniniai gyvūnai.

Bet buvo ir tokių, kurie sakė – „aplinka kalta“. Sveitimu protu protingas nebūsi.

Aplinka daro poveikį ir negali nedaryti, bet žmogaus prigimties savybių reikšmės taip pat nemenkinčiau.

Ką girdžiu iš kai kurių universitetų dėstytojų? Katedrose „dumblijama“, prasta atmosfera, daug rutinos ir nesiskaitymo su žmogumi, kartais prieinama iki asmenybės niekinimo apraiškų. Ne apie VPU šiuo atveju kalbu – bandau formuluoti problemą.

Nuoširdžiai pasakysiu: tokių apraiškų mūsų Istorijos fakultete nėra. Tai, apie ką prakalbote, – konkrečių asmenybių bėdos. Kartais katedrų vedėjais tampa žmonės, kurie tuojau pat pamiršta, kad jie tokie pat žmonės kaip ir jų pavaldiniai. Pamiršta, kad reikia dirbti kartu, nes pats katedros pavadinimas reiškia, kad žmonės susiburia bendram darbui, tyrinėja kiekvienam aktualias problemas. O kad tokių pavyzdžių universitetuose esama – sutinku.

Ar katedros vedėjo, pagaliau dekanas valioje suburti katedrą iš žmonių, pagal pašaukimą, bendraminčių? Juk katedros formuojasi daugmaž stichiškai, dažnai nepriklauso nuo jų vadovų valios.

Pirmiausia katedros darbas priklauso nuo vairininko, t. y. vedėjo. Ar jis leidžia žmonėms dirbti, reikšti savo poziciją, pagaliau daryti tai, ką jie geriausiai išmano ir moka? Jeigu vadovas valingai pajungs katedros veiklą į savo darbo farvaterį, iš darbuotojų norės matyti tik parankinius, tai bus didžiulė nelaimė. Toks vadovavimas niekur nenuveda, tik diskredituoja vadovą ir katedrą.

Turiu gerų pavyzdžių, kai katedra imasi bendros veiklos. Mūsų fakultete tai Visuotinės istorijos katedra, kuri ėmėsi kurti Istorijos terminų žodyną. Štai Lietuvos istorijos katedra ėmėsi Vilniaus istorijos metraščių. Minėtinas ir bendras leidinys – Lietuvos Seimo narių biografijų žodynas. Išleistas ne vienas tomas. Baltų proistorės katedra ėmėsi leidinio Lietuva iki Mindaugo. Įgyvendinta. Arba štai projektas Įdomioji Lietuvos istorija. Dalyvavo visi katedros nariai, dalijosi žiniomis ir patirtimi.

Bendras tikslas uždega, o iš bendro darbo, jeigu dirbama iš širdies, atsiranda ir bendrumo jausmas. Tokioje veikloje ugdomos asmenybės.

Pridurčiau, kad ir pagarba vienas kitam. Dabar esame sumanę štai ką. Istorijos fakultete rašysime Lietuvos istoriją. Nekeliame užduoties parašyti visą Lietuvos istoriją, kad tiktų vadovėliui. Išklėme kitą problemą: praplėskime kiekvienoje katedroje nagrinėjamas temas, problemas iki išbaigtų monografių. Tegu bus ne viena, bet tiek, kiek sugebėsime parašyti. Bus labai įdomu.

Į ką tos atskiros monografijos orientuotos? Į studentus, istorikus profesionalus, mėgėjus, o gal apskritai į plačiąją visuomenę?

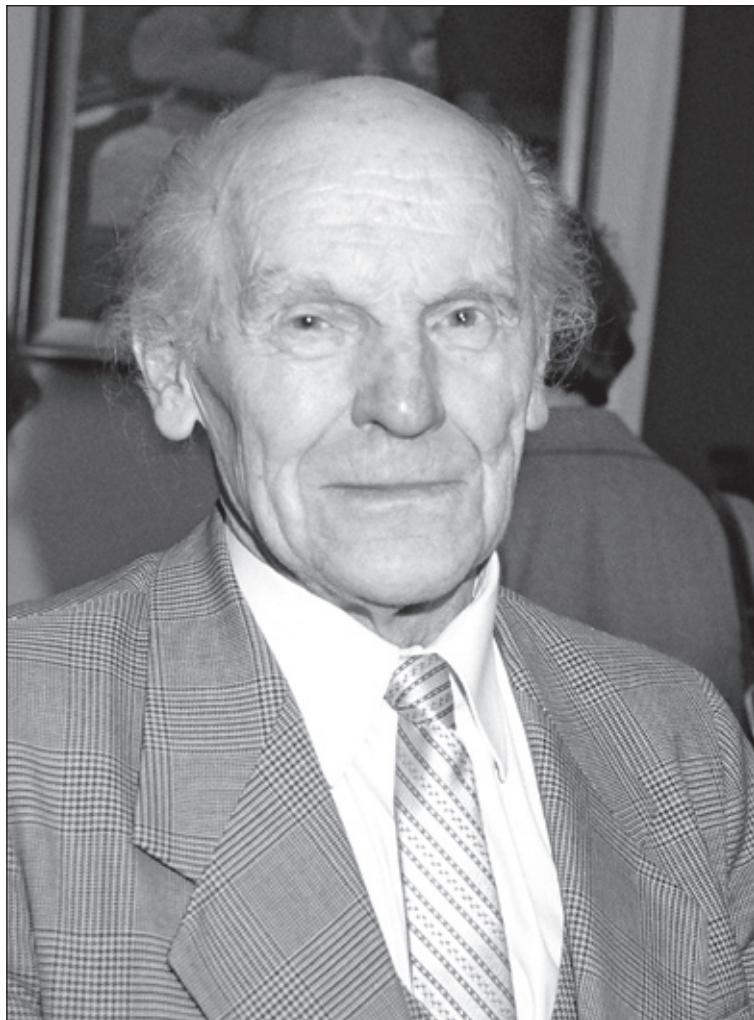
Pirmiausia į aukštosios mokyklos studentus ir aukščiausio profesionalumo lygmenį. Tokiame darbe „kartelės“ pažeminti negalime. Esu labai patenkintas atmosfera fakultete. Dirbama labai daug: kiekvieną pirmadienį sueina katedrų vedėjai, sėdi mano kabinete, kartu dirbame, galvojame, kaip geriau atlikti rūpimus darbus. Pirmiausias rūpestis – tobulinti studijų procesą. Parengėme daug gerų mokomųjų, edukacinių ir kitokių priemonių. Reikėtų pradėti nuo studijų programų organizavimo, kad studentams būtų lengviau, paprasčiau įsisavinti studijų medžiagą. Mums rūpi ir studento studijose gaištamas laikas – sakau nuoširdžiai.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mokslų akademija atsisveikino su filosofu Romanu Plečkaičiu

Vasariškai giedrą 2009 m. rugpjūčio 21 d. artimieji ir akademinė bendruomenė į Antakalnio kalvas išlydėjo Lietuvos mokslų akademijos narį korespondentą, ilgameitį Vilniaus universiteto profesorių Romaną Plečkaitį. Lietuva neteko aktyvaus piliečio, žymaus pedagogo ir mokslininko, Suvalkija – iškilus kraštiečio. Profesorius gimė 1933 m. rugpjūčio 11 d. Kalvarijoje, tačiau likimo įnoriu beveik visą amžių praleido Vilniuje. Studijavo anuomečiame Valstybiniame pedagoginiame institute, po studijų keletą metų dirbo šio instituto Filosofijos katedros dėstytoju, nuo 1963 m. iki mirties buvo Vilniaus universiteto Filosofijos katedros docentas ir profesorius, kurį laiką kaip antraeilininkas – Filosofijos ir sociologijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas. Laisvai mokėjo vokiečių, lenkų, rusų, galėjo susikalbėti anglų ir italų kalbomis, mokslinių komandiruočių keliai vedė į Čekoslovakiją, Italiją, Lenkiją, Vokietiją ir kitas Europos šalis. Profesorius tyrė logikos, etikos, visuotinės filosofijos istorijos ir Lietuvos filosofijos istorijos problemas ir iš viso paskelbė daugiau kaip 300 darbų: 6 monografijas, 3 mokomąsias knygas, apie 100 mokslinių ir keliadesimt mokslo populiarinimo, šimtų enciklopedinių straipsnių. Patys svarbiausi Profesoriaus darbai – Lietuvos ir visuotinės viduramžių

Profesorius Romanas Plečkaitis

filosofijos istorijos, scholastinės bei moderniosios logikos ir tolerancijos teorijos srityse. O fundamentaliausia studija, kurią jis rengė beveik visą mokslinį gyvenimą, buvo skirta Lietuvos filosofijos istorijai. Be to, į lietuvių kalbą išvertė visas tris Imanuelio Kanto kritikas ir kitų klasikų veikalus. Autorius buvo gerai žinomas už Lietuvos ribų, jo mokslo darbai publikuoti JAV, Olandijoje, Lenkijoje, Baltarusijoje, Rusijoje ir Ukrainoje. Tapęs profesoriumi, R. Plečkaitis parengė net 28 mokslo daktarus. Humanistikos moksluose tokių rezultatų doktorantų vadovų žinome nedaug.

Už šiuos veikalus Profesorius buvo ne kartą pagerbtas Lietuvos ir tarptautiniais apdovanojimais, Gedimino ordino Riterio kryžiumi (2006), išrinktas prestižiškiausių mokslo organizacijų ir mokslinių žurnalų redaktorių kolegijų nariu. R. Plečkaitis buvo ne tik Lietuvos mokslų akademijos, bet ir Lenkijos menų ir mokslų akademijos narys.

Vilniaus universitete talentingas ir produktyvus mokslininkas išdirbo 46 metus. Kaip prie kapo duobės liudijo akademikas Arvydas Šliogeris ir kiti Filosofijos fakulteto kolegos, ir savo darbais, ir savo buvimu jis nuolat teigė klasikinio akademizmo, maštingumo griežtumo ir mokslinio sąžiningumo standartų svarbą ir vienį. Netekę Profesoriaus, filosofai nete-

ko didžiausio filosofijos istorijos milžino – stiebiantis ant jo pečių buvo, yra ir bus renčiami filosofijos istorijos studijų skliautai.

Velionis gerai pritapo prie Mokslų akademijos bendruomenės. Buvo santūrus, dėmesingas kitų nuomonei, tačiau bet kada galįs pasakyti ir argumentuoti apginti savąjį. Diskutuodamas buvo reiklus, kai kada – griežtas. Rūpėjo Akademijos ir nūdienu, ir ateitis, dėl jos jaudinosi. Vertino akademijos nario vardą, visada siekė, kad jis tektų iškiliausiams Lietuvos mokslininkams. Atokvėpio akimirka akademikų bendruomenėje buvo draugiškas, šamojingas, nė vieno neslėgė autoritetu, atrodė neskubrus, bet laiko nešvaistantis, elgsena gal kiek priminė J. Kantą, jei mūsų įvaizdis apie genialųjį Karaliaučiaus filosofą, susidarytas iš knygų, nėra klaidingas. Akademija velionio labai pasiges. Juolab kad filosofų ratelis tarp akademikų niekada nebuvo gausus.

Profesorius nugyveno sudėtingus ir prasmingus 76 metus. Jie praėjo ne veltui. Netektis, ištikusi Lietuvos mokslą, Akademiją ir akademinę bendruomenę ipareigoja puoselėti tuos idealus, kurie velionį nuosekliai ir kryptingai vedė iki lemtingos rugpjūčio 17-osios akimirkos.

Lietuvos mokslų akademijos prezidentumas

Iš triukšmų gausos jis pasirinko tylą

Profesoriaus habil. dr. Danieliaus Gužo ir Lietuvos akustikų sąjungos jubiliejai Vilniaus karininkų ramovėje buvo minimi tą pačią birželio 19-ąją. D. Gužui sukako 80, o Akustikų sąjungai – 20 metų. Vienas iš labai gražių sutapimų, kurio nereikėjo kaip nors pritempti, organizuoti ar kitaip režisuoti, nes tai natūrali sutaptis, organiška vienovė. Mat Danielius Gužas ir yra Lietuvos akustikų sąjungos prezidentas per visus šios sąjungos gyvavimo metus.

Kaip daugelis dar gerai atsimename, Sąjūdžio bangos pakylėtas pradėjo banguoti ir Lietuvos mokslininkų gyvenimas, ligi tol bent iš paviršiaus atrodęs ramus ir išoriniams trikdžiams ne itin pasiduodantis. Užslėpto ir savyje brandinamo potencialo būseną ėmė keisti energijos proveržiai. Laiko dvasią geriausiai jaučiančių, iniciatyviausių ir visuomeniškai nusiteikusių mokslininkų terpe kilo mintis steigti mokslininkų poziciją išreiškiantį ir juos buriantį laikraštį – taip išsirutuliojo *Mokslo Lietuva*, kurios pirmasis numeris pasirodė 1989 metais. Kiek vėliau, lapkričio mėn., vyko pirmasis Lietuvos mokslininkų suvažiavimas, kurio metu buvo įkurta Lietuvos mokslininkų sąjunga. Tuo metu tai buvo labai veikli ir veiksminga visuomeninė organizacija, lėmusi daugelį to meto ir vėliau vykusių mokslo sistemos pertvarkos žingsnių. Paminėsime tik vieną: parengtą ir 1991 m. priimtą LR Mokslo ir studijų įstatymą, turėjusį didžiulės įtakos visam vėlesniam mokslo sistemos pertvarkos procesui.

Lietuvos akustikų sąjunga taip pat buvo įkurta 1989 m. kaip šalies mokslininkų, dirbančių virpesių ir garso tyrinėjimų srityje, išsilaisvinančios visuomeninės energijos išdava. Šios sąjungos prezidentu buvo išrinktas technikos mokslų kandidatas doc. Danielius Gužas. Tuo metu jis dirbo Vilniaus inžineriniame statybos institute (VISI, nuo 1992 m. – Vilniaus Gedimino technikos universitetas).

Prisiminkime: tuo metu toli už

Lietuvos akustikų sąjungos prezidentas prof. Danielius Gužas minint jubiliejų

Lietuvos ribų garsėjo Kauno politechnikos instituto (dabar – Kauno technologijos universitetas) mokslo centras *Vibrotechnika*, tarptautinį autoritetą buvo pelnę ir šios aukštosios mokyklos ultragarsininkai. Ultragarso tyrinėjimų srityje taip pat reikėsi Vilniaus universiteto fizikai. Virpesių srities autoritetų pakako: akademikai, profesorai, mokslų daktarai, kurie vėliau buvo nostrifikuojami į habilituotus mokslo daktarus. Ir vis dėlto naujos Lietuvos akustikos sąjungos prezidentu buvo išrinktas būtent doc. Danielius Gužas. Nei aukščiausiais laipsniais, nei vardais neapdovanojtas mokslininkas. Kodėl jis? Juk ne iš viršaus visažinančios vadovybės „nuleistas“, bet naujos garso teorijos srities atstovas, išsivirkęs pačių šios srities mokslininkų. Tad kokios savybės ar asmenybės privalumai lėmė, kad būtent jam, doc. Danieliui Gužui, teko imtis šios reikšmingos visuomeninės naštos?

Vargu ar atsakymą rastume jo mokslinės ir tarnybinės biografijos šykščiose eilutėse. Vien pliki faktai dar neprabyta konkretaus žmogaus balsu, neperteikia intonacijos, abejonių ir apsisprendimo motyvų, kurie biografijose neatsispindi, o gyvenimo

mo įvykiams ir reiškiniams gali turėti esmingos ir net lemiamos reikšmės. Ieškodami atsakymo išiklausykime, ką sako jubilieato kolegos, bendradarbiai, buvę mokiniai ir disertantai, arčiau ir toliau nuo mums rūpimo asmens nutolę ir įvairiose veiklose besireiškiantys žmonės. Jubiliejinė retorika nėra tuščias oro drebinimas, veikiau nuo pelų atsijotų grūdų atranka.

Tyla buvo tapusi jo drauge

Kai sako: po gulinčiu akmeniui vanduo neteka – tai ne apie Gužą. Šis žmogus visiškai nepateisina savo pavardės. Gužas – laibakojis baltasis gandras. Orus, lėtai laukais žirgliojantis. Danielius Gužas išoriškai visiškai neprimena šio didingo Lietuvos pievų paukščio. Vieną kartą užsuktas šis žmogus lyg tas amžinas varikluikas – nuolat judesyje, bėgime, nešamas laiko vėjo. Oriems gužams, kuriuos taip knieti vadinti dėl gyvenimo būdo, o ne dėl pavardės, nediduko profesoriaus Danieliaus neatidėliotinių reikalų nešama povyza su neatskiriamu didžiuliu portfeliu, kartais gali kelti atlaidų geranorišką šypsnį. Taip galėtų atrodyti visad guvus elektronas, jeigu šmaikštus dailininkas pamėgintų jam

suteikti žmogaus pavidalą.

Rokiškio krašto sūnus ne visada buvo toks linksmas ir netelpantis savyje. Buvo metas, kai tyla buvo tapusi jo geriausia drauge – mokėjimas neišsišokti, neužkliūti kam nereikia. Kai kuriems jo darboviečių poskyriams pati Gužo pavardė buvo nepageidautina kaip ir pats šios pavardės savininkas. Priežastį įvardysime vėliau, dabar pasakysime, kad tas kelis dešimtmečius užsitęsęs laikotarpis tegu ir gan tylus, bet buvo Gužo kaip mokslininko augimo metas.

Sveikintojai atvėrė ne vieną jubiiliatui būdingą būdo bruožą, įvairiapusiškus gabumus, gebėjimą dirbti su žmonėmis, supratingumą ir jautrumą, mokėjimą gilintis į iškylandžias problemas – iš viso to ir kyla asmenybės originalumas ir žavesys.

Ne iš karto į virpesių pasaulį atėjo Danielius Gužas, bent jau ne tiesiu taikymu. Gimęs Sičiūnų kaime (Panemunio valsčius Rokiškio apskrityje) karo metais baigė tris klases Pandėlio progimnazijoje. Šešiolikmečiui gimtą Rokiškio kraštą teko ilgam palikti. Elektromonterio specialybės mokėsi Vilniaus amatų dvimetėje mokykloje, mokslus tęsė Vilniaus darbininkų jaunimo vidurinėje ir Klaipėdos vidurinėje vakarinėje mokyklose. Baigęs Lietuvos žemės ūkio akademijos (dabar universitetas) parengiamuosius kursus, įstojo į Akademiją ir 1954 m. įgijo

inžinieriaus mechaniko specialybę.

Buvo nukreiptas dirbti į Pasvalio mašinų traktorių stotį dirbtuvių vedėju, o traukė pedagoginis darbas. Būtent Rokiškyje ir prasidėjo D. Gužo pedagoginė veikla. Iš pradžių įsidarbino Rokiškio DOSAAF automobilių vairuotojų parengimo kursuose, kur vairuoti mokėsi nemažai mokytojų. Jie pastebėjo, kad D. Gužas turi pedagogo gyslelę, tad parviliojo į Rokiškio I-ąją vidurinę mokyklą praktikos darbų mokytoju – inžinieriui pritinkanti vieta. Paskui kelias vedė į Vilnių, kur teko dėstyti elektrifikacijos ir mechanizacijos disciplinas, be kitų darboviečių ir Vilniaus politechnikume.

1964–1967 m. mokėsi Maskvos Baumano aukštosios technikos mokyklos (dabar Maskvos valstybinis technikos universitetas) dienišioje aspirantūroje. Kartu antraeilės pareigos gavo šios aukštosios mokyklos moksliniame tyrimo sektoriuje jaunesniuju moksliniu bendradarbiu, kur susidūrė su gamybinio triukšmo mažinimo reikalais. Taip Danieliaus Gužo likimas susijė su garso tyrimo problematika.

1969 m. asistentu pradėjo dirbti VISI aplinkos ir darbų saugos mokymui, daugiau kaip du dešimtmečius atidavė VGTU tapusiai šiai inžinierius rengiančiai aukštajai mokyklai. Buvo vyr. dėstytojas, docentas. Jam teko ir atraielės pareigos – VGTU mokslinio tyrimo sektoriuje buvo vyresnysis mokslinis bendradarbis. Šioje aukštojoje mokykloje parašė ir 1978 m. SSRS valstybinio statybos komiteto statybinės fizikos mokslo tyrimų institute apsigynė savo pirmąją (kandidatinę) disertaciją tema *Dujų tiekimo sistemų elementų išspinduliuojamo triukšmo sumažinimo metodai*.

Prisimindamas visą savo gyvenimą iki nepriklausomybės D. Gužas pripažįsta: taip, kolaboravome su tuometine valdžia. Visi, kurie liko gyvi, nežuvo su ginklu rankose kovodami prieš okupantą ar nebuvo ištremti, turėjo prisitaikyti prie esamų sąlygų, vadinas, kolaboruoti. Bet širdyje daugelis tų žmonių saugojo Lietuvos vardą, brangino jį kaip didžiausią vertybę ir sugėbėjo tą prislopintą meilę perduoti savo vaikams, mokiniams ir studentams. Sąjūdis parodė, kad užmaršties dulksės to vardo neužklojo.

Vytautas Gužas – vienas žymiausių partizanų

Sičiūnų kaime gimė ir jubilieato Danieliaus brolis Vytautas Gužas (1920 01 02–1949 06 11) – vienas žymiausių Lietuvos partizanų.

Lietuvos akustikų sąjungos 20-mečiui skirtoje tarptautinėje akustikų konferencijoje „Baltic-Acustics 2009“, pirmoje eilėje prof. Yoshio Yamasaki, Shigeto Takeoka, Yasuhiro Oikawa (visi iš Waseda universiteto, Japonija) ir Bogumil B. J. Linde (Gdanskio universitetas, Lenkija)

Gedimino Zemičio nuotrauka

Vytautas Gužas pokario metais ir prieš karą

Kovojo Kęstučio partizanų apygardoje. 1948 m. gegužės 28 d. įkūrus Vakarų Lietuvos (Jūros) partizanų sritį, buvo paskirtas jos štabo viršininku. Bendro Demokratinio Pasipriešinimo

apygardos štabo viršininkas Bronius Liesis-Naktis, Prisikėlimo apygardos vardas Leonardas Grigonis-Užpalis, einantis Pietų Lietuvos partizanų srities vado pareigas Dainavos apygardos

deklaracijos signatarų? Simboliška, kad minėdami į mokslo aukštumas kopusio Danieliaus Gužo 80-mečių su didžia pagarba prisiminėme ir jo brolio Vytauto Gužo nuopelnus Lietuvai ir žūties 60-ąsias metines. Tai pabrėžė jubiliatą pasveikinę Seimo narys rokiškėnas Algis Kazulėnas, Rokiškio rajono savivaldybės meras Almantas Blažys ir mero patarėjas Antanas Slesariūnas.

Dabar jau turi būti visiškai suprantama, kodėl Lietuvos akustikų sąjungos 20-metis ir jo pirmininko 80-metis buvo paminėti mokslininkams šiek tiek lyg ir neįprastoje vietoje – Vilniaus karininkų ramovėje. O Rokiškyje šiais Laisvės kovų metais buvo iškilmingai paminėtos vieno žymiausių Lietuvos partizanų Vytauto Gužo 60-osios žuvimo metinės.

Danielius Gužas iki 16 metų augo Rokiškio apskrityje, 1944–1945 m. jam teko būti partizanų ryšininku, bet tuo didžiulius galėjo tik giliai širdyje, nes tokie dalykai buvusioje santvarkoje nebuvo viešiniami. Mokydamasis Vilniuje ir Klaipėdoje, studijuodamas Kaune į Rokiškį jei ir atvažiuodavo,

broliams Baliui ir Danieliui Gužams paryčiais grįžtant namo sulijo šunys – kažkas ateina. Balys nueina į žvalgybą, netrukus nuaidi šūviai ir Balys žūva.

LLKS abu žuvusius brolius Gužus – Vytautą ir Balį – įamžino pastatydamą jiems kenotafą, nes simbolinėje palaidojimo vietoje jų palaikų nėra.

Prie artimųjų, žuvusiųjų kapo žmonės paprastai nuščiūva, turi ką apmąstyti. Kupina gilios prasmės tylos. Jonas Burokas Danieliaus Gužo likime taip pat išvelgia labai simbolinę prasmę – šis žmogus didžią dalį savo mokslinės veiklos skyrė kovai su akustiniais triukšmais, taigi savo siekiu pasirinko tylą. 40 metų dirbdamas akustikos srityje faktiškai juk darė viską, kad mūsų gyvenime būtų daugiau tylos, rimties, harmonijos... Jubiliejaus iškilnėse tylos minute buvo pagerbti du žuvę broliai Gužai – Vytautas ir Balys. Danieliui Gužui pareikšta LLKS valdybos padėka už laisvės idealų įtvirtinimą, aktyvią patriotinę veiklą stiprinant mūsų Tėvynės pamatus.

Pasaulyje garsino Lietuvą

40 mokslinės veiklos metų Danie-

gerą pavyzdį ir gerokai jaunesniems kolegoms akustikams.

LŽŪU Senato narys prof. Juvenčijus Deikus, dirbantis žemės ūkio triukšmo ir virpesių tyrimo, jų mažinimo srityje, ir Tarptautinio skyriaus vedėjas Minvydas Liegus, įteikė jubiliatui LŽŪU atminimo medaį. J. Deikus prisiminė savo pirmą neakivaizdinę pažintį su D. Gužu, kai vienas kolega paskolino jam D. Gužo 1968 m. parašytą knygelę apie kovą su gamybos triukšmu. D. Gužas buvo vienas pirmųjų šios srities specialistų Lietuvoje, rašydamas straipsnius lietuvių kalba susidūrė ir su terminijos problemomis, kurias jam pačiam ir tekdavo įveikti.

VGTV atstovai Darbo ir gaisrinės saugos katedros vedėjas doc. dr. Ritoldas Šukys, Živilė Šukienė ir dr. Zigmantas Kulaitis prisiminė laikus, kai tuomečiame VISI D. Gužas dėstė darbų saugą. Daugeliui atrodė, kad šią discipliną dėstyti gali kiekvienas. D. Gužo paskaitose įsitikino, kad tai sritis, kurioje esama daug mokslo. Savo ruožtu temperamentingas jubiliatas labai gyvai reaguodamas į kiekvie-

Lietuvos partizanai, 1948 m.: Antanas Liesis-Tonis, LLKS Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas, Jonas Nuobaras-Mikas (Lyras), Vakarų Lietuvos partizanų srities štabo viršininkas Vytautas Gužas-Kardas, neatpažintas partizanas

Sąjūdžio (BDPS) Prezidiumo nutarimu V. Gužui-Kardui suteiktas laisvės kovotojo partizanų kapitono laipsnis. Priminsime, kad BDPS buvo karinė ginkluoto pasipriešinimo struktūra, jungusi Lietuvos partizanų karines formuotes.

1949 m. vasario 2–22 d. Šiaulių apskrities (dabar – Radviliškio r.) Minaičių kaime Stanislovo Mikniaus sodyboje įrengtame Prisikėlimo apygardos vado Leonardo Grigonio-Užpalio bunkeryje įvyko Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Jo metu Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo organizacija buvo pavadinta Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžiu (LLKS). Suvažiavime svarstyti 25 klausimai, tarp jų – sąjūdžio politinė programa, ginkluoto pasipriešinimo taktika ir kita veikla. Svarstyti partizanų uniformos, pareigų, laipsnių ženklai ir kiti reikalai. Sudaryta LLKS vadovybė, priimti kreipimaisi į Sąjūdžio dalyvius ir Lietuvos gyventojus.

LLKS Tarybos posėdyje buvo priimta LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija. Joje buvo išdėstytos pagrindinės Sąjūdžio politinės programos nuostatos, pabrėžta, kad okupacijos metu LLKS Taryba yra aukščiausias tautos politinis ir karinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išlaisvinimo kovai. Deklaraciją pasirašė 8 posėdžio dalyviai: LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas, Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas, Vakarų Lietuvos partizanų srities štabo viršininkas Vytautas Gužas-Kardas, LLKS Visuomeninės dalies viršininkas Juozas Šibaila-Merainis, Prisikėlimo

vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir LLKS Tarybos Prezidiumo sekretorius Petras Bartkus-Žadgaila.

Deklaracija su kitais Lietuvos partizanų vadų dokumentais sudarė teisinį ir politinį Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo pagrindą, laisvės kovas pakėlė į visai kitą lygmenį, įteisino LLKS kaip visuotinio organizuoto ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai organizaciją, o jos Tarybą – kaip vienintelę teisėtą valdžią okupuotos Lietuvos teritorijoje. 1999 m. LR Seimas priėmė LLKS Vasario 16-osios deklaraciją kaip Valstybės įstatymą. Šiomet šiai deklaracijai sukako 60 metų.

Štai šios ypatingos svarbos Lietuvos istorijai dokumente – deklaracijoje – yra ir Vytauto Gužo parašas. Jis buvo LLKS Tarybos narys, žuvo 1949 m. birželio 11 d. Jurbarko apskrityje Eržvilko valsčiaus Smaidrių kaime. 1949 m. birželio 16 d. LLKS Tarybos prezidento nutarimu Vytautas Gužas-Kardas apdovanotas 2-ojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais (po mirties). 1998 m. gegužės 13 d. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymu jam suteiktas kapitono laipsnis (po mirties), o 1998 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu – Vyčio kryžiaus 2-ojo laipsnio ordinas (po mirties).

Kenotafas primena žuvusius

Šiuos, 2009-uosius metus, LR Seimas paskelbė Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio metais, tad ar galėjome neprisiminti LLKS Vasario 16-osios

tai dažniausiai paslapčiomis, kad pikta akiai neužkliūtų.

LLKS valdybos pirmininkas Jonas Burokas priminė ne tik didvyrišką, bet ir tragišką Gužų šeimos gyvenimo tarpsnį okupacijos metais. Sykį

lius Gužas atidavė darbams akustikos mokslo sričiai. Tai labai plati veiklos sritis, susijusi su įvairaus diapazono garsų žadinimu, pritaikymu ir tyrimu įvairiose aplinkose. D. Gužui teko dirbti labai plataus spektro virpesių, dar vadinamų akustiniais triukšmu, mažinimo srityse, siekiant pašalinti ar bent sumažinti jų įtaką aplinkai ir žmonėms. Ultragarasininkai daro lyg ir priešingus dalykus: stengiasi sužadinti reikalingus kartais labai plataus spektro virpesius, juos tiria ir pritaiko įvairiems praktiniams tikslams. Tačiau įvairių sričių akustikai vieni kitus, atrodo, gerai supranta. Bent jau Kauno technologijos universiteto Profesoriaus Kazimiero Baršausko ultragarso mokslo instituto darbuotojai dr. Reimondas Šlitteris ir dr. Renaldas Raišutis sugebėjo rasti taiklių ir šiltų žodžių, kurie patvirtina jų kolegiškų ryšių.

Kai D. Gužas ėmėsi iniciatyvos organizuoti iš pradžių Lietuvos akustikų draugiją, vėliau sąjungą, tuometis Kauno politechnikos institutas (dabar Kauno technologijos universitetas) labai aktyviai prisidėjo rengiant pirmuosius naujo darinio dokumentus. K. Baršausko ultragarso mokslo institutas leidžia mokslinį žurnalą *Ultrasound* (vyr. redaktorius prof. Rimantas Kažys), kuriam šiais metais sukanka 40 metų. Kaip matome, ištisas sukakčių spiečius. Aišku, jubiliatas D. Gužas pasinaudojo proga pasveikinti kauniečius. D. Gužas kasmet parašo į šį žurnalą po du straipsnius, rodo

no kolegos prisiminimus juos labai vykusiai pratęsdavo, pajavairindamas savo komentarais. Prisiminė, kaip su tuomečiu savo aspirantu Ritoldu Šukiu 1991 m. vyko į pasaulinį akustikų kongresą Japonijoje. Dabar R. Šukys jau vadovauja katedrai, praėjo habilitacijai keliamus reikalavimus.

Lietuvoje dar šeiminkavo Rusijos kariuomenė, teko vykti su rusiškais pasciais, bet lietuviai buvo priimti su didžia pagarba kaip nepriklausomos Lietuvos valstybės atstovai. Buvo nuostabu, kad Japonija ir pasaulis taip gerai žinojo, kas vyksta Lietuvoje. Lietuvos akustikų sąjungos prezidentui D. Gužui buvo suteiktas žodis. Jis bylojo tūkstantinei auditorijai, akustikams iš įvairių pasaulio valstybių, o savo prakalbą užbaigė lietuviška daina. Tai nebuvo pernelyg savo gebėjimais patikinčio užstalės dainininko iššūokimas: D. Gužas kelis dešimtmečius dainavo garsiajame *Varpo* chore. Daug kartų ir vėliau teko Lietuvos mokslo ir šalies vardą pristatyti įvairiuose mokslo forumuose JAV, Turkijoje, Norvegijoje. Nors Gužo pavardę toli gražu ne visose šalyse teisingai išardavo (lietuviška „ž“ būdavo neįveikiama kliūtis), bet visiems buvo aišku, kad tai Lietuvos mokslo atstovas. Važinėdami į tarptautinius kongresus, konferencijas mūsų akustikai pristatydavo ne tik savo mokslinius darbus, bet ir Lietuvą.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Jubiliatą sveikina LLKS valdybos pirmininkas Jonas Burokas

Buvęs ilgametis „Varpo“ choro dainininkas Danielius Gužas jubiliejaus metu pritapo prie choro atliekamų dainų

Pabandykime pranašą rasti savo šalyje (2)

Pabaiga, pradžia Nr. 14

Teodoro Grothuso fondo keturių valdybos narių vizitas pas Šiaulių universiteto rektorių prof. habil. dr. Vidą Laurušką – mėginimas šį universitetą pritraukti prie dar aktyvesnės veiklos propaguojant T. Grothuso mokslinį palikimą, išsaugant su šia išskirtine mūsų krašto mokslinė asmenybe susijusius materialius objektus.

Buvo primirštas net pačios giminės

Neįsivaizduojame žmonijos gyvavimo be ugnies ir rato, vandens ir vėjo jėgų panaudojimo, be siekio įvaldyti oro erdvę ar jūrų stichijas. Neišliko vardai žmonių, kurie tuos svarbiausius žmonijos išradimus padarė. Nebent atsiduotume senovės graikų mitų apžavams ir įtikėtume, kad žmones ugnį prisijaukinti išmokė Prometėjas, prieš tai tą ugnį nugvelbęs iš dievų, o Dedalas sukonstravo pirmą skraidymo priemonę, kuria bėgdamas iš Mino nelaisvės ir pasinaudojo jo sūnus Ikaras. Buvo priskridęs visai arti saulės, bet iš vaško padirbti sparnai ištirpo, Ikaras nukrito į jūrą ir nuskendo.

Abiejų didžiųjų novatorių lemtis liūdna: Dzeuso sprendimu Prometėjas buvo prirakintas prie uolos, o atskridę kalnų ereliai kasdien lesė jo kepenis. Dedalas neteko savo sūnaus Ikarą, tad ir šis kūrėjas gal nėra geriausias ir sektingas pavyzdys. Prieš imantis kai kurių pernelyg drąsių inovacijų gal verta apmąstyti galimus padarinius?

Šiuos nuostabius senovės graikų mitus priminęs Michaelis fon Grothusas (Michael von Grothuss) nenorėjo pasakyti, kad naujovių nereikia imtis – priešingai. Tą įrodo ir Teodoro Grothuso gyvenimas siekiant ne mokslinių laipsnių, bet mokslų aukštumų. Lietuvos jaunimui jo gyvenimas ir veikla galėtų būti užkrečiantis tarnavimo mokslui idealams pavyzdys. Ir nors pranašų savo šalyje sunku būti, Grothusų giminės Vokietijoje vadovas Michaelis fon Grothusas pasiūlė mokslui pranašą Lietuvoje paieškoti bendromis pastangomis.

Nepaisant fizinės negalios, paveldėtos nepagydomos ligos, T. Grothusas mokslui istorijoje išlieka kaip stebėtina tikslo siekianti asmenybė. Daugeliu atžvilgiu ligi šiol reikiama neįvertinta, net Lietuvos žmonėms dar pernelyg mažai žinoma asmenybė.

Ko stebėtis, jeigu net tarp plačios fon Grothusų giminės ši asmenybė buvo gerokai primiršta. Tam būta priežasčių. Paties Teodoro Grothuso pažiūros ir gyvenimo nuostatos čia suvaidino tam tikrą vaidmenį.

Įžvalgus skaitytojas pastebės, kad T. Grothusui skirtose *Mokslų Lietuvos* publikacijose sąmoningai stengiamasi vengti jo aristokratišką kilmę žyminčios dalelytės fon (von). Tokiu būdu vykdoma paties mokslininko valia, lygiai kaip ir apsisprendimą dėl vardo Teodoras. Juk tėvai jam buvo suteikę kitą, teisingiau tris kitus vardus – Christiano Johano Dietricho. Jeigu jau mokslininkas Prancūzijoje pasirinko vardą Teodoras ir atsakė prieš pavardę dalelytės fon (visai galimas dalykas, kad tai

Susitikimo su Šiaulių universiteto rektoriu prof. Vidu Lauruška dalyviai universiteto bibliotekoje prie Theodoro Grothuso portreto

Didžiosios prancūzų revoliucijos padarinys), mūsų pareiga šį apsisprendimą gerbti.

Toli gražu ne visi T. Grothuso apsisprendimai ir poelgiai buvo suprastai jo amžininkų ir net artimiausių giminė. Kad ir tokia į testamentą įrašyta mokslininko valia: visą turimą biblioteką ir mokslų rinkinius jis paliko Jelgavoje veikusiai Kuršo literatūros ir meno draugijai, kurios narys buvo Teodoras. Tiesa, draugijai T. Grothusas iškelė tam tikrus reikalavimus, taip pat ir materialaus pobūdžio: iš jo paskolintų pinigų kasmet mokėti po 300 sidabro rublių Gedučių dvaro savininkui ar savininkei mokesčiams padengti ir šeimynyškėčių naudai. Kita dalis pelno už paskolintus pinigus turi būti kaupiama ir paversta kapitalu, iš kurio įsigijus fizikos ir chemijos prietaisų Mintaujoje, t. y. Jelgavoje, suburti autoritetingą fizikos ir chemijos profesūrą. Dalį turto – baldus, ekipažus, medžioklės įrankius, grynuosius pinigus testamentu autorius siūlė krikščioniškai pasidalyti savo dviem seserims arba jų vaikams.

Galime įsivaizduoti, kaip toks apsisprendimas „patiko“ Grothusų giminės atstovams. Paskutiniojo mokslininko valia buvo priimta kaip iššūkis to meto rašytoms ir nerašytoms taisyklėms. Garsios giminės įtakos pakako, kad po mokslininko mirties jo testamentas nebūtų įvykdytas. Dėl to šiandien negalime pasakyti, kur išsibarstė knygos iš turtingos Teodoro Grothuso bibliotekos, koks mokslininko ir jo tėvo Evaldo Dietricho Grothuso sukauptų kolekcijų ir rinkinių likimas, pagaliau kur dingo archyvas ir Gedučiuose buvusios mokslinės laboratorijos bent kokie pėdsakai. Teodoro Grothuso testamentas turėjo ir labai pažeidžiamą vietą: jam nepriklausė Gedučių dvaras, nes gyva buvo motina Elisabeth Eleonora fon Grothus (1755–1831), tikroji dvaro savininkė. Buvo padaryta viskas, kad ilgainiui net pats Teodoro Grothuso kapas būtų pamirštas. Mokslininkas buvo paskelbtas psichiniu ligoniu, palikimo dokumentai anuliuoti. Keista, bet Kuršo literatūros ir meno draugijos protestų nepasigirdo, mokslininko garas vardas nebuvo apgintas.

Šiandien žinoma tik tiek, kad Teodoras Grothusas buvo palaidotas Gedučių dvaro miškelyje esančiame rūsyje, tačiau ten 1971 m. atliekant paiešką jo palaikai nebuvo rasti. Manoma, kad po savo motinos Elisabeth

Eleonoros mirties T. Grothuso palaikai buvo perlaidoti. Nereikėtų pamiršti, kad Grothusų dvaras ir giminės kapa vietė buvo Lieporų (Mygūnų) kaime, o Jonišio pirmoji krikšto įrašų knyga kaip tik ir įrodo Grothusų giminės ryšius su Lieporais ir Joniškiu. Pirmoje Jonišio krikšto įrašų knygoje dr. Stasys Šimaitis aptiko minimą *Grothuss noble*. Tai 1599 metų įrašas, kuriam šiemet sukanka 400 metų. Jame minimas ir Lieporų kaimas netoli Žeimelio. Su Lieporais sietina ištisa Grothusų giminės atšaka, iš šios vietovės kilęs ir Teodoro Grothuso tėvas – Evaldas Dietrichas fon Grothusas, buvęs Lieporų dvaro savininkas.

Teodoro Grothuso pėdsakais

Užmaršties dulkės storu sluoksniu uždengė ne tik mokslininko kapą, bet ir jo atiminimą. Užmaršties tamsą įveikti pajėgus tik šviesos spindulys. Nieko stebėtino, kad pirmieji tos atminties žandintojai buvo mokslų žmonės. 1906 m. Vilhelmas Ostvaldas savo rengtoje *Ostvaldo klasikų* serijoje perspausdino prieš šimtą metų parašytą Teodoro Grothuso studiją, kurioje buvo suformuluota pirmoji elektrolizės teorija. Tai buvo ne vien duoklė mokslui istorijai: tolesnė fizikochemijos raida parodė, T. Grothuso išvalgos neprarado mokslinės vertės net ir mūsų laikais.

Į T. Grothuso vardo garsintojus būtina įrašyti fiziką prof. Antaną Žvironą (1899–1954), kuris pirmasis Lietuvoje

1938 m. savo redaguojamame žurnale *Gamta* išspausdino prieš trejus metus buvusioms mokslininko 150-osioms gimimo metinėms skirtą dviejų dalių publikaciją. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje pirmas prisiminė T. Grothusą Jonas Janickis (1960). Mokslininko gyvenimo Gedučiuose tyrinėtojų gretose yra Žeimelio mokytojo kraštotyrininko Juozo Šliavo (1930 02 08–1979 06 10) pavardė. Visuomeninio muziejaus *Žiemgalė* kūrėjas buvo surinkęs apie Grothusų nemažai įdomios medžiagos, buvo užmezgęs dalykinius ryšius su žymiuoju T. Grothuso tyrinėtoju prof. Janiu Stradinu Latvijoje.

Sunku būtų pervertinti prof. Janio Stradinio nuopelnus tiriant ir populiarinant T. Grothuso plačiašakę mokslinę veiklą. 1966 m. Maskvoje leidykla *Nauka* rusų kalba išleido J. Stradinio tarsi ir nestorą, bet didelės mokslinės ir pažintinės vertės knygą *Теодор Гротгус* (Страдынь Я. П. Теодор Гротгус. М. Наука 1966 г. 184 с.). Ligi tol Grothusas rusų mokslinėje ir mokslų populiarinimo literatūroje buvo minimas kaip „įžymus Rusijos mokslininkas“. Na, dar „rusų mokslininkas“. Pasirodžius J. Stradinio knygai jau buvo daugiau prabilta apie Kuršą, Latviją ir Lietuvą. Tarybų Sąjungoje lyg ir pavyko įteisinti vadinamųjų Pabaltijo vokiečių mokslinę veiklą ir paveldą. Įdomu, kad interneto tinklapyje viena knygomis prekiaujanti bendrovė šią minkštą viršelį J. Stradinio knygą Rusijoje parduoda už 800 rublių – bibliografinė

retenybė.

Praėjus 35 metams nuo Latvijos mokslininko knygos pasirodymo naują grotusią puslapį atvertė prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis 2001 m. išleistą knygą *Pralenkęs laiką: Theodor Grothuss*. Jeigu J. Stradinis savo knygoje svarbiausią dėmesį kreipė į T. Grothuso chemijos tyrinėjimus, pateikė daug pirmą kartą į dienos šviesą išvilkusių archyvinių duomenų, tai J. A. Krikštopaitis parodo šio mūsų kraštiečio nuopelnus fizikai, elektrodinamikos raidai, į knygos kontekstą įvedama Europos to meto mokslinės minties plėtotė ir sąjasa su mūsų krašto kultūros ir socialiniais įvykiais. Gaila, kad į vokiečių kalbą jau prieš keletą metų išversta ši knyga Vokietijoje dėl leidėjo problemų vis nepasirodo, nors būtų neabejotinas įnašas į šio mokslininko vardo propagavimą pasaulyje.

T. Grothuso mokslinės veiklos ir darbų populiarinimui, platesnei sklaidai Lietuvos visuomenėje daug padarė Teodoro Grothuso fondas. Kaip kad dažniausiai ir būna, lemia atskirų asmenybių pastangos. Vargu ar šio Fondo veikla būtų bent kiek labiau pastebima be pačių šios giminės atstovų pastangų ir indėlio. Juolab, kad Vokietijoje gyvenantys fon Grothusai nekriziniais metais sugebėdavo paremti Fondo veiklą ir lėšomis. 2008 m. netekus Fondo veiklai bene labiausiai atsidačiusio valdybos nario Zygfrydo fon Grothuso (Siegfried von Grothuss), šiuos rūpesčius perėmė Michaelis ir Haris fon Grothusai. Daugelio darbų ir iniciatyvų „variklis“ yra Fondo valdybos narė Marija Čiurlienė (iš motinos pusės Grotuzaitė). Visuomeninėje veikloje visada turi būti asmeninio laiko ir jėgų negailintys asmenys, antraip veikla strigs ir blės.

Paminėtųjų šios giminės atstovų pastangomis Teodoro Grothuso vardas atgimsta, žinomas vis plačiau, neatsitiktinai pateko ir į žymiausių Lietuvos asmenybių šimtuką skulptoriaus Tado Gutausko sukurtame paminkle *Vienybės medis*, kuris Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio metais iškilio Vingio parke sostinėje. Tai ir Grothusų giminės narių nuopelnas, kad spėtas gerokai primiršti Teodoro Grothuso vardas pamažu sugrįžta, aktualus mokslui ir platesnei visuomenei.

Savitumas kaip vertybė

Labai teisinga dr. Teofilio Čiurlio išsakyta mintis: išgilinę į Vilniuje daromus darbus kartais gal net nepakankamai atidūs esame kitų Lietuvos vietų iniciatyvoms. Todėl kalbant apie

Theodoro Grothuso fondo valdybos nariai susitiko su Šiaulių universiteto rektoriu prof. Vidu Lauruška, doc. Stasiu Šimaičiu, universiteto bibliotekos direktore Loreta Burbaitė ir kitais asmenimis

T. Grothuso vardo garsinimą neturėtų apeiti Šiaulių universiteto indėlio. Pirmiausia tai pasakytina apie 2002 m. universitete surengtus pirmuosius Teodoro Grothuso skaitymus, kurie visiems dalyviams paliko labai gerą įspūdį.

Šiaulių universiteto rektorius prof. habil. dr. Vidas Lauruška išreiškė pasitenkinimą, kad T. Grothuso vardas nėra užmirštas – ir po mokslininko mirties praėjus daugeliui metų leidžiamos knygos apie šį mokslininką, taip pat ir jo paties darbai. Ne vien Lietuvoje, bet ir pasaulyje žinoma Teodoro Grothuso fondo veikla. Pagaliau užtektų pasidomėti, kaip ligi šiol cituojami T. Grothuso darbai, ir taps akivaizdu, kad tai ne periferinės reikšmės mokslininkas, bet mokslininkas išties sugebėjęs pralenkti Apvaizdos jam gyventi skirtą laiką. O tai išskirtinių asmenybių lemtis, už jokias materialias vertybes neįgyjama privilegija.

Rektorius nuoširdžiai džiaugėsi, kad tai jų krašto – Šiaurės Lietuvos žmogus. Vadinasi, universitetas turi jausti ir atsakomybę už jo mokslinės veiklos garsinimą. O kad Šiaulių universitete ši asmenybė nėra pamiršta, rodo universiteto mokslininkų darbai. Ir ne vien moksliniai tyrinėjimai, bet ir menininkų darbai. Iš esmės rekonstruotoje Šiaulių universiteto bibliotekoje svari vieta tenka dailininko Bonaventūro Šalčio nutapytam Teodoro Grothuso portretui, o kadangi atnaujintoje bibliotekoje tų portretų kol kas nėra daug, tai T. Grothuso portretas tuojau pat patraukia dėmesį. Tai ir pagarba mokslininkui, fizikochemijos ne tik mūsų krašte, bet ir pasaulio mastu vienam iš pradininkų.

Taigi T. Grothuso portretas universiteto bibliotekoje yra ne tik meninis akcentas, bet ir semantinis ženklas, gal net savaip universiteto vizitinė kortelė. Sprendžiant iš rektoriaus žodžių ir kitų ženklų Šiaulių universitetas gerai suvokia ne tik šio mokslininko vietą mokslo istorijoje, bet ir jaučia atsakomybę už jo vardo garsinimą ir populiarinimą.

Net geriausias, akivaizdžiausias idėjas praktiškai įgyvendinti reikia šiai veiklai atsidėjusių žmonių, dar geriau, jeigu to imasi tikri entuziastai. Regis, šis epitetas visiškai tinka Humanitarinio fakulteto Filosofijos ir antropologijos katedros doc. dr. Stasio Šimaičio veiklai apibūdinti. Jis buvo ir tarp pirmųjų Teodoro Grothuso skaitymų Šiaulių universitete organizatorių. S. Šimaičio pastangos identifikuojant T. Grothuso portretą M. K. Čiurlionio muziejaus fonduose, tyrinėjant T. Grothuso perlaidojimo Lieporuose problemą ir kitus dalykus, ieškant naujų duomenų apie Gedučių fenomeną, yra labai vertingos. Kartu tai ir viso Šiaulių universiteto indėlis į T. Grothuso mokslinės veiklos ir gyvenimo tyrinėjimus.

Lygiai prieš 10 metų atvykęs iš Kauno į Šiaulių universitetą S. Šimaitis ir atkreipė dėmesį ne tik į šio Šiaurės Lietuvos krašto savitumą, bet ir tai, kad šiame krašte gyvenimas yra gerai organizuotas. Vėliau ėmė kilti klausimų, kodėl taip yra. Matyt, todėl, kad šio krašto gyventojų pagrindą sudaro tam tikras žiemgalių, žemaičių ir aukštaičių substratas, sugebėjęs išsaugoti istorijos virsmuose tam tikrą savitumą.

Mūsų nuomone, ir tai galėtų būti papildymas prie S. Šimaičio įžvalgų, šiame krašte bent jau nuo XIX a. labai svarbi buvo Rygos miesto įtaka. Jeigu XVIII a. labiau veikė Jelgavos trauka, kaip Kuršo ir Žiemgalos hercogystės centro, tai pamažu tą vietą užėmė Ryga. Užtektų prisiminti, kiek jaunuolių iš Lietuvos, tai pat iš Šiaurės Lietuvos, XIX–XX a. sandūroje studi-

javo Rygos Politechnikoje, kai 1832 m. carinės valdžios buvo uždarytas Vilniaus universitetas. Didžiulis vaidmuo lietuvių tautiniame ir visuomeniniame gyvenime teko Rygoje veikusioms lietuvių kultūrinėms ir kitokio pobūdžio draugijoms. Didelio miesto prie Dauguvos žiočių įtaką ypač Šiaurės Lietuvai sunku būtų pervertinti, o per šio miesto įtakas veikė ir tam tikro vokiško elemento istorinė tradicija, nemažą poveikį darydama ūkininkavimo kultūrai.

Akylesnis tyrinėtojas galėtų mūsų dėmesį sutelkti ir į senesnius laikus, pavyzdžiui, į Kuršo ir Žiemgalos hercogystės gyvavimo, taigi į Grothusų giminės klestėjimo laikus – šios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vasalės vaidmuo Šiaurės Lietuvai buvo neabejotinas. Pagaliau dar senesni amžiai – Livonijos ordino laikai, kai į Lietuvą iš Vestfalijos Vokietijoje atkako riteris Oto fon Grothusas (Otto von Grothhus), o nuo jo prasideda ir šios giminės istorija Latvijos ir Lietuvos paribyje.

Bent jau Grothusų giminės atstovų Michaelio ir Hario fon Grothusų prakalbose galima pajusti tam tikrą akcentų, išryškinančių vadinamųjų Baltijos vokiečių tam tikrą kultūrinį su šiuo kraštu susijusį savitumą. Galėtume pridurti, kad vokiečių supratimu sąvoka *baltai* (die Balten) reiškė ne ką kitą, o Baltijos jūros rytų pakrastyje gyvenusius vokiečius (Baltijos arba Pabaltijo vokiečius). Žinant, kokią svarbią reikšmę vokiečių sąmonėje turėjo ir tebeturi atskiros Vokietijos žemės, jų savitumas, apskritai žemietijos sąvoka, galima būtų padaryti ir tokį apibendrinimą. Nors Grothusams „motininė“ vokiečių kultūra turėjo esminę vertę ir reikšmę, bet Vokietijoje į juos tikriausiai buvo žvelgiama kaip į Livonijos ir Kuršo žemietijos atstovus. Juk ir Vokietija galutinai susivienijo tik Bismarko laikais, 1871 metais – nuo tada prasideda Vokietijos reicho istorija.

Grįžkime prie mums artimesnių reikalų. Tai štai tas Jonišio krikšto įrašų knygos Grothusų paminėjimas vėliau S. Šimaičiui padėjo ieškant T. Grothuso portreto. 2002 m.

Teodoro Grothuso gyvenimo ir veiklos tyrinėtojas profesorius Juozas Algimantas Krikštopaitis Šiaulių universiteto bibliotekos direktorei Loretai Burbaitei dovanoja dailininkės Albinos Makūnaitės lino ražinį „Teodoras Grothusas“

ji labiau domėtis T. Grothuso veikla – 2002 m. Šiaulių universitete vykęs J. A. Krikštopaičio knygos *Pralenkė laiką: Teodor Grothuss pristatymas*. Tais pačiais 2002-aisiais, balandį, vyko mokslinė konferencija *Pirmieji Teodoro Grothuso skaitymai* Šiaulių universitete. Dalyvavo mokslininko mokslinės veiklos ir gyvenimo tyrinėtojai ir iš Vilniaus, apie konferenciją ir joje iškeltą S. Šimaičio hipotezę, apie aptiktą, galimas dalykas, Teodoro Grothuso portretą rašė ir *Mokslo Lietuvoje*. Pridursime, kad ligi tol turėtas tik Jelgavos muziejuje saugomas autentiškas jauno T. Grothuso portretas profliu. Jeigu S. Šimaičio hipotezė dėl rastojo aliejumi tapyto šio mokslininko portreto galutinai pasitvirtintų, radiinį būtų galima pavadinti reikšmingu moksliniu atradimu, jis paskatintų, suteiktų drąsos ir kitiems tyrinėtojams.

2003 m. buvo pastebėtas XIX a. pradžioje nutapytas Teodoro Grothuso portretas Šiaulių *Aušros* muziejuje.

2005 m. Šiaulių universitete minint

dviem rasta mokslininko portretais – taip Grothusas galėjo atrodyti paskutinę savo gyvenimo Gedučiuose vasarą.

Jo atminimo garsinimas – mūsų rūpestis

Taigi visi šiauliečių nuveikti darbai išties labai reikšmingi. O kad tų darbų bus ir daugiau, galime neabejoti. S. Šimaičiui neduoda ramybės kad ir tokia mintis. T. Grothuso darbuose tyrinėtojai atkreipė dėmesį į dichotominį mąstymo principą, kuris buvo būdingas šio mokslininko pasaulėžiūrai. Bet štai S. Šimaitis pastebėjo, kad šiame Šiaurės Lietuvos krašte galima pastebėti trichotominį (trejbinį) mąstymo principą. Bent jau filosofas Šimaitis teigia to principo pėdsakus sutinkęs. Tai taip pat pasaulėžiūrinis dalykas. Giliau nagrinėjant T. Grothuso darbus, teigia Šimaitis, ko gero, gal daugiau pavyktų naujai suvokti pasaulį. Mąstydamas

svarbi siekiamybė. Ko gero, Grothuso tyrinėjimai mums dar nėra ligi dugno išsemtas šulinsys.

Gaila, kad S. Šimaitis išsamiau šių savo įžvalgų nekommentavo, bet juk ne paskutinį kartą susitinkame. Natūralu, kad iš pirmo Teodoro Grothuso fondo valdybos narių susitikimo su Šiaulių universiteto rektoriumi ir T. Grothuso mokslinės veiklos ir gyvenimo tyrinėtojais laukti greitų ir konkrečių rezultatų dar ankstoka, nes tai buvo tik savotiška žvalgyba ir pirmasis pasikeitimas nuomonėmis. Nekyla abejonių, kad tai vaisinga veikimo sritis, kurią galima plėtoti įvairiomis, pirmiausia akademinės veiklos kryptimis. J. A. Krikštopaitis ir V. Lauruška prasmę mato kad ir siekyje labiau sudominti ir pritraukti į šių tyrinėjimų sritį studentus. Kodėl nesurengus naujos ekspedicijos į Gedučius? Archeologui vadovaujant atlikus kasinėjimus, pavyzdžiui, ir išlikusio kumetyno pastato aplinkoje buvusios dvarvietės teritorijoje, gal pavyktų aptikti T. Grothuso mokslinės laboratorijos kokius nors pėdsakus. Rastoji medžiaga galėtų virsti studentų referatais ar diplominių darbų temomis. J. A. Krikštopaitis neabejoja, kad Gedučių dvarvietėje turi būti išlikusios tos laboratorijos liekanos, tad su Šiaulių *Aušros* muziejaus archeologais praverstų tokią ekspediciją organizuoti.

Buvo prisiminta ir skulptoriaus Kęstučio Balčiūno sukurta labai vykusia T. Grothuso skulptūra, kurią galima išvysti Žeimelio muziejuje. Tai K. Balčiūno diplominis darbas baigiant Vilniaus dailės akademiją. Pasvajokime: jeigu tokia skulptūra atsirastų Žeimelyje, o gal ir Šiauliuose tokiam meniniam akcentui tinkamoje vietoje, tai būtų reikšmingas mokslininko veiklos įprasminimas. Antai knygos apie T. Grothusą autoriaus Latvijos MA tikrojo nario prof. Janio Stradinio pastangomis Rygoje atsirado du puikūs paminklai dviem mokslininkams chemikams – Vilhelmui Frydrichui Ostvaldui (2001 m.) ir Pauliui Valdeniui (2003 m.). Abu Baltijos vokiečiai kaip ir T. Grothusas, bet savo darbai garsino Rygos Politechniką (nuo 1919 metų – Latvijos universitetas). Dėkingi rygiečiai suprato jų įamžinimo šiame mieste svarbą, ar lietuviai mažiau supratingi ir sąmoningi Teodoro Grothuso atžvilgiu? O gal lauksime, kol mūsų kraštiečiui paminklą pastatys latviai, kaip kad J. Stradinio asmenyje pirmieji parašė jam skirtą knygą.

Šiaulių universiteto rektorius prof. Vidas Lauruška ir Michaelis fon Grothusas pasikeičia patikinimais, kad toliau bus tyrinėjama ir propaguojama Teodoro Grothuso veikla

M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune buvo pastebėtas nežinomo autoriaus nutapytas paveikslas, kuris buvo įvardytas kaip Mokslininko portretas. S. Šimaičiui kilo įtarimas, kad tai galys būti T. Grothuso portretas.

Kitas svarbus impulsas, skatinęs

T. Grothuso 230-ąsias gimimo metines ir jo sukurtos pirmosios elektrolizės teorijos 200-osios metines Šiaulių universiteto bibliotekoje buvo atidengtas ir pristatytas dailininko Bonaventūro Šalčio naujai sukurtas Teodoro Grothuso portretas. Jis sukurtas remiantis

apie chemines reakcijas, fizikinius reiškinius T. Grothusas apčiuopė kai kuriuos labai perspektyvius pasaulio suvokimo dalykus. Ne paslaptis, kad šiandienio mokslo, meno ir kultūros kūrėjų gebėjimai į tarsi seniai žinomus dalykus pažvelgti naujai, yra labai

Atkelta iš 9 p.

suvažiavime iš viso nedalyvavo!

Konrado Grünenbergo kronika pateikia nedaug rašytinės informacijos. Joje registruoti visų Konstanco suvažiavimo dalyvių – karalių, didikų, riterių, bažnyčios hierarchų – heraldiniai ženklai. Pati kronika – labiau herbų sąvadas. Ji įdomi ne tik Lietuvos heraldikai pažinti, kartu tai puiki medžiaga studijuoti XV a. Europos heraldines tradicijas, taip pat susipažinti su daugelio Europos valstybių herbais ir simboliais. Įdomu tai, kad K. Grünenbergas pats buvęs Konstanco miesto nusipelnęs pilietis, miesto tarybos narys, taip pat ir meras. Einant mero pareigas, jam kaip tik ir kilo idėja sutvarkyti miesto Rotušėje saugomus Konstanco suvažiavimo dokumentus ir tokiu būdu kaip nors įamžinti to įvykio dalyvius. Taigi nevertėtų abejoti K. Grünenbergo šaltinių patikimumu. Jo dėka gimė kronika, kurioje iki mūsų dienų buvo išsaugoti du labai įspūdingi ir meniški Vytauto Didžiojo herbai.

Laikas nupūsti dulkes nuo senų foliantų

Kokie kiti herbainai ar kronikos mūsų tyrinėtojų nėra išsamiau tyrinėti, ką dar būtų galima ištraukti iš dienos šviesą?

Šiuo metu turiu apie 100 senųjų herbų ir kronikų, saugomų vien Miuncheno Bavarijos valstybinėje bibliotekoje, sąrašą. Sujungus kitus Vokietijos ir kituose Europos bibliotekose saugomus herbainus, sąrašas šokteli iki 150. O rasti galima daug įdomių dalykų, ir ne vien apie herbų.

Visko išvardyti nėra galimybių, tačiau kai kuriuos įdomesnius atvejus ir Lietuvos herbo atvaizdus, be jau anksčiau minėtųjų, vertėtų paminėti.

Seniausias mus dominantis herbainas datuojamas 1475 metais. Jame matomas Vytis greičiausiai pristatomas kaip karaliaus Jogailos simbolis.

Reiktų paminėti Nikolaus Bertshi 1515 m. herbainą (*Wappenbuch besonders deutscher Geschlechter*), kuriam išsaugotas gražiausias Lietuvos

LIETUVOS HERALDIKOS RINKINYS BAVARIJOS VALSTYBINĖJE BIBLIOTEKOJE

herbo eskizas su įrašu *Das Ladislaus von Reisen*.

1530 m. datuojamame vokiškame herbaino (*Sammelband mehrerer Wappenbücher*) mums įdomūs galėtų būti keli su Lietuva sietini herbai. Visi jie skirtingi, tačiau labai meniški, o svarbiausia, kad mūsų istorijose, ko gero, ir nematyti, ir negirdėti. Čia pat šiame herbaino yra ir trys Rusiai priskiriami atvaizdai, kurių legendose vienaip ar kitaip paminėtas Lietuvos vardas, o Rusijos valdovų herbai giminystės ryšiais siejami su Lietuvos, Lenkijos ir kitų Europos šalių kilmingaisiais.

1508–1551 m. herbaino nuo mūsų tyrinėtojų slepiasi gražiausias Stepono Batoro jungtinis Lietuvos–Lenkijos herbas. Lietuvos raitelio raudoname skyde aiškiai matomi balti Gedimino stulpai.

1554–1568 m. Šventosios Romos imperijos Niurnberge spausdintame herbų sąvade (*Wappenbuch des Heiligen Römischen Reiches*) randame Lenkijos karaliaus herbą, kuriame vaizduojamos jo valstybės žemės. Mėlyname skyde – LDK herbas: baltas raitelis, laikantis baltą skydą su raudonu dvigubuoju kryžiumi.

Ne mažiau įdomus 1583 m. Vokietijos valdovų ir Europos karalių, didikų, popiežių, kardinolų, vyskupų (*Grosses Wappenbuch, enthaltend die Wappen der deutschen Kaiser, der europäischen Königs- und Fürstenthäuser, der Päpste und Kardinäle, Bischöfe, und Äbte...*) herbainas. Jame daug įdomios heraldinės medžiagos ir mūsų tyrinėtojų. Šalia daugelio meniškai pavaizduotų herbų lengvai surasime Lietuvos, Volynės, Polocko, Palenkės, Žemaitijos, Kuršo, Livonijos, Revelio (Talino), Rygos miestų ir net kunigaikščių Radvilų herbų. Tačiau didžiausią dėmesį pritraukia keturi skandinavieški herbai, kuriuose randame herbą su raiteliu, vaizduojamu labai panašiai kaip ir mūsų Vytis.

Na, o XVI a. pirmosios pusės herbainas (*Wappenbuch, Süddeutschland I*), pripildytas meniškų Šventosios Romos imperatorių portretų, jų herbų, pasirašytas paties herbaino sudarytojo, saugo keletą nematytų atvaizdų, manau, galinčių neabejotinai papuošti Lietuvos heraldikos istoriją. Po visų svarbiausių imperijos herbų tyrinėtojų dėmesio laukia karaliaus Vytauto herbas, kurį apibūdina gana įspūdinga valdovo legenda – „*Kunig von (Osthvide?) wittalden. Kunig zu Bollandes*“. Iliustracijos dešinėje baltame skyde vaizduojamas viduramžių šarvuotas riteris pakeltu kalaviju,

Vytis jungtiniame Lietuvos–Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio herbe. J. G. Redinghoven herbainas XVII a., Bavarijos valstybinė biblioteka, Miunchenas, Vokietija

rankoje laikantis mėlyną skydą, už jo matomi lyg ir valdovo rūmų vartai. Gal tai nuoroda į Gedimino stulpus? Virš herbų matomas erelis tėra tik puošybos elementas, o ne Lenkijos simbolis. Tolesniuose herbaino puslapiuose toks pat erelis puošia Portugalijos ir kitų valstybių herbų. Herbaino pamatę baltą erelį nepulkime jo sieti su Lenkijos karūnos globa.

Tėsdami pažinti su šiuo senu herbainu, rasime dar keletą mums priskirtinų herbų. Viena jų vaizduojamas Senosios Lietuvos herbas (bajoriška kepurė?), apie kurį sužinojome iš K. Grünenbergo herbaino. Prie jo užrašas – *Litto*. Tuoj po juo – kitas Lietuvai priskiriamas herbas. Prie jo esantis įrašas byloja, kad tai Vytauto Didžiojo herbas. Tai tas pats herbas su Vytimi ir juodu raiteliu, besiremiančiu į mėlyną skydą, kurį 1480 m. herbaino buvo pavaizdavęs K. Grünenbergas.

Kitas XVI a. herbainas suteikia žinių apie Prancūzijos karališkojo Šv. Mykolo (*Order of St. Michael*) ordino kavaliarius. Tarp kavaliarių – Lietuvos–Lenkijos jungtinės valstybės soste paskutinysis Jogailaitis karalius Žygimantas Augustas. Šioje herbaino iliustracijoje – Lietuvos–Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto herbas, apjuostas Šv. Mykolo ordino regalijomis. Šiuo atveju įdomu tai, kad karaliaus herbas vaizduojamas ne visai tradiciškai: pirmajame lauke – lietuviškas Vytis, o ne lenkiškas erelis.

Minėtinas 1600 m. leistas herbainas, išsaugojęs kai kuriuos Lietuvos heraldikos istorijos fragmentus. Jame vaizduojami du Lietuvos–Lenkijos jungtinės valstybės herbai ir vienas Lietuvos herbas su Vytimi. Prie jo įrašas *Littan*.

Dar gal vertėtų paminėti J. G. Redinghoven XVII a. herbainą, kuriame rasime karaliaus Kazimiero jungtinį herbą su labai meniškai vaizduojamu Vyčiu. Čia pat kitame puslapyje Lenkijos karaliaus ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio 1492 m. palikuonių genealogija.

Knietai stabtelėti prie Johano

Vytis Stepono Batoro jungtiniame Lietuvos–Lenkijos herbe. XVI a. antrosios pusės herbainas. Bavarijos valstybinė biblioteka, Miunchenas, Vokietija

Gotfrydo (Johan Gottfried) herbaino, datuojamo XVII a. pabaiga. Jame ne tik šiais metais nemažai minimas Šv. Brunonas, bet yra ir daugiau įdomios medžiagos. Herbainas turi daugiau kaip 850 puslapių, išsaugojusių kelis mūsų istorijai įdomius herbų: Zigmanto Vazos sūnaus, Švedijos princo, Vroclavo ir Plocko vyskupo bei Opolės kunigaikščio Karolio Ferdinando (1612–1634) ir jo brolio Švedijos princo, Lenkijos kardinolo, Varmijos ir Krokuvos vyskupo Jono Alberto heraldinius simbolius. Abiejuose herbainuose matomas ir Lietuvos simbolis Vytis.

Gvildenantieji gotų kilmės klausimus šiame herbaino galėtų susipažinti su Švedijos karalių genealoginiu medžiu ir čia pat pristatoma jų kilmė.

Ir ką pasakytumėte pabaigai?

Manau, netikėtai šią vasarą atsivėrusi įdomi heraldinė medžiaga nudžiugins ne vieną Lietuvos istorijos mylėtoją, praturtins mūsų heraldikos istoriją, o tyrinėtojų suteiks galimybę prisiliesti prie tolimos mūsų valstybės ir jos simbolių praeities. Čia pristatyta medžiaga – nauji faktai Lietuvos istorijai, kol kas dar mažai tyrinėti. Galbūt tyrinėtojų tai bus gera paskata sugrįžti prie labiau istoriškai motyvuoto Lietuvos herbo vaizdavimo mūsų valstybinėje simbolikoje – valstybės herbe, istorinėje vėliavoje ir tautinėje heraldikoje. Gal šie simboliai ras savąją nišą ir atstatomuose Lietuvos valdovų rūmuose?

Klausimus teikė Gediminas Zemlickas

Redakcijos prierašas: Trumpame pašnekesyje neįmanoma aprėpti visų svarbių klausimų ir į juos atsakyti. Skaitytojams, kuriems kultūroje ar klausimų, galima kreiptis tiesiogiai į Violetą Rutkauskienę el. paštu: aviv2008@att.net

Lietuvos valdovo herbas 1530 m. Augsburgėje leistame herbaino (*Sammelband mehrerer Wappenbücher*). Bavarijos valstybinė biblioteka, Miunchenas, Vokietija

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Stilistės **Kristina Sakalauskiene, Laura Bočiarovienė**

Dizaineris **Mindaugas Galkus**

Vadybos asistentė **Eglė Kulikauskaitė**

Patarėjai: **Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.